

Timbres

16 najaar 14

Alle kleuren van het Orgelpark

13 september

John Cage

Prepared piano en orgel

1 november

**Stemkunst,
orgel en piano**

Jaap Blonk en
Samuel Vriezen

16 november

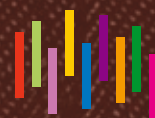
Jan Welmers

Componistenportret

Zondag 19 oktober

Beethoven Pianoconcerten

Pieter-Jelle de Boer

ORGELPARK

Welkom in het Orgelpark!

Het Orgelpark heeft als doel het orgel door een nieuwe presentatie te integreren in het muziekleven. *Timbres* is het tijdschrift van het Orgelpark en biedt achtergrondinformatie bij de vele activiteiten die er elk seizoen plaatsvinden. Het aanbod varieert van concerten met klassieke muziek tot evenementen met film en beeldende kunst. Dikwijls speelt nieuwe muziek een hoofdrol.

Het Orgelpark is tevens wetenschappelijk actief. Het initieerde het Orgelpark Kennisprogramma en het Orgelpark Research Program en het werkt nauw samen met de bijzondere leerstoel Orgelkunde aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Het Orgelpark vestigde deze leerstoel in mei 2010.

In het Orgelpark staat het orgel centraal: als drager van oude muziek én als bron van inspiratie voor nieuwe muziek. Het monumentale gebouw van het Orgelpark, gesitueerd aan het Vondelpark in Amsterdam en voorzien van een mooie akoestiek, voegt aan beide facetten een bijzondere dimensie toe.

Het concertpalet van het Orgelpark reikt dit najaar vrijwel naadloos van de 18de eeuw tot vandaag. Op zaterdag 6 september presenteert ensemble Severijn het barok georiënteerde programma *Odd Pearls*. Op 19 oktober speelt Pieter-Jelle de Boer de pianoconcerten van Beethoven (waarbij het orgel de orkestpartijen voor zijn rekening neemt!). Er is aandacht voor vroegmoderne componisten als Leos Janáček (24 oktober) en Carl Nielsen (8 november, met pianist Ralph van Raat), en ook de 20ste eeuw komt volop tot klinken, bijvoorbeeld in muziek van John Cage (13 en 14 september), in het componistenportret van Jan Welmers (16 november) en natuurlijk in ons Min of meer Minimal Festival (begin oktober). Hoe tenslotte onze eeuw zal klinken – dat is logischerwijs ook nu weer een verrassing. Hoogtepunten worden ongetwijfeld de concerten op 25 oktober (dan treedt ensemble Klang op met allerlei nieuw werk) en 13 november (wanneer muziek van de jonge componist Trevor Grahl in première gaat).

We nodigen u, met andere woorden, van harte uit ook dit najaar weer naar het Orgelpark te komen. En als u ons wilt steunen in de manier waarop we ons inzetten voor de ontplooiingskansen van organisten, componisten en kunstenaars, nodigen we u óók van harte uit om GastVriend van het Orgelpark te worden. U bent dan een seizoen lang welkom bij alle evenementen, zonder dat u ook maar één toegangskaart hoeft aan te schaffen, en u bent kosteloos welkom bij de colleges die onder auspiciën van de bijzondere leerstoel Orgelkunde aan de Vrije Universiteit Amsterdam worden gegeven. Net als over de concerten vindt u ook daarover in deze *Timbres* weer de nodige informatie. Voor het GastVriendschap van het Orgelpark betaalt u slechts € 70.

Bent u slechts incidenteel in de gelegenheid onze concerten te bezoeken en wilt u onze missie evengoed graag ondersteunen? In dat geval nodigen we u van harte uit Vriend van het Orgelpark te worden. Voor € 40 steunt u het Orgelpark als Vriend en wordt u van al onze activiteiten op de hoogte gehouden. Omdat de Belastingdienst dit bedrag ziet als een donatie, mag u het aftrekken van uw belastbaar inkomen.

Wilt u meer weten over het Orgelpark, over het programma, over hoe u kunt reserveren voor concerten of hoe u GastVriend of Vriend kunt worden, kijk dan op www.orgelpark.nl. Wilt u direct GastVriend of Vriend worden, blader dan door naar bladzijde 75.

Wij hopen u binnenkort te mogen begroeten in het Orgelpark!

Johan Luijmes, *artistiek leider*

30

16

50

42

60

12

Inhoud

Agenda

Concerten, festivals, symposia...

- 4 Alles op een rij
Wat is er wanneer te doen in het Orgelpark?

Mixtuur

Nieuws en achtergronden bij de concerten

- 12 Klanklagen, spanningsbogen en herhalingstechnieken
De vernieuwende muziek van Jan Welmers
- 16 Een blinde vlek in de historische uitvoeringspraktijk
Ensemble Severijn presenteert *Odd Pearls* in het Orgelpark
- 22 Tijdloosheid ervaren met nieuwe spirituele muziek
Hollands Vocaal Ensemble zingt Arvo Pärt
- 26 'Wie zou een roodborstje willen leren zingen?'
Leos Janáček: natuur, spraak en vogelzang
- 30 'Let sounds just be themselves'
Ensemble Maze speelt John Cage
- 36 De ganzenhoeder die componist werd
Leven, liefde en werk van de Deense componist Carl Nielsen
- 42 Kamermuziek nieuwe stijl: Beethovens pianoconcerten in het Orgelpark
Pieter-Jelle de Boer combineert piano en orgel
- 46 Enkele reis Sapporo-Kopenhagen via Amsterdam
Yuzuru Hiranaka speelt Japanse orgelmuziek
- 50 Traces of speech
Jaap Blonk zoekt waarheid 'die je kunt voelen voordat er sprake is van taal'
- 56 Dagboek Orgelpark
Kamagurka, Planetenweekend en colloquia

Kennisprogramma

Wetenschap in het Orgelpark

- 60 Music: Listening & Philosophy
GastVrienden welkom bij Orgelkunde-cursus aan de Vrije Universiteit
- 64 Het Nieuwe Barokorgel
Zacharias Hildebrandts oeuvre als referentie
- 68 Colloquia in het najaar
Met Richard Taruskin en Bert Mooiman

Palet

Gemengde berichten van het Orgelpark

- 70 Betoverd door nieuwe muziek
GastVriend Ben van der Raai en het Orgelpark
- 72 Hoe werkt dat?
Elektromagnetische ventielen

Lezersservice

Informatie voor Gasten en (Gast)Vrienden

- 74 Het Orgelpark
Een podium met een missie
- 76 Concerten, Muziekweekenden, cursussen...
Hoe duur is een kaartje en waar bestel ik dat?
- 78 Vooruitblik
Het Orgelpark in het voorjaar van 2015
- 80 Colofon
Adressen, auteurs, fotografen en copyright

Wat is er te doen in het Orgelpark?

Concertprogramma tot en met december 2014

Donderdag 28 augustus 20.15 uur

€ 12,50/8,00

DANS

Katie Duck, dans

Jacob Lekkerkerker, orgel

Katie Duck en Jacob Lekkerkerker verzorgen deze week een improvisatieworkshop voor muziek- en dansstudenten in het Orgelpark. In dit concert presenteren ze de resultaten.

Zaterdag 30 augustus

Toegang gratis

UITMARKT

Het Orgelpark is ook dit jaar een van de podia van de Uitmarkt.

Zie te zijner tijd www.orgelpark.nl voor het volledige programma.

Zaterdag 30 augustus 20.15 uur

Toegang gratis

UITMARKT: FILM

Organist Berry van Berkum begeleidt de stille film *Nosferatu*, de horrorklassieker uit 1922 van Friedrich Wilhelm Murnau.

Friedrich Wilhelm Murnau (1888-1931)

- *Nosferatu*

Zondag 31 augustus

Toegang gratis

UITMARKT

Het Orgelpark is ook dit jaar een van de podia van de Uitmarkt.

Zie te zijner tijd www.orgelpark.nl voor het volledige programma.

Zaterdag 6 september 20.15 uur

€ 15,00/9,00

ORGEL & ENSEMBLE: ODD PEARLS

Judith Steenbrink en Matthias

Klenota, barokviool

Annie Garlid, altviool en zang

Caroline Kang, cello

Tineke Steenbrink, orgel

Diederik Rijpstra, trompet en

compositie

Tony Roe, toetsen

Daniel Cross, percussie

'Gekke parels uit de barok en van nu':

Odd Pearls is gemaakt op basis van elkaars hobby's, Facebook-likes, muzikale tweets van 140 seconden en YouTube-comments op stokoude Bachuitvoeringen. *Odd Pearls* beweegt zich tussen het piepkleine en het bombastische. Tussen het toen en nu. En tussen uw oren. Op bladzijde 16 staat een interview met Tineke en Judith Steenbrink en Diederik Rijpstra.

Diederik Rijpstra (1982)

- *Odd Pearls*

Vrijdag 12 september 13.13 uur

€ 15,00/9,00

MEESTERORGANIST: BERNHARD HAAS OP VIER ORGELS

Organist Bernhard Haas entameerde een compositieopdracht voor de Fransman Hugues Dufourt. Vanmiddag hoort u de tweede uitvoering van *These livid flames*. Haas bespeelt vier orgels van het Orgelpark.

Van Straten-orgel

Jan Pieterszoon Sweelinck (1561-1621)

- Fantasia ut re mi fa sol la

Van Leeuwen-orgel

Johann Sebastian Bach (1685-1750)

- Vater unser im Himmelreich (BWV 682)

Sauer-orgel

Max Reger (1873-1916)

- Praeludium in e kleine tert

- Praeludium und Fuge in a kleine tert

Verschuere-orgel

Hugues Dufourt (1943)

- *These livid flames* (2014)

César Franck (1822-1890)

- Fantaisie in a kleine tert

Zaterdag 13 september 20.15 uur

€ 15,00/9,00

JOHN CAGE:

PREPARED PIANO & ORGEL

Reinier van Houdt, prepared piano Ere Lievonen, orgel

Het Orgelpark programmeert twee concerten rond John Cage. Zaterdagavond solowerken voor orgel en piano en zondagmiddag werken voor ensemble en orgel. Op bladzijde 30 meer informatie over John Cage, zijn pleidooi om aandachtig bij stilte en geluid stil te staan, en zijn muziek.

John Cage (1912-1992)

- *Sonatas and Interludes* (1948) voor prepared piano

- *Organ 2 / ASLSP* (1987)

Zondag 14 september 14.15 uur

€ 15,00/9,00

RANDOM JOHN CAGE:

ENSEMBLE MAZE & ORGEL

Wiek Hijmans, elektrische gitaar

Yannis Kyriakides, computer en

elektronica

Anne La Berge, fluit en elektronica

Dario Calderone, contrabas

Gareth Davis, basklarinet

Reinier van Houdt, piano, key-

boards en elektronica

Ere Lievonen, orgel

MAZE is een elektro-akoestisch ensemble dat muziek ontwikkelt die het idee van een vaste gesloten vorm en een vooraf bepaalde luisterhouding op de helling zet.

Met een repertoire dat reikt van de experimentele traditie van John Cage, Alvin Lucier, Tony Conrad en Robert Ashley tot en met het werk van hedendaagse kunstenaars, werkt MAZE zo aan projecten die de relaties tussen muzikant-componist-muziek-luisteraar herdefiniëren.

John Cage (1912-1992)

- *Variations 2* (1961)

Alvin Lucier (1931)

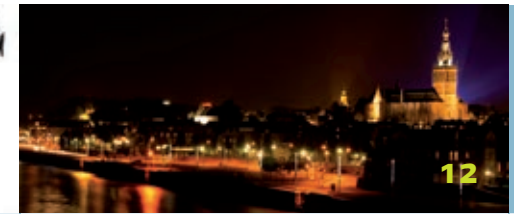
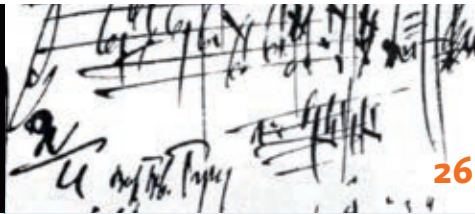
- *Hands* (1994) voor orgel (met assistenten)

MAZE

- *Trail* (2014)

Michael Pisaro (1961)

- *Harmony Series 7: The locust tree in*

flower (2006)
Antoine Beuger (1955)
- Florenski Septets (2004)

Vrijdag 19 september 13.13 uur

€ 15,00/9,00

**SANDWICH
CONCERT**

HARP & ORGEL

Andrea Voets, harp
Ignace Michels, orgel

Solo's en duetten uit de late barok en de
zoste eeuw voor harp en orgel.

Georg Friedrich Händel (1685-1759)

- Suite

Allemande

Courante

Sarabande

Chaconne

Carl Philipp Emanuel Bach (1714-1788)

- 3 duetten

Johann Christian Bach (1735-1782)

- Sonate in G grote terts

Allegro

Tempo di Menuetto (harp)

Alfred Holy (1866-1948)

- Legende

Daan Manneke (1939)

- Uit De zonne rijst

Aleer het licht ten avond raakt (orgel)

Valentin Villard (1985)

- Jognia

Woensdag 24 september 20.15 uur

€ 20,00/12,50

KOOR & ORGEL:

CHICHESTER PSALMS

Laurensantorij o.l.v. Wiecher
Mandemaker

Hayo Boerema, orgel

De Laurensantorij brengt een mix van
Amerikaanse koor- en orgelmuziek.

Charles Ives (1874-1954)

- Psalm 90

- Psalm 67

Aaron Copland (1900-1990)

- Four motets

Leonard Bernstein (1918-1990)

- Chichester Psalms

Vrijdag 26 september 13.13 uur

€ 15,00/9,00

**SANDWICH
CONCERT**

VAN STRATEN-ORGEL:
MIDDELEEUEWSE MUZIEK
Wim Diepenhorst, orgel

Specialist Wim Diepenhorst, nauw
betrokken bij de bouw van het Van
Straten-orgel, laat het instrument horen
in 15de en 16de eeuwse muziek.

Buxheimer Orgelbuch (anonymus)

- Kyrie

- Christe

- Kyrie

- Et in terra pax

- Cum sancto spiritu

- Ave Regina coelorum

Paulus Hofhaimer (1459-1537)

- Ave Maris Stella

- Salve regina

Arnolt Schlick (1460-1521)

- Maria Zart

Sperindio Bertoldo (ca. 1530-1570)

- Toccata seconda

Girolamo Cavazzoni (ca. 1525- na 1577)

- Magnificat octavi toni

Marco Antonio Cavazzoni (ca. 1490- ca. 1560)

- Salve Virgo

Josquin des Prez (1450-1521)

- Ave Maria a 5 (intavolatie Wim
Diepenhorst)

Antonio de Cabezón (1510-1566)

- Beate viscera mariae

- Tiento Primer tono

Zaterdag 27 september 20.15 uur

€ 15,00/9,00

ENSEMBLE & ORGEL

Clazz Ensemble: Monk Inside Out
Dick de Graaf, Nils van Haften,

Arno Bornkamp en Werner Janssen,
saxofoon, fluit, klarinet
Gerard Kleijn, Charlie Biggs, Martijn
de Laat, trompet, bugel
Vincent Veneman, Koen Kaptijn,
trombone
Franz von Chossy, piano, orgel
Guus Bakker, contrabas, basgitaar
Joost Kesselaar, drums
Hayo Boerema, orgel

Vanaf de oprichting in 2007 spelen in het
Clazz Ensemble twaalf musici uit de jazz en
de klassieke muziek. Het Clazz Ensemble laat
muzikale grenzen vervagen en bewijst dat
de hokjesgeest niet meer in de 21ste eeuw
thuis hoort. In het programma *Monk Inside*
Out speelt het Clazz Ensemble werken van
componisten die zich hebben laten inspi-
reren door de muziek van de legendarische
musicus Thelonious Monk (1917-1982), zoals
Maud Sauer, Leonard Evers, Frank Carlberg,
Jasper le Clercq, Arend Niks, Dick de Graaf en
Jesse Passenier.

MIN OF MEER MINIMAL FESTIVAL

Het eerste weekend van oktober staat ook
dit jaar weer in het teken van ons *Min of*
meer Minimal Festival. Opnieuw program-
meren we *Canto Ostinato* van Simeon ten
Holt. *Piano Phase* van Steve Reich klinkt
maar liefst drie keer achter elkaar op de
zaterdagavond met Slagwerk Den Haag en
organisten. Vrijdag besteden we in twee
concerten aandacht aan de meditatieve
muziek van de Duitse componist Hans Otte.

Vrijdag 3 oktober 13.13 uur

€ 15,00/9,00

**SANDWICH
CONCERT**

HANS OTTE: ORGELMUZIEK
& ZENMEDITATIE

Johan Luijmes, orgel
Harrie Starreveld, shakuhachi

In de jaarlijkse editie van het *Min of Meer Mi-*
nimal Festival besteden we aandacht aan de
Duitse componist Hans Otte die opmerkelijk

30

werk voor orgel schreef. In dit programma een aantal zen-achtige orgelwerken, afgewisseld met eeuwenoude muziek voor de Japanse shakuhachi, bespeeld door fluitgrootmeester Harrie Starreveld.

Hans Otte (1926-2007)

- Shakuhachi
- Show down
- Shakuhachi
- Sounds für Orgel
- Shakuhachi
- Nachklang für Olivier Messiaen
- Shakuhachi
- Klänge für Orgel
- Shakuhachi

Vrijdag 3 oktober 20.15 uur

€ 15,00/9,00

HANS OTTE: DAS BUCH DER KLÄNGE **Ralph van Raat, piano**

Hans Otte, die in de eerste twee concerten van het festival centraal staat, schreef een aantal pianowerken. Veruit het bekendst is *Das Buch der Klänge*.

Hans Otte (1926-2007)

- Das Buch der Klänge (deel I-XII)

Zaterdag 4 oktober 20.15 uur

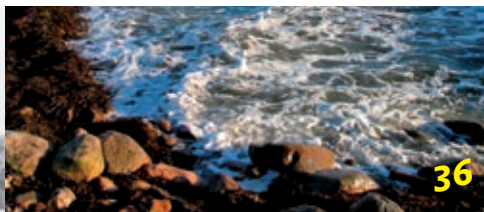
€ 15,00/9,00

STEVE REICH: 3 MAAL PIANO PHASE **Slagwerk Den Haag** **Matthias Havinga en Klaas Koelewijn, orgel**

Een van de Amerikaanse founding fathers van de minimal music, Steve Reich, experimenteerde in zijn vroege werk met vormen waarin repeterende patronen steeds een fractie verschuiven. *Piano Phase* is daarvan de bekendste. In dit concert wordt *Piano Phase* afwisselend en in elkaar overlopend uitgevoerd op percussie-instrumenten en orgel.

Steve Reich (1936)

- Piano Phase (voor percussie)
- Piano Phase (voor orgel)
- Piano Phase (voor percussie)

36

Zondag 5 oktober 14.15 uur

€ 15,00/9,00

CANTO OSTINATO

Jeroen en Sandra van Veen, piano **Aart Bergwerff, orgel**

Canto Ostinato, van de Nederlandse componist Simeon ten Holt, heeft een vaste plek in het *Min of meer Minimal Festival* in het Orgelpark, niet in de laatste plaats vanwege de rol van het orgel.

Simeon ten Holt (1923-2012)

- Canto Ostinato

Vrijdag 10 oktober 13.13 uur

€ 15,00/9,00

SANDWICH **CONCERT**

ENSEMBLE & ORGEL **Doris Hochscheid, cello** **Frans van Ruth, piano** **Jos Glaap, pauken** **Gonny van der Maten, orgel**

In dit programma louter werk van Nederlandse componisten: kamermuzikale werken voor cello en piano, composities voor orgel en orgel en pauken, en nieuw werk voor orgel en cello van Ad Wammes.

Rudolf Escher (1912-1980)

- Passacaglia voor orgel (1937, rev.1946)
- Sonata concertante (1943, rev. 1955) voor cello en piano
- Allegro agitato
- Largo
- Lento, Allegrissimo

Ad Wammes (1953)

- [Nieuw werk voor orgel en cello]
- Henk Badings (1907-1987)
- Sonata no. 2 (1935) voor cello en piano:
- Allegro molto
- Adagio
- Allegro vivace
- Passacaglia per timpani e organo (1958)

16

ORGELPARK
KENNISPROGRAMMA

Zaterdag 11 oktober 14.15 uur

Toegang gratis

COLLOQUIUM BAROKORGEL: **PLAN**

Het Orgelpark gaat een nieuw orgel bouwen (zie bladzijde 64). Het onderzoek dat daartoe nodig is, vindt in alle openheid plaats: afgelopen voorjaar zijn we daarmee begonnen met enkele colloquia en een internationaal symposium. Het colloquium van vandaag staat in het teken van het bestek. Zie voor meer informatie www.orgelpark.nl/blog. Let op: de voertaal van dit colloquium is Engels.

Zondag 12 oktober 14.15 uur

€ 15,00/9,00

ENSEMBLE & ORGEL **Guus Tangelder Bigband** **Johan Luijmes, orgel**

De Arnhemse formatie werd 30 jaar geleden opgericht door rietblazer Guus Tangelder. Vanwege dit jubileum wordt *Eclats* van Joop van Erven, geschreven voor orgel en bigband, hernomen. Daarnaast nieuwe composities voor bigband. Het programma staat te zijner tijd op onze website.

Vrijdag 17 oktober 13.13 uur

€ 12,50/8,00

SANDWICH **CONCERT**

DRAAIORGEL **The Busy Drone**

Eens per jaar is ons Mortier-orgel solist. U hoort een keur van werken die de afgelopen jaren geschreven zijn en een nog niet eerder gedraaid werk van Chiel Meijering. Kijkt u te zijner tijd op onze site voor het precieze programma.

Zondag 19 oktober
PIANOCONCERTEN BEETHOVEN
Frédéric Champion, Simon
Peguiron, Pieter-Jelle de Boer,
Els Biesemans, Benjamin Righetti,
orgel en piano

Nog niet eerder programmeerden we een pianoconcert waarbij de organist de orkestpartij voor zijn rekening neemt. Vandaag worden maar liefst alle pianoconcerten van Ludwig van Beethoven in twee sessies uitgevoerd door vijf dubbeltalenten op piano en orgel. Op bladzijde 42 staat een interview met Pieter-Jelle de Boer over het project.

11.30 uur

€ 15,00/9,00

PIANOCONCERT 1, 2, 3

Ludwig van Beethoven (1770-1827)

- Concert no 1 in C grote terts
 - Allegro con brio
 - Largo
 - Rondo (allegro)
- Concert no 2 in Bes grote terts
 - Allegro con brio
 - Adagio
 - Rondo (molto allegro)
- Concert no 3 in c kleine terts
 - Allegro con brio
 - Largo
 - Rondo (allegro)

15.00 uur

€ 15,00/9,00

PIANOCONCERT 4, 5

Ludwig van Beethoven (1770-1827)

- Concert no 4 in G grote terts
 - Allegro moderato
 - Andante con moto
 - Rondo (vivace)
- Concert no 5 in Es grote terts
 - Allegro
 - Adagio un poco moto
 - Rondo (allegro ma non troppo)

Vrijdag 24 oktober 13.13 uur

€ 15,00/9,00

SANDWICH
CONCERT

JANÁČEK & GUBAIDULINA

Helena Basilova, piano

Dirk Luijmes, orgel en harmonium

In dit programma werken van Leos Janáček en Sofia Gubaidulina voor piano en orgel (of harmonium). Op bladzijde 26 staat een artikel over Janáček.

Sofia Gubaidulina (1931)

- Hell und Dunkel (orgel)

Leos Janáček (1854-1928)

- On an overgrown path
 - Our Evenings
 - A Blown-Away Leaf
 - Come Along With Us
 - The Madonna of Frydek
 - They Chattered Like Swallows
 - My Word Stops
 - Good Night
 - So Unutterably Anxious
 - In Tears
 - The Little Owl Didn't Fly Away
- Andante
- Allegretto
- Piu Mosso
- Vivo
- Allegro

Sofia Gubaidulina

- Chaconne (piano)

Zaterdag 25 oktober 20.15 uur

€ 15,00/9,00

ENSEMBLE & ORGEL

Ensemble Klang

Geerten van de Wetering, orgel

Ensemble Klang heeft zich de afgelopen jaren een vaste plaats op de concertpodia verworven. Met zijn bijzondere programmering en energieke spel is dat niet verwonderlijk. Klang bestaat inmiddels 10 jaar en het Orgelpark viert dat feit met een concert van het Haagse ensemble.

Willem Boogman (1955)

- De Dag Daagt (orgel)
- Wonen is het Westen (ensemble)

Michael Hersch (1971)

- Black Untitled (ensemble)

Kate Moore (1979)

- Debris and Alchemy (ensemble en orgel)
- The body is an ear (orgel)

Woensdag 29 oktober 20.15 uur

€ 20,00/12,50

KOOR & ORGEL: SWEELINCK & MANNEKE

Studium Chorale o.l.v.

Hans Leenders

Jos van der Kooy, orgel

In dit programma hoort u orgel- en koorwerk van de twee Nederlandse meesters Daan Manneke en Jan Pieterszoon Sweelinck.

Daan Manneke (1939)

- Nu is van Kalifornies goud de tijd
- Jan Pieterszoon Sweelinck (1562-1621)
- Hexachord Fantasie
- Onse Vader in Hemelrijk
- Pseume 113 Enfans, qui le Seigneur servez
- Pseume 116 J'ayme mon Dieu
- Pseume 150 Or soit loué l'Éternel
- Daan Manneke
- Symphonies of Winds (1996)
- Liturgien (2009)

Vrijdag 31 oktober 13.13 uur

€ 15,00/9,00

SANDWICH
CONCERT

ORGEL, PIANO & TENOR

Wijnand van Klaveren, piano

Jan-Willem Schaafsma, tenor

Gijs Boelen, orgel

Ook dit jaar presenteren Boelen, Van Klaveren en Schaafsma een programma waarin liederen, op de piano begeleid, afgewisseld worden met solowerken voor orgel. De musici bewerkten zelf alle ten

gehoort gebrachte muziek in dit zeer uitgebreide SandwichConcert.

Modest Moessorgski (1839-1881)

- Uit De markt van Sorotsjinski
Hopak

Aleksander Borodin (1833-1887)

- Uit Prins Igor
Dans van de Polowetzer meisjes
Sergej Rachmaninov (1873-1943)

- Prelude in G grote terts

Nikolaj Rimski-Korsakov (1844-1908)

- Uit Sneeuwmeisje

Dans van de acrobaten

Russische volksliederen van Tsjaikovsky,
Rimsky-Korsakov en Rachmaninov
PAUZE

Igor Stravinsky (1882-1971)

- Uit Petroesjka

Tableau 1: De Vastenavondmarkt

(Inleiding)

De magische truc

Russische dans

Tableau 4: De Vastenavondmarkt

(Inleiding)

Dans van de minnen

Boer met beer

De vrolijke koopman met twee
zigeunermeisjes

Dans van de koetsier en de paardenman
De gemaskerden

Mitch Miller (1911-2010)

- The Russian Rose

Franz Léhar (1870-1948)

- Wolgalied

Freddy Martin (1906-1983)

- Tonight we love (naar Tsjaikovsky)
Edoerd Anatoljevitsj Chil (1934-2012)
- Trololo Song

Zaterdag 1 november 20.15 uur

€ 15,00/9,00

WISKUNDE & MUZIEK STEM, ORGEL & PIANO

**Samuel Vriezen, orgel en piano
Jaap Blonk, stem**

Onder de titel *wiskunde en muziek* presenteren we een programma dat samengesteld en

gecomponeerd is door de stemkunstenaar Jaap Blonk en pianist, dichter en componist Samuel Vriezen. Samuel Vriezen maakte furore met zijn uitvoeringen van het werk van Tom Johnson en Jaap Blonk is al decennia op de (inter)nationale podia actief met een repertoire dat van Dada tot hedendaagse klankpoëzie reikt. Zie ook het interview met Jaap Blonk op bladzijde 50.

Samuel Vriezen (1973)

- [Nieuw werk voor twee orgels]

Jaap Blonk (1953)

- [Nieuw werk voor MIDI-orgel, stem en elektronica]

- [Nieuw werk voor orgel, stem en elektronica]

- [Nieuw werk voor orgel en stem op basis van de getallegedichten van Kurt Schwitters]

- I AM THAT I AM (tekst: Brion Gysin) voor MIDI-orgel, stem en elektronica

Tom Johnson (1939)

- Counting Duets

Claude Closky (1963)

- Getallen 1 t/m 1000

Zondag 2 november 14.15 uur

€ 20,00/12,50

TOM JOHNSON: KOOR & ORGEL Asko kamerkoor o.l.v. Jos Leussink Samuel Vriezen, orgel

Het Asko kamerkoor o.l.v. Jos Leussink is een warm pleitbezorger voor de minimalistische (en humoristische) muziek van Tom Johnson. Ter gelegenheid van de 75ste verjaardag van Johnson organiseren we een feestelijke middag rondom de Parijse Amerikaan.

Tom Johnson (1939)

- Trinity

- Organ and Silence

- Tick Tock Rhythms

- Organ and Silence

- Choruses from Bonhoeffer Oratorium

PAUZE

- Orgelpark Color Chart

Vrijdag 7 november 13.13 uur

€ 12,50/8,00

SANDWICH CONCERT

PERFORMANCE, BEELD & MUZIEK Studenten van de afdeling VAV van de Gerrit Rietveld Academie in Amsterdam.

Eens per twee jaar komt er een klas van de Amsterdamse kunstacademie een week werken in het Orgelpark. Film, beeld, muziek en performance zijn de ingrediënten voor de voorstelling aan het einde van de week. Dit jaar wordt deze voorstelling twee keer gespeeld op de vrijdag. De studenten worden gecoacht door Hans Muller en Andries van Rossem.

Vrijdag 7 november 20.15 uur

€ 12,50/8,00

PERFORMANCE, BEELD & MUZIEK Studenten van de afdeling VAV van de Gerrit Rietveld Academie in Amsterdam.

Zaterdag 8 november 20.15 uur

€ 15,00/9,00

COMPONISTENPORTRET: CARL NIELSEN Ralph van Raat, piano Ilonka Kolthof, fluit Aart Bergwerff, orgel

De Deense componist Carl Nielsen staat centraal in dit componistenportret waarin we een aantal van zijn werken voor piano (en fluit) en zijn grote orgelwerk *Commotio* presenteren. Op bladzijde 36 staat een artikel over de componist.

Carl Nielsen (1865-1931)

- 2 Fantasy Pieces voor fluit en piano (1889)

Romance: The Fog Is Lifting

Humoresque: The Children Are Playing

- Suite voor piano (1919)

- Commotio voor orgel (1930-31)

42

Donderdag 13 november 20.15 uur

€ 20,00/12,50

SCHUBERTIAD: KOOR, PIANO & HARMONIUM

Musica Vocale o.l.v. Rob Vermeulen

Rik Helmes, piano

Dirk Luijmes, harmonium en orgel

In een programma getiteld *Schubertiade* worden werken van Schubert gecombineerd met nieuw werk van Trevor Grahl voor koor, piano en harmonium, gebaseerd op Schuberts *Erlkönig*.

Franz Schubert (1797-1828)

- Erlkönig
- Die Nacht
- Ständchen

Hugo Wolf (1860-1903)

- Die Stimme eines Kindes

Trevor Grahl (1984)

- [Nieuw werk voor orgel]
- Levensliederen (première)

Vrijdag 14 november 13.13 uur

€ 15,00/9,00

SANDWICH CONCERT

ORGEL & ENSEMBLE

Elske te Lindert, sopraan

Daniëlle Egberts, trompet

Marije Toenink, cello

Liga Vilmane, orgel

Ensemble Il Canto di Rame heeft naast een bijzondere bezetting ook een zeer bijzonder programma, getiteld *NedNieuw*.

Kees van Eersel (1944)

- Was mich bewegt (sopraan, trompet, cello, orgel)

Hayo Boerema (1972)

- Avond (sopraan en orgel)

Ton de Leeuw (1926-1996)

- Ricerare (orgel)

Ruud Roelofsen (1985)

- ...ever divine (sopraan, trompet, cello, klavecimbel, elektronica)

Jan Koetsier (1911-2006)

16

- Das Gebet (sopraan en cello)

Tim Nobel (1967)

- De Viersprong (sopraan, trompet, cello, klavecimbel)

Daan Manneke (1939)

- Lamento (cello)

Bert Matter (1937)

- Von Gott wil ich nicht lassen (orgel)

Daan Manneke

- Sept poèmes (sopraan en orgel)

Folkert Buis (1971)

- Prayer (sopraan, trompet, cello, orgel)

Zondag 16 november 14.15 uur

€ 20,00/12,50

COMPONISTENPORTRET:

JAN WELMERS

Studium Chorale o.l.v. Hans Leenders

Fredrike de Winter, percussie

Hester Groenleer, blokfluit

Anton Weeren, trompet

Marleen Wester, viool

Willem Tanke, piano

Jetty Podt en Leo van Doeselaar, orgel

In een (lange) middag presenteren we u een portret van Jan Welmers. Welmers schreef werk voor tal van bezettingen waaruit de componist zelf een keus maakte. In vogelvlucht wordt zo een beeld geschetst van de componist die een belangrijke bijdrage leverde aan het Nederlandse muzikaleven. Op bladzijde 12 vindt u een artikel over Welmers en zijn muziek.

Jan Welmers (1937)

- Passacaglia (orgel; 1965)
- Monologen 1, 2, 3, 4 (piano)
- Querelles (blokfluit en percussie; 1982)
- Monologen 5, 6, 7 (piano)
- Licht en donker (trompet en orgel; 2006)

PAUZE

- Licht en Donker IV (koor, solisten en orgel; 1999)

PAUZE

- Running (viool en orgel; 2002)
- Monologen 9, 10, 11 (piano)
- Psalm 72 (sopraan en orgel; 2014)
- Sequens (orgel; 1979)

36

Vrijdag 21 november 13.13 uur

€ 15,00/9,00

SANDWICH CONCERT

JAPANESE ORGELMUZIEK

Yuzuru Hiranaka, orgel

De in Kopenhagen woonachtige Japanse organist Hiranaka stelde een programma samen met (voornamelijk) 20ste-eeuwse orgelmuziek uit zijn geboorteland. Zie ook het interview met Yuzuru Hiranaka elders in deze Timbres.

Toshi Ichiyanagi (1933)

- Fantasy for organ

Hifumi Shimoyama (1930)

- Landscape for Organ (1983)

Mitsuhiro Hanamura (1936)

- Lotus garden

Anders Danman (1958)

- Via Crucis (2011)

- Sub Communione (2011-2012)

Zaterdag 22 november 20.15 uur

€ 15,00/9,00

ORGEL & ZANG

Una Cintina, orgel

Jean-Sébastien Beauvais,

countertenor

Duo Esmera brengt een programma met de titel *Memento Mori*: een avond over vergankelijkheid waarbij ook nog gegriezeld kan worden.

Giles Swayne (1946)

- A convocation of worms

Sergej Rachmaninov (1873-1943)

- The Isle of Dead (transcriptie Louis Robilliard)

PAUZE

Joseph Reveyron (1917-2005)

- Matines du Samedi Saint

Frank Martin (1890-1974)

- Passacaille

Henry Purcell (1659-1695)

- Evening Hymn

Zondag 23 november 14.15 uur

€ 15,00/9,00

AMSTEL QUARTET & ORGEL

Amstel Quartet

Pieter van Dijk, orgel

Het Amstel Quartet en organist Pieter van Dijk presenteren de nieuwste cd van ons label Orgelparkrecords met werken voor saxofoon en orgel.

Andries van Rossem (1957)

- Rothko

Ian Wilson (1964)

- Pulsar

Andries van Rossem

- Ton sur Ton

Tõnu Kõrvits (1969)

- Sketches of Thule

Woensdag 26 november 20.15 uur

€ 20,00/12,50

KOOR & ORGEL

Hollands Vocaal Ensemble Amsterdam o.l.v. Fokko Oldenhuis

Ko Zwanenburg en Dorien

Schouten, orgel

Een programma in de traditie van de nieuwe spirituele muziek met werken van de minimalist Arvo Pärt, waaronder zijn zelden uitgevoerde composities voor twee koren en twee orgels en zijn monumentale *Berliner Messe*. Gecombineerd met werken van de Zweedse componist Bo Hansson, afkomstig uit de folk en jazz, maar sinds de jaren negentig een rijzende ster aan het firmament van koorcomponisten.

Op bladzijde 22 meer informatie over Arvo Pärt en de zogeheten *Nieuwe Spiritualiteit* in kunst en muziek.

Arvo Pärt (1935)

- Berliner Messe (1990)

Bo Hansson (1950)

- Then I heard the singing (2012)

Arvo Pärt

- Pari intervallo (1976)

- Beatus Petronius (1990)

PAUZE

Arvo Pärt

- Statuit ei Dominus (1990)

- Annum per annum (1980)

Bo Hansson

- For as the rain (2012)

Arvo Pärt

- Nunc dimittis (2001)

Bo Hansson

- Credo (2012)

Vrijdag 28 november 13.13 uur

€ 15,00/9,00

SANDWICH CONCERT

ORGELSOLO'S UIT ALLE LANDEN

De orgelklas van het Conservatorium van Amsterdam is internationaal georiënteerd. Docent Jacques van Oortmerssen vroeg zijn studenten een stuk uit hun geboorteland te programmeren.

Willem van Twillert (1952)

- Toccata à la chaconne (Diederik Blankesteijn, Nederland)

György Ligeti (1923-2006)

- Etude 1

- Ricerare (Zsombor Tóth-Vajna, Hongarije)

Manuel Castillo (1930-2005)

- Fantasia para un libro de órgano (Samuel Pablo, Spanje)

Ad Wammes (1953)

- Miroir (Laurens de Man, Nederland)

Joaquim dos Santos (1936-2008)

- Ricerare e passacaglia (Daniel Nunes, Portugal)

Giorgos Koumendakis (1959)

- The Pedal Tone for an Armenian Melody (Nicholas Papadimitriou, Griekenland)

Maarten Havinga (1991)

- Tonenspel (Maarten Havinga, Nederland)

Marian Sawa (1937-2005)

- Fantazja Swiety Bozeca (Tomasz Górný, Polen)

Daan Manneke (1939)

- Pneoo (André Ferreira, Portugal)

ORGELPARK
KENNISPROGRAMMA

Zaterdag 29 november 14.15 uur

Toegang gratis

COLLOQUIUM

Historically Inspired Improvisation

Bert Mooiman doet als lid van het Orgelpark Research Team onderzoek naar de manier waarop in eerste helft van de 19de eeuw werd geïmproviseerd. Bronnen, zoals leerboeken van Carl Czerny, geven daar belangrijke informatie over. Vandaag staat de vraag centraal in hoeverre het mogelijk is in de stijl van die tijd te improviseren. Let op: de voertaal van dit colloquium is Engels.

Lezing

- Improviseren in de vroege 19de eeuw (lezing door Bert Mooiman)

Workshop

- Workshop voor studenten (conservatorium- en oud-conservatoriumstudenten)

Lecture-recital

- Improvisaties door Bert Mooiman (orgel), David Dolan (piano) en John Kerry (trombone)

Woensdag 3 december 20.15 uur

€ 15,00/9,00

ORGEL & STRIJKORKEST:

LUNDI BLEU

Strijkorkest Lundi Bleu o.l.v.

Carel den Hertog

Konstantyn Napolov, percussie

Jochem Schuurman, orgel

Strijkorkest Lundi Bleu is dit jaar voor de tweede keer te gast, dit keer in een programma waarbij een nieuwe compositie van Christiaan Richter in première gaat.

Georg Friedrich Händel (1685-1759)

- Orgelconcert nr.13 in F grote terts

Edward Elgar (1857-1934)

- Sospiri voor strijkers

Christiaan Richter (1990)

22

- Artifact distortion voor orgel, slagwerk en strijkorkest (première)
- PAUZE
- Antonin Dvorák (1841-1904)
- Serenade voor strijkers

Vrijdag 5 december 13.13 uur

€ 15,00/9,00

SANDWICH CONCERT

DUO IMPROVISATIE: SINTERKLAASLIEDJES

**Hayo Boerema en Sietze de Vries,
orgel**

Het SandwichConcert van vanmiddag staat in het teken van liedjes die aan de Goedheiligman zijn gewijd. Organisten Hayo Boerema en Sietze de Vries zorgen voor muzikale surprises in de vorm van improvisaties op de verschillende orgels van het Orgelpark.

Vrijdag 12 december 13.13 uur

€ 15,00/9,00

SANDWICH CONCERT

MEESTERORGANIST: LEO VAN DOESELAAR

In dit programma 'herneemt' Van Doeselaar het programma dat Camille Saint-Saëns in 1878 speelde in de serie ter gelegenheid van de plaatsing van het Cavaillé-Coll-orgel in het voor de wereldtentoonstelling gebouwde Palais du Trocadéro.

Camille Saint-Saëns (1835-1921)

- Uit Rhapsodies sur des cantiques bretons (1866), nr. 3
 - Andantino
 - Allegretto
 - Allegro quasi presto
 - Andantino
 - Allegretto
- 1re Fantaisie (1857)
 - Con moto
 - Allegro di molto e con fuoco

42

- Uit Sept Improvisations (1917)
 - nr. 3: Poco Adagio
 - nr. 7: Allegro giocoso
- Franz Liszt (1811-1886)
- Uit 2 Legendes (1863)
 - Saint François d'Assise / La prédication aux oiseaux
- Phantasie und Fuge über den Choral Ad nos, ad salutarem undam (1850)

ORGELPARK
KENNISPROGRAMMA

Woensdag 17 december 15.00 uur

Toegang gratis

COLLOQUIUM

After Text and Act: Where Things Stand Now

Eén van de belangrijkste musicologen van dit moment is Richard Taruskin (University California). Taruskin is onder meer bekend - en gevreesd - vanwege zijn kritiek op de ideeën en hypotheses die musici al snel hanteren wanneer ze oude muziek uitvoeren, zonder zich, volgens Taruskin, voldoende te bekommeren om harde feiten. Eén van die feiten is dat we onvoldoende weten om überhaupt te kunnen pretenderen oude muziek 'authentiek' uit te voeren. Taruskin zal het colloquium openen met een lezing, waarin hij de actuele situatie onder de loep neemt. Daarna is er ruim tijd voor een workshop en discussie. Dit colloquium vindt plaats in het kader van de Taruskin-week die het Orgelpark organiseert in samenwerking met de Vrije Universiteit Amsterdam, de Universiteit van Amsterdam, het Conservatorium van Amsterdam en Universiteit Utrecht. Let op: de voertaal van dit colloquium is Engels.

36

Vrijdag 19 december 20.15 uur

€ 15,00/9,00

KERST: LA NATIVITÉ DU SEIGNEUR Willem Tanke, orgel

Traditiegetrouw speelt Messiaen-specialist Willem Tanke ook dit jaar in de aanloop naar kerst Messiaens *La Nativité du Seigneur*. De orgelcyclus uit 1935 bestaat uit negen meditaties over de geboorte van Christus.

Olivier Messiaen (1908-1992)

- La Nativité du Seigneur
 - La Vierge et l'enfant
 - Les Bergers
 - Desseins éternels
 - La Verbe
 - Les enfants de Dieu
 - Les Anges
 - Jésus accepte la souffrance
 - Les Mages
 - Dieu parmi nous

Zondag 21 december 14.15 uur

€ 20,00/12,50

KERST: A CEREMONY OF CAROLS Consensus Vocalis o.l.v. Klaas Stok Ernestine Stoop, harp Erwin Wiersinga, orgel

Het Orgelpark sluit het concertjaar af met een programma voor koor, orgel en harp. Net als andere jaren wordt in ieder geval *A Ceremony of Carols* van Benjamin Britten ten gehore gebracht. Zie te zijner tijd www.orgelpark.nl voor het volledige programma.

Klanklagen, spanningsbogen en herhalingstechnieken

De vernieuwende muziek van Jan Welmers

Zondag 16 november presenteert het Orgelpark een componistenportret van Jan Welmers, bekend van onder meer zijn repetitieve orgelmuziek, die hem internationale erkenning bracht. Aan het concert werkt onder meer Studium Chorale mee, het befaamde koor onder leiding van Hans Leenders, omdat Welmers' oeuvre veel meer omvat dan orgelmuziek alleen. Hieke van Hoogdalem maakte op verzoek van Timbres een portret van de componist.

Auteur

Hieke van Hoogdalem is
docent muziek, musicoloog
en redacteur.

Welters gaf al componerend en improviserend nieuwe muziek een plaats in de orgelwereld

Jan Welters, in 1937 geboren in Zuidlaren, komt uit een muzikaal nest: zijn vader was organist, pianist, violist, dirigent en muziekleraar. Van hem kreeg Jan zijn eerste muzieklessen. Het stimuleerde hem piano, orgel en compositie te gaan studeren, achtereenvolgens aan de conservatoria in Groningen, Utrecht en Den Haag.

Conservatoriumtijd

In Groningen maakte Welters via Johan van der Meer en Charles de Wolff nader kennis met nieuwe muziek. Hun enthousiasme stimuleerde hem verder te studeren in Utrecht, bij Cor Kee; Kee, op zijn beurt, adviseerde zijn pupil zich in te schrijven in Den Haag, als student van Kees van Baaren en Ton de Leeuw.

Kenmerkend voor Van Baaren, destijds directeur van het Haags Conservatorium, was dat hij de eeuwenoude traditie van het contrapunt van groot belang vond. Volgens hem was kennis over de manieren waarop componisten al eeuwenlang 'noot tegen noot' plaatsten – wat letterlijk de betekenis van 'contrapunt' is – van groot belang voor wie zelf componist wilde worden. Hij trainde zijn studenten er daarom in de regels en wetten die daar bij horen te beheersen; zo liet hij hen bijvoorbeeld zien hoe een basisvaardigheid als het bouwen van een melodie in elkaar steekt. Ton de Leeuw, op zijn beurt, leerde de studenten de teugels juist ook los te laten.

Jan Welters maakte intussen snel naam als improvisator op het orgel: een manier van musiceren die hem in staat stelde zijn ideeën en invallen als componist direct in de praktijk te onderzoeken. In 1966 won hij het prestigieuze Nationaal Improvisatieconcours in Bolsward. De impuls om noten op papier te zetten, was overigens iets dat Welters al sinds zijn vroege jeugd kende. Door wat hij op de conservatoria leerde, werd die impuls steeds krachtiger – van een keuze om componist te worden, is bij Welters in feite nooit sprake geweest. Welters gaf zo al componerend en improviserend nieuwe muziek een plaats in de orgelwereld. Als hoofdvakdocent aan het conservatorium van Utrecht, waar hij van 1974 tot 1998 werkte, enthousiasmeerde hij zijn studenten om dat ook te doen. Niet alleen zijn orgelstudenten, maar ook honderden anderen, die hij als docent 'algemene vakken' bereikte.

Na geruime tijd als concertorganist actief te zijn geweest, besloot Welters rond zijn veertigste daar een streep onder te zetten. Voortaan was hij voornamelijk te horen in de Nijmeegse St.-Stevenskerk, waar hij van 1974 tot 2002 de vaste bespeler van het König-orgel was.

Studenten en collega's

Jan Hage, inmiddels internationaal erkend als vertolker van eigentijdse muziek en organist van de Dom in Utrecht, behoort tot de bekend-

Het orgel van de St.-Stevenskerk in Nijmegen, waarvan Jan Welmers van 1974 tot 2002 de vaste bespeler was. Op bladzijde 12 is de Stevenskerk zelf afgebeeld.

ste studenten van Welmers. Hage herinnert zich vooral Welmers' manier van werken: 'Welmers neemt overal de tijd voor. Hij doet één ding tegelijk. Zoals componeren. Dat kan een lang proces zijn. Als docent werkte hij ook zo. Hij wilde dat zijn studenten dat overnamen en zouden zoeken en wroeten in een stuk totdat ze er alles van wisten. Diepgravend – dat woord past bij Welmers. Een stuk stond vaak een maand op de lessenaar, je kreeg niet elke les iets nieuws.'

Organist-componist Bert Matter, geboren in hetzelfde jaar, herinnert zich de grote belangstelling voor de natuur van Jan Welmers: 'Sinds we in 1957 samen in dienst zaten, waar we elkaar hebben leren kennen, trokken we geregeld de natuur in. Dan gingen we samen kanoën.' Wat Matter betreft behoort Welmers 'tot de meest fascinerende orgelcomponisten van de twintigste eeuw. *Sequens* is bijvoorbeeld een ongelooflijk stuk – heel vernieuwend, al was het maar in de manier waarop minimale bewegingen en op het eerste gehoor eindeloze herhalingen perfect bij de mogelijkheden van het orgel blijken te passen. Geen wonder dat *Sequens* de grens al snel overging – het stuk wordt tot in Finland gespeeld!' Matter noemt ook Welmers' *Passacaglia*, die hij om een andere reden heel krachtig vindt. 'De vorm is nog wel als zodanig herkenbaar, maar Jan gebruikt de kenmerken van een passacaglia heel anders dan bijvoorbeeld Bach.'

Een echte Noorderling

Zowel Matter als Hage vinden Welmers typisch iemand uit het Noorden: eerlijk, recht door zee, consciëntieus. Hage: 'Hij is heel warm – hij raakt je aan tijdens een gesprek – en toegankelijk, met veel empathie. Hij houdt van het goede leven en bezoekt vrienden graag spontaan. En hij heeft iets oers, iets intuïtiefs. Dat heeft zijn muziek ook.' Bert Matter vult aan: 'De muziek die Welmers schrijft, is moeilijk om te spelen, maar tegelijk is hij ook heel praktisch. Als ik tijdens een repetitie bijvoorbeeld een voorstel deed voor een wijziging, bijvoorbeeld een andere registratie, was daar altijd prima over te overleggen.' Een andere leerling, Willem Tanke, vindt Welmers 'zeer vakkundig en ruimdenkend'. Daarbij denkt hij vooral aan Welmers' werk als docent. 'Hij werkte in twee werelden: hij was op het conservatorium voorzitter van de orgelvakgroep die zich bezighield met de historische uitvoeringspraktijk en was tegelijkertijd avant-gardecomponist. Dat noem ik ruimdenkend, zéker als je bedenkt dat die werelden toen zeer gescheiden waren.' Met 'vakkundig' bedoelt Tanke dat Welmers oog heeft voor het unieke van elke compositie. 'Hij heeft een antenne voor wat afwijkt van het algemene. Hij kijkt naar een stuk en vormt zich er dan een persoonlijke, onafhankelijke mening over. Hij gaat uit van de intrinsieke waarde ervan. Dat doet hij overigens ook als hij beeldende kunst bekijkt.'

Welmers' componeerstijl

Jan Welmers' omvangrijke oeuvre kent uiteenlopende stijlen. Toch zijn er wel degelijk overkoepelende kenmerken. Jan Hage heeft die in een reeks artikelen over Jan Welmers in het tijdschrift *Het Orgel* op een rij gezet. Welmers werkt bijvoorbeeld graag met lange spanningsbogen en met klanklagen.

In Welmers' muziek dienen alle elementen de grote vorm. Jan Hage: 'Jan Welmers' schrijfwijze impliceert dat de kwaliteit van de structuur, waarin veranderingen en contrasten op het juiste moment dienen te ontstaan, belangrijker is dan het muzikale materiaal op zich.' De spanningsboog kan daardoor fors zijn: de muziek begint doorgaans rustig, maar ontspoot op een bepaald moment; de lagen gaan een eigen leven leiden. Het stuk wordt complexer, dissonanter en harder. Bij de climax loopt de muziek vast, waarna ontspanning volgt en de herhaling van het beginmotief overblijft.

De klanklagen geven de ontwikkeling van Welmers' muzikale spanningsbogen vaak een bepaalde traagheid: ook al is de muziek binnen een laag nog zo beweeglijk, toch verandert die laag op zichzelf, als zelfstandig muzikaal gegeven, dan niet. Om dat te bereiken, gebruikt Welmers onder meer de techniek van de 'kiemcelontwikkeling': hij introduceert het thema bij de inzet van een nieuwe klanklaag niet meteen, maar laat het zich langzaam ontwikkelen vanuit één klein gegeven – de kiem. Bij Welmers is dat meestal een melodisch basisgegeven.

Koraalbewerkingen, citaten en minimal music

Welmers' eerste gepubliceerde composities zijn koraalbewerkingen. Daarna schrijft hij onder meer muziek waarin hij citaten uit andere composities gebruikt. Dat doet hij voortdurend op een andere manier, maar wel steeds in combinatie met klanklagen. Elke laag heeft een eigen ritme, bewegingspatroon en klankkleur.

Bekend wordt Jan Welmers met name doordat hij de eerste componist is die grootschalige 'minimal music' voor orgel schrijft, zoals het al even genoemde *Sequens*. In dit type muziek, bekend van bijvoorbeeld Steve Reich en Philip Glass, kennen de verschillende muzikale elementen geen hiërarchische structuur zoals in klassieke tonale muziek – ze bestaan naast elkaar. Dat levert een gevoel van tijdloosheid op.

Jan Welmers componeert nog volop. Op 22 oktober 2005 ontving hij de Jan Pieterszoon Sweelinckprijs in de Oude Kerk in Amsterdam, vanwege zijn grote betekenis voor de nationale en internationale orgelcultuur.

Een blinde vlek in de historische uitvoerings- praktijk

Ensemble Severijn
presenteert *Odd Pearls*
in het Orgelpark

Ensemble Severijn treedt op zaterdag 6 september op in het Orgelpark, met het programma *Odd Pearls*. De kern van Severijn wordt gevormd door de tweeling Tineke (orgel, klavecimbel) en Judith Steenbrink (viool); meestal treedt het ensemble op in bredere samenstellingen, bijvoorbeeld met de Libanese sopraan Majda el Roumi of, zoals in het Orgelpark, jazztrompettist Diederik Rijpstra. Het doet vermoeden dat er achter het ensemble een eigenzinnige visie op muziek en musiceren schuilgaat. Aan Jacqueline Oskamp leggen de drie musici voor *Timbres* uit dat dat inderdaad zo is – en waarom.

‘Als je je realiseert dat de barokmuziek voor een maatschappij van drie- à vierhonderd jaar geleden is gemaakt, dan kun je het huidige oude muziekinstituut zo van tafel vegen. Je kunt wel precies de instrumenten en de partituren reconstrueren, maar je zult nooit weten wat het publiek tijdens de concerten heeft ervaren. Die muziek klonk in een heel andere ruimte, in een andere context.’ Aldus jazztrompettist Diederik Rijpstra. Het is precies die onmogelijkheid die ook vrijheid geeft. Een blinde hoek in de historische uitvoeringspraktijk, die ruimte schept voor het programma *Odd Pearls*. Het is een samenwerking tussen Rijpstra (1982) en de gezusters Steenbrink (1977) die beiden gepokt en gemazeld zijn in de oude muziek.

Barokmuziek

Violiste Judith Steenbrink en klavecijniste/organiste Tineke Steenbrink weten niet beter dan dat hun wereld van jongs af aan uit barokmuziek bestond. Ook al gaven hun oudere broers de voorkeur aan sport, vader was aan de keukentafel altijd met partituren en partijen in de

weer en uit de radio klonken Jordi Savall en Emma Kirkby. Judith: ‘Mijn vader is nu 75 jaar en geeft nog altijd les als docent klassieke talen en hij is ook nog steeds dirigent in een klooster in Brabant. Als kind zong hij in een koor bij de componist/dirigent Louis Toebosch, die als een van de eersten Palestrina deed. Ook al was hij geen professioneel musicus, hij had altijd drie à vier koren onder zijn hoede, hij volgde cursussen huismuziek, ging veel naar concerten en was goed op de hoogte.’

Tineke: ‘Bach was al heel modern in zijn ogen. Zelf heb ik drie jaar moderne orgelmuziek gestudeerd bij Willem Tanke, maar toen ik op mijn achttiende organist werd van het prachtige Severijn-orgel in Cuijk, gebouwd in 1650, ging het repertoire ook die kant op: Frescobaldi, de Franse muziek, de jonge Bach, Sweelinck enzovoorts. Vijftien jaar lang heb ik alle kerkdiensten in Cuijk begeleid, ook toen ik in Keulen studeerde. De pastoor heeft zelfs een deel van mijn studie bekostigd. Nu ben ik *organiste-titulaire* en speel ik alleen nog tijdens de hoogmisdagen, maar ik heb de sleutel van de kerk en kan er altijd repeteren. In de pastorie, waar drie priesters wonen, heb ik zelfs een kamertje – ik ben uitstekend op de hoogte van alle wel en wee in de parochie. Soms is het net een soap!’

Utrecht

‘De oude muziek trok ook vanwege Judith. Toen we in Utrecht op het conservatorium zaten, woonden we samen op een studentenkamer-tje. In het eerste jaar moest je een bijvak kiezen en toen zei Judith:

Auteur

Jacqueline Oskamp is muziekjournalist. In 2003 publiceerde zij *Radicaal gewoon*, een boek waarin ze enkele van de belangrijkste Nederlandse componisten van vandaag portretteert. In 2011 presenteerde ze in het Orgelpark haar boek *Onder Stroom*, over de geschiedenis van de elektrische muziek in Nederland.

Judith Steenbrink, Tineke Steenbrink, Diederik Rijpstra

“Kies het klavecimbel want dan kun je mij makkelijk begeleiden.” ’

Judith: ‘Ik ben van de generatie die is opgegroeid met de historische uitvoeringspraktijk. Eigenlijk is het niet zo’n interessant onderwerp: het is niet langer een doel op zich. Alleen al door de recente ontwikkelingen op internet kan iedereen over gespecialiseerde kennis beschikken. Vroeger ging je romantisch op reis naar Italië en kwam je met iets bijzonders terug. Die exclusiviteit bestaat niet meer, want online kun je eindeloos veel bibliotheken raadplegen. Laatst hadden we tijdens een repetitie een discussie over een noot bij Rameau: moest het een c of een cis zijn? Binnen een paar minuten laat een violist op zijn iPhone de originele partituur van Rameau zien. Dat was vijf jaar geleden ondenkbaar.’

‘Toch ben ik een tijdlang, zo tussen mijn twintigste en vijfentwintigste, heel streng geweest: voor andere violisten vertegenwoordigde ik de muziekpolitie. Ik zat heel erg naar iedereen te kijken, of ze wel precies de juiste stok hadden, of ze wel precies de goede snaren hadden. Op een gegeven moment realiseerde ik me dat muziek daar niet over gaat. Op het podium moet je iets vertellen met al die kennis. Dat is een creatief, geen wetenschappelijk proces.’

Holland Baroque Society

De zussen Steenbrink treffen elkaar in de Holland Baroque Society (HBS), een gezelschap voor oude muziek, en als duo, onder de naam Severijn. In beide formaties verkennen ze nieuwe wegen. Zo bracht HBS onlangs een programma waarin Jacques Brel werd gecombineerd

met Philippe Rameau. Sinds een paar jaar werkt Severijn samen met de jazzmuzikant Diederik Rijpstra. In de Bergkerk in Deventer gaven ze een concert waarbij improvisatie als brug tussen barok en popmuziek fungeerde. Samen met theatermaker Carel Alphenaar maakten ze de kindervoorstelling *De Wolkenladder*, waarin nieuwe stukken van Rijpstra werden gecombineerd met barokmuziek.

De verbindende factor tussen de drie musici is dat ze graag over de schutting van hun eigen genre kijken. Diederik: ‘Ik ben niet goed in het *nailen* van oude stukken, zoals we dat in de jazz zeggen. *The Real Book* is fantastisch, en ik heb veel naar Miles Davis en Chet Baker geluisterd, maar het trekt me niet om in die oude stijl te spelen. Het liefst schrijf ik mijn eigen stukken. Het jazzidoom ken ik ondertussen goed en ik voel de behoefte me daarbuiten te begeven. Toevallig ben ik nu in de barokmuziek verzeild geraakt, maar het had ook gamelan of Indiase muziek kunnen zijn. Ik heb geen kennis van strijkstokken, snaren, haren, afstanden, veel stukken ken ik helemaal niet, dus ik loop onbevangen rond. Mijn rol is die van het piepkukken: wat doen jullie eigenlijk al die tijd? Op basis van gesprekken met Tineke en Judith over wat zij denken en voelen, ga ik stukken maken. Voor één stuk wil ik uitgaan van *comments* op Bachstukken op YouTube. Die muziek leeft daar enorm. Bijvoorbeeld een puber van 17 jaar schrijft ‘Yeah man, this is great! This is amazing!’ Op een gegeven moment is een conversatie tussen twee mensen zelfs verwijderd, omdat die veel te ver ging.’

Odd Pearls

De motivatie van Judith en Tineke voor *Odd Pearls* ligt in het directe contact met de barokmuziek. Judith: 'Vaak als ik een compositie speel, hoor ik achter het stuk zelf nog een hele wereld van muziek. Een stuk achter het stuk. Dat terrein willen we gaan onderzoeken. Ik durf met zekerheid te zeggen dat mensen indertijd iets heel anders hoorden dan wij nu. Als je nu zo'n consortstuk voor vier gamba's beluistert, zou het haast een hedendaags werk kunnen zijn. Het heeft een *minimal music*-achtige vlakheid. We zullen nooit weten wat mensen toen hoorden, maar we hebben beschrijvingen van musici in Engeland die naar de haven renden als bekend werd dat er een schip kwam met muziek van Corelli. Die muziek werd ten volle begrepen. Euforisch! Wij horen weer andere mogelijkheden in die muziek doordat we, door alle muziek die daarna is ontstaan, een heel ander referentiekader hebben. Als ik op het festival voor oude muziek rondloop heb ik vaak een bevreemdende, existentiële ervaring: ik kan die muziek niet meer als "oude" oude muziek horen.'

Dogma's

De zussen lijken de nieuw ontdekte vrijheid met eenzelfde strengheid te moeten verdedigen als de historisch verantwoorde speelwijze voorheen: tijdens het interview stuit menig vraag op een hartgrondige scepsis ('hokjesgeest' en 'labels'). Ook spreekt de tweeling ten stelligste tegen dat *Odd Pearls* kritiek op de mores binnen de oude muziek bevat. Hoewel er in de omschrijving van het project wordt gesproken van 'de dogma's van de historische uitvoeringspraktijk', een 'breekijzer' en 'het harnas van wetmatigheden, conventies en pre-tenties binnen de huidige uitvoeringspraktijk', is het geenszins hun bedoeling iets controversieels te doen, iets aan de kaak te stellen of iemand wakker te schudden. Het feit dat de oude muziekpraktijk wortelt in een traditie van heftige discussies, is volgens Tineke en Judith niet relevant. Judith: 'Ooit verkondigde Frans Brüggen dat elke noot van Mozart die het Concertgebouworkest speelt, van a tot z gelo-gen is.' Die tijd ligt ver achter ons. Wij zijn van een andere generatie.' Tineke: 'We gaan niet Bach spelen en hard "poep" roepen.'

Als ik een compositie speel, hoor
ik achter het stuk zelf nog een
hele wereld van muziek. Een stuk
achter het stuk.

Tijdloosheid ervaren met **nieuwe spirituele muziek**

Hollands Vocaal Ensemble zingt Arvo Pärt

Woensdag 26 november zingt het Hollands Vocaal Ensemble muziek van Arvo Pärt in het Orgelpark. Onder leiding van dirigent Fokko Oldenhuis verkennen de zangers wat de zogeheten 'Nieuwe Spiritualiteit' muzikaal kan betekenen. Jolanda Breur sprak op verzoek van *Timbres* met kenners en liefhebbers om de achtergronden van dit type muziek beter te leren kennen. De rode draad: 'Pärt structureert stilte, zet de tijd stil.'

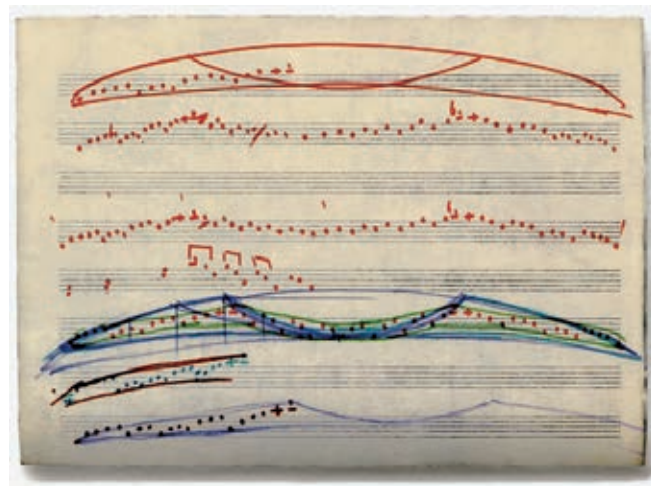
‘Onze muziek opent moeiteloos de deur naar het onderbewustzijn’, aldus Joep Franssens, componist in de traditie van de ‘nieuwe spirituele muziek’. Deze internationale stroming, waartoe ook Arvo Pärt en Henryk Gorecki behoren, brengt na een tijd van verstandelijk modernisme hart en harmonie terug in de moderne klassieke muziek. Althans, dat vinden de vertegenwoordigers. De verstilde klanken slaan niet enkel bij het traditionele concertpubliek aan. Dirigent Fokko Oldenhuis voert met het Hollands Vocaal Ensemble werk van Arvo Pärt uit en ziet een ander gehoor in de zaal. ‘Een deel van de bezoekers komt voor een spirituele ervaring.’ Maar waarom lijkt juist de muziek van onder meer Arvo Pärt zo’n ervaring op te roepen? Volgens Oldenhuis zit hem dat in de eenvoud en de ritualiserende herhaling. ‘Mensen raken in een trance, komen tot rust en associëren dat met spiritualiteit.’

Blokker-cd’s

Martin Hoondert, onderzoeker aan de Universiteit van Tilburg met ‘muziek, religie & ritueel’ als specialisme, signaleert veel belangstelling voor de nieuwe spirituele muziek. ‘Concerten worden goed bezocht en zelfs Blokker adverteert met cd’s van Arvo Pärt.’ Hij denkt dat luisteraars een contrastervaring zoeken in de hectiek van alledag. Het contrast is in deze muziek sterker dan bijvoorbeeld in een symfonie van Beethoven of Mahler, zo redeneert Hoondert. ‘Beethoven neemt je mee in een woordeloos betoog, zijn composities hebben een narratieve structuur. Arvo Pärt zet je stil, biedt een klankruimte aan, waarin je gewoon kunt gaan zitten en niets hoeft. Je herkent de invloed van de minimalistische muziek in de zich langzaam ontwikkelende klanken. En die levert een ervaring van tijdloosheid op. In een symfonie van Beethoven is de tijd juist scherp gestructureerd. Je volgt een weg van het ene naar het andere thema, waardoor je door de tijd heen gesleurd wordt. Hij lijkt sneller te verstrijken dan de klok aangeeft. Pärt structureert stilte, zet de tijd stil.’

Bijzondere ervaring

Binnen de Nieuwe Spiritualiteit presenteren componisten zich soms bewust vanuit een spirituele of religieuze stroming zoals de Russisch-orthodoxe of het katholicisme. Ze willen met hun muziek de luisteraars spiritueel voeden, vertelt Hoondert. ‘Die zijn zich dat vaak

Arvo Pärts muziek klinkt eenvoudig, maar dat wil niet zeggen dat het ontstaan ervan een simpele kwestie is: hier een gedeelte van 'Melodical Drawing' uit Pärts notitieboek (1976), waarin hij probeert de beweging van vogelvleugels muzikaal te vertalen.

niet eens bewust, maar al luisterend ontwikkelen ze vaak een ervaring van presentie, een transcendente aanwezigheid. Dit lijkt op de ervaring die mensen kunnen hebben bij het kijken naar kunst. Of je dit spiritualiteit noemt, hangt af van de definitie die je hanteert.’ Hij verwijst naar het onderzoek van religiewetenschapper Koert van der Velde die betoogt dat de behoefte aan deze bijzondere ervaringen universeel is. Mensen zijn volgens Van der Velde zingevende wezens en worden graag aangesproken door een gevoel van verwondering. Hij noemt het religiositeit, maar godsdienst of geloof zouden daarvoor niet noodzakelijk zijn.

Pärt en Heidegger

Dat gevoel van verwondering zorgt voor sacraliteit, zegt ook Hub Zwart, hoogleraar filosofie aan de Radboud Universiteit. Hij schreef het boek *De filosofie van het luisteren: Partituren van het Zijn*. ‘Het gaat om een elementaire ervaring, die Pärt met zijn muziek oproept door rust en zorgvuldigheid. Geen grote, dramatische geluiden, maar kleine, eenvoudige tonen, die in hun naaktheid diep raken.’

Zwart moet bij Pärts muziek altijd denken aan Martin Heidegger. Deze Duitse filosoof uit de twintigste eeuw noemde fenomenen als mensen, dieren en planten ‘zijnden’. ‘De horizon van onze ervaring is echter het Zijn zelf. Dat er iets is in plaats van helemaal niets, het mysterie van het leven. Hiermee zijn we meestal niet bezig, we beschouwen het als vanzelfsprekend dat we er zijn en dingen waarnemen. Maar als in een meditatie confronteert Pärt je met die vraag.’ Dit doet de Estse componist volgens Zwart door elementaire klanken te gebruiken. ‘Je kunt ze één voor één goed horen, het is niet de vloeibare muziek uit de negentiende eeuw. De tonen zijn discreet en nemen de tijd om te klinken. Toch zijn ze verrassend in hun eenvoud. Het is geen kwestie van het akkoord te pakken hebben en weten wat de volgende toon is. Dat blijft onvoorspelbaar. Voor mij is het geestelijke muziek. Ze verloopt op een hele trage manier, als het druppelen van water, het verbreken van gesteente, een langzaam bewegen en verschuiven van dingen. Entropie. Ik voel me onderdeel van een groter geheel. Een bekende term hiervoor is het oceanisch gevoel.’

Auteur

Tijdens vier jaar zwerven over de wereld gaf Jolanda Breur duikles in verre oorden, begeleidde groepsreizen op verschillende continenten, studeerde cultuurstudies en schreef een reisgids. Dat laatste gaf de doorslag: leven van de pen wilde ze. Na de opleiding Journalistiek voor Academics trad zij in dienst van dagblad *Trouw*. Inmiddels schrijft ze als zelfstandig journalist ook voor andere media, vooral over zingeving en levensbeschouwing.

Ligmatjes

Dat een deel van het publiek transcendente ervaringen opdoet die de persoon overstijgen, is wetenschapper Martin Hoondert wel duidelijk. Hierbij gaat het niet om geloof in traditionele zin, maar wel over religie. 'Bij concerten van nieuwe spirituele muziek, zie je ook mensen met een religieus verlangen. Blijkbaar zijn we niet alleen op zoek naar klanken die ons uit de alledaagse tijd tillen, maar ook naar een sacralisering of ritualisering van de tijd.' Die ritualiteit ontdekte Hoondert bijvoorbeeld in een podium vol kaarsen. 'Toch niet gangbaar bij een klassiek concert.' Ook worden uitvoeringen opzettelijk in een monumentaal gebouw of kerk geprogrammeerd.

Is dit erg? Hoondert: 'We zijn geneigd muziek in een interpretatiekeurslijf te wringen. We moeten er iets van vinden of er iets uithalen. Waarom zou je niet gewoon mogen genieten? Bezoekers van dancefeesten zijn echt niet bezig met de boodschap van de dj; ze willen dansen en ervaren, aanwezig zijn in die klanken.' De tijdgeest van de beleving, inderdaad, zegt Hoondert. 'Maar voor- en tegenstanders zijn van alle tijden.'

Dirigent Fokko Oldenhuis zag bezoekers ligmatjes uitrollen bij een concert. Hij moet er aan wennen. 'Deze muziek is zo intens, hoe kun je daar bij gaan liggen?' Toen hij zelf werk van Arvo Pärt uitvoerde in de Russisch-orthodoxe kerk in Amsterdam, zaten priesters in vol ornaat op de eerste rij. Hij merkte en hoorde later dat veel luisteraars de uitvoering spiritueel ervoeren. 'Dat vond ik bijzonder en dat mogen ze ook. Maar ik ga deze beleving niet cultiveren. Blijkbaar roept de muziek al genoeg op.'

Spannende combi Est en Zweed

Avontuur, iets wat mensen nog niet kennen. Dat zocht dirigent Fokko Oldenhuis voor de uitvoering in het Orgelpark op 26 november. Met het Hollands Vocaal Ensemble brengt hij dan werk van de Estse Arvo Pärt ten gehore, maar hij wilde contrast toevoegen. Met partituren van de Zweedse componist Bo Hansson had hij dit in handen. De Zweed komt oorspronkelijk uit de folk en jazzscene, maar schreef vanaf de jaren negentig muziek voor klassieke kamerkoren die volgens Oldenhuis 'klinkt als een klok'. 'Zijn werk is heel open, net als dat van Pärt, maar dan lyrischer en melodieuzer.' Daarbij komt dat in Scandinavië en de Baltische staten kwalitatief goede koormuziek geschreven wordt, vertelt Oldenhuis. 'In Nederland lijkt men componeren voor koren niet zo serieus te nemen als voor instrumentale ensembles of orkesten. In de noordelijker landen hebben componisten veel aandacht voor de vocale lijn, stemvorming en samenklank. De koorcultuur is daar volwassen.' Of hij Arvo Pärts nieuwe spiritualiteit terugvindt in het werk van Bo Hansson durft Oldenhuis niet te zeggen. Maar hij herkent hun muziek wel als uit de noordelijke regionen. 'En daar ligt toch een link naar het *holy minimalism*. Ik associeer het werk met uitgestrekte landschappen en eindeloos veel ruimte. Weidsheid. Pärts werk is echt iets anders, maar de lange lijnen en uitgesponnen klanken hoor ik bij Hansson terug.'

LAŠSKÉ TANCE

LEOŠ JANÁČEK

De omslag van de uitgave van Janáčeks Lachische Dansen uit 1948 toont enkele instrumenten die in Lachië, Janáček geboortestreek, alledaags waren (en nog steeds zijn). Het opvallendst is de cimbalon die de rechter figuur bespeelt: een snaarinstrument dat vroeger wel bekend stond als 'hakkebord'. Het wordt bespeeld met twee mallets: slagwerkstokken met koppen.

HUDEBNÍ MATICE

UMĚLECKÉ BESEDY

1948

Wie zou een roodborstje willen leren zingen?

Leos Janáček: natuur, spraak en vogelzang

‘Wie zou een roodborstje willen leren zingen? Wie zou iemand willen leren een componist te worden? Wie componeert werd daarvoor geboren. Je kunt het componeren niet onderwezen krijgen.’ Dat zegt Janáček bij de opening van het conservatorium van Brno in 1919. Het typeert hem: meer dan door theorie en techniek laat de Tsjechische componist zich in zijn werk leiden door de klank en cadans van de menselijke stem en de geluiden die hij hoort in de natuur. Op vrijdag 24 oktober wijdt het Orgelpark een SandwichConcert aan Janáček.

Auteur

Frits Ham (1940) werd opgeleid tot jurist, maar bracht het grootste deel van zijn werkzame leven door als uitgever van bladmuziek. Hij is tegenwoordig eigenaar van een muziekantiquariaat en werkt als freelance muziekjournalist.

Volksmuziek als inspiratie

Janáček wordt in 1854 geboren in een muzikale familie in het Moravische dorpje Hukvaldy. Tijdens zijn studie aan de koorschool van het Augustijnenklooster in Brno raakt hij onder de indruk van de Tsjechische volksmuziek. Die zal hij later trouwens niet slechts letterlijk citeren, zoals anderen in zijn tijd dat deden; hij gebruikt haar als bron van inspiratie voor zijn eigen melodieën. In 1874 wordt hij leerling van de Orgelschool in Praag, een opleidingsinstituut voor kerkmusici. Daar ontwikkelt hij zich ondanks grote armoede (geen geld voor een eigen piano) tot een uitstekende pianist en organist. Een jaar later keert hij terug naar Brno om daar les te geven en koren te dirigeren. Hij leert Antonín Dvořák kennen en wordt een warm pleitbezorger van diens werk. Om zijn theoretische kennis bij te spijkeren volgt hij onderricht in Wenen en Leipzig. In 1881 sticht hij terug in Brno zelf een orgelschool, die in 1920 de naam conservatorium zal gaan dragen. Inmiddels is hij dan getrouwd met een tien jaar jongere vrouw van dezelfde Duitse afkomst. Het huwelijk tussen de hartstochtelijk patriotische Tsjech en het fantasieloze meisje is geen succes. Al spoedig wonen zij slechts voor de vorm nog samen, tot Janáček's dood in 1928.

Woordmelodie en natuurgeluid

Tot op zekere hoogte kan Janáček beschouwd worden als een voortzetter van de traditie van Bedřich Smetana (bekend van zijn muzikale verbeelding van de Moldau) en Dvořák; ook hun werk wortelt in de volksmuziek. Maar terwijl zijn voorgangers relatief sterk op het Westen georiënteerd zijn, is Janáček's werk van een meer slavische signatuur.

Na een mislukte eerste opera, *Sárka* geheten, wijdt hij zich een aantal jaren aan de Moravische volksmuziek, met als resultaat onder meer de populaire *Lasské Tance*, dansen die hij aanbiedt als 'een lofzang op mijn geboorteland, mijn Lasska, die ik de wereld in stuur vol gedempte klanken, vol lachende, tjlpende en peinzende melodieën.' Maar de

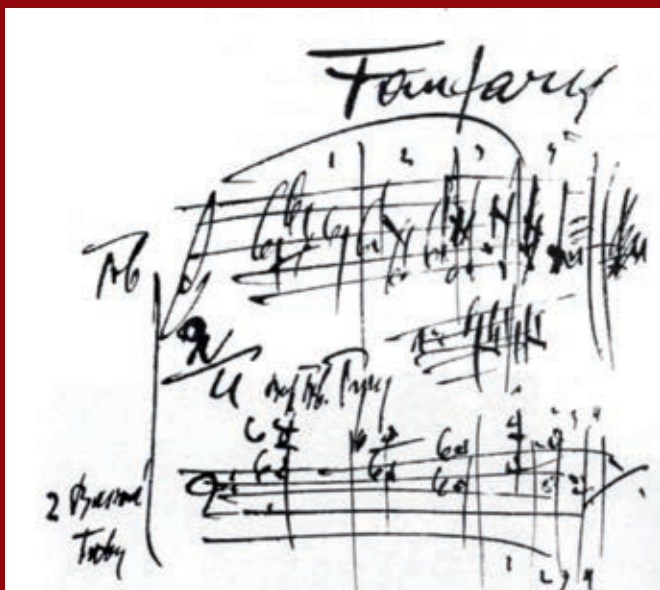
opera blijft lonken, met als resultaat de eenakter *Počátek románu* (Het begin van een romance), die hij ontevreden al spoedig zal terugtrekken. Wel brengt dit werk hem in contact met de toneelschrijfster Gabriela Preissová, die hem de basis levert voor een van zijn meesterwerken, de opera *Jenufa*, geschreven in de jaren rond 1900. Het werk kent prachtige motieven, afgeleid van de volksmuziek maar niettemin van eigen vinding. *Jenufa* gaat in 1904 in Brno in première; het duurt evenwel tot bijna de jaren twintig voordat de opera in Praag en later ook in het buitenland echt populair wordt.

Na dit succes schrijft Janáček een aantal minder geslaagde opera's, maar ook werken die wel degelijk ook internationaal repertoire gehouden hebben, zoals *Kátia Kabanová* en *Het sluwe vosje*.

Een factor die sommige opera's voor niet-Tsjechen mogelijk wat moeilijker toegankelijk maakt dan andere is wat Janáček 'woordmelodie' noemt: het gebruik van proza als zangtekst, waarin elk woord een eigen melodie bezit. In vertaling, zoals zijn opera's vaak worden uitgevoerd, neemt dit veel van de charme van het origineel weg.

Niet alleen Janáček's handtekening (zie hierboven), ook zijn muziek-schrift (hiernaast) toont gedrevenheid. Dit is een fragment uit zijn bekendste compositie, de Sinfonietta, voor het eerst uitgevoerd in 1926.

JANÁČEK HANTEERDE DE PEN NIET ALLEEN OM NOTEN OP PAPIER TE ZETTEN. HIJ SCHREEF OOK REGELMATIG ARTIKELLEN VOOR HET DAGBLAD VAN BRNO, OVER ALLEDAAGSE DINGEN IN DE NATUUR EN OVER MENSELIJKE SITUATIES DIE ZIJN AANDACHT HADDEN GETROKKEN. DE GELUIDEN DIE HIJ HOORDE, SPECIAAL VAN DE MENSELIJKE STEM, LEGDE HIJ VAST IN KLEINE MUZIKALE SCHETSEN, DIE LICHT WERPEN OP DE MUZIEK DIE HIJ COMPONEERDE. OOK SCHREEF HIJ EEN FASCINEREND VERSLAG VAN HET ONTSTAAN VAN ZIJN OPERA *HET SLUWE VOSJE*. EEN KORT CITAAT HIERUIT, WAARIN JANÁČEK SCHRIJFT OVER ZIJN BEPAALD NIET MAKKELIJK LEESBARE MUZIKALE HANDSCHRIFT: 'TOEN IK HET MANUSCRIPT VAN HET EERSTE DEEL NAAR DE DRUKKER STUURDE BRAK DAAR DE REVOLUTIE UIT. "WEG MET DIE VERVLOEKTE KEREL" ZEI DE ZETTER, GACIK, EN LIET ME IN EEN BOODSCHAP WETEN DAT ZE HET VOLGENDE DEEL VAN HET VERHAAL NIET ZOUDEN ZETTEN.' JANÁČEKS LEERLING VILEM TAUSKY VERZAMELDE ANEKDOTES ALS DEZE IN EEN PRACHTIG BOEKJE MET DE TITEL *JANÁČEK - LEAVES FROM HIS LIFE* (LONDEN, 1982).

Eigenzinnige instrumentatie

Janáček's vocale werk beperkt zich trouwens niet tot de opera. Religieuze koren, mannenkoren op traditionele Moravische teksten, cantates, liederen, bewerkingen van volksmuziek, van alles komt voorbij. De begeleiding kan daarbij variëren van orgel tot groot orkest. Ook het harmonium komt voor als begeleidingsinstrument, bijvoorbeeld in de cantate *Otce nás* (Onze Vader), *Po zarostlém chodnicku* (Op het verwilderde pad) en vijf volksliedjes voor tenor en mannenkoor. In zijn huis in Hukvaldy, nu een klein museum, is Janáček's eigen harmonium nog te vinden in de woonkamer, die ook dienst deed als zijn werkvertrek.

Het gebruik van het harmonium is in Janáček's tijd trouwens minder uitzonderlijk dan we vandaag de dag wellicht geneigd zijn te denken. Rossini laat het harmonium in zijn *Petite Messe Solennelle* samen met twee piano's het koor steunen, en ook in de *Via Crucis* van Liszt speelt het een rol. Denk ook aan Fauré's *Messe basse*, en aan solowerken als *L'Organiste* van César Franck en de *Heures mystiques* van Boëllmann. Over Janáček's eigenzinnige instrumentatie gesproken: in *Rikadla*, negentien kinderrijmpjes voor gemengd koor en diverse instrumenten waarin we de 'woordmelodie' weer horen, gebruikt Janáček onder andere een ocarina en een speelgoedtrommel!

Een gedreven man

Janáček was een gedrevene. Zijn credo was: 'Groeï vanuit je diepste zelf. Verloochen nooit je eigen mening. Sloof je niet uit voor erkenning, maar doe altijd alles wat je kan, zodat het jou toegewezen veld vrucht mag dragen.' Zijn muziek is lyrisch, geïnspireerd door wat hij om zich heen hoort, zoals het menselijke spreken, geluiden uit de natuur, vogelzang, om er vervolgens meteen zijn eigen vorm aan te geven. In één woord: hij was de belangrijkste Tsjechische componist van het eind van de 19de en het begin van de 20ste eeuw.

‘LET SOUNDS JUST BE THEMSELVES’

Ensemble MAZE speelt John Cage

Als de naam John Cage valt, denken de meeste muzikliefhebbers ongetwijfeld meteen aan zijn compositie *4'33"*: vier minuten en 33 seconden stilte. Of aan zijn boek *Silence*, waarin hij onder meer uitlegt hoe stilte in zijn werk functioneert. In het weekend van 13 en 14 september staat Cage centraal in het Orgelpark, in twee concerten door MAZE, ‘ensemble voor exploratieve muziek’, zoals het zichzelf noemt.

John Cage wordt op 5 september 1912 geboren in Los Angeles, waar hij een jeugd doorbrengt zonder dat muziek er een bijzondere rol in speelt. Artistieke ambities heeft de jonge Cage wel; hij wil schrijver worden. Na zijn middelbare school kiest hij daarom voor een opleiding theologie aan de universiteit in Claremont. Hij komt echter al snel tot de conclusie dat hij geen schrijver zal worden via deze weg en vertrekt naar Europa. In Parijs richt hij zich op gotische architectuur; ook komt hij in aanraking met muziek, beeldende kunst en poëzie. Vooral de muziek grijpt hem; hij keert in 1931 terug naar de Verenigde Staten om zich daarin verder te verdiepen. Hij volgt lessen bij Arnold Schönberg en wordt daadwerkelijk componist. Cage zal Schönberg voortaan als een grote inspiratiebron beschouwen.

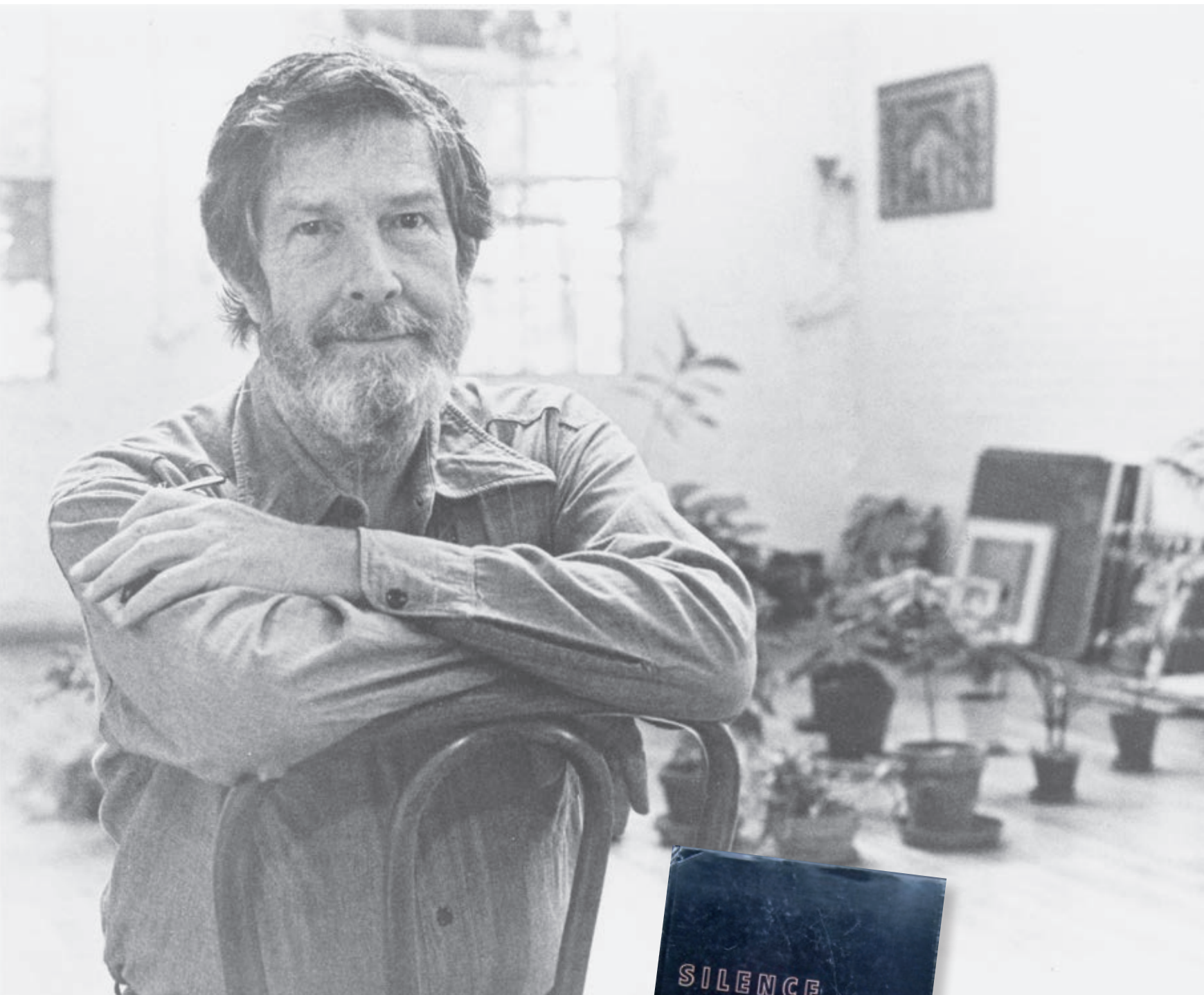
Oost en West

In de jaren '40 studeert John Cage aan Columbia University, waar hij colleges over Zen-Boeddhisme volgt bij Daisetsu Teitaro Suzuki. Het is een periode die hij naderhand veelvuldig zal aanhalen in vele essays en lezingen. Naar aanleiding van deze colleges verkent Cage de grenzen van zijn muzikale composities. In *4'33"* brengt hij voor het

eerst Oost en West bij elkaar. In deze compositie kent hij een hoge status toe aan elementen die in het Westen doorgaans als ‘negatieven’ worden beschouwd; stilte en lawaai kunnen wat Cage betreft ook muziek zijn. Daarnaast beschouwt hij ‘aleatoriek’ als artistiek waardevol: door het toeval te laten beslissen welke noot wanneer zal klinken, stelt hij de intentionaliteit van muziek ter discussie. Cage maakt duidelijk dat hij niet per se een doel wil bereiken met zijn composities, essays en toespraken of iets wil veranderen. ‘Let sounds just be themselves’, vindt hij.

Het bevragen van grenzen

Niet enkel de grenzen tussen Oost en West verkent Cage in zijn werk; ook de grenzen van muziek en kunst überhaupt vindt hij bijzonder interessant. Belangrijk is daarom niet alleen naar de composities te luisteren die hij schreef, maar ook van zijn teksten en toespraken kennis te nemen, want daarin beschrijft hij expliciet zijn ideeën. Cage twijfelt aan wat iedereen voor lief neemt. Wanneer is iets muziek en wanneer niet meer? Waarom gaan we uit van algemene ‘regels’?

Auteur

Veerle Spronck studeert kunstgeschiedenis aan de Vrije Universiteit in Amsterdam.

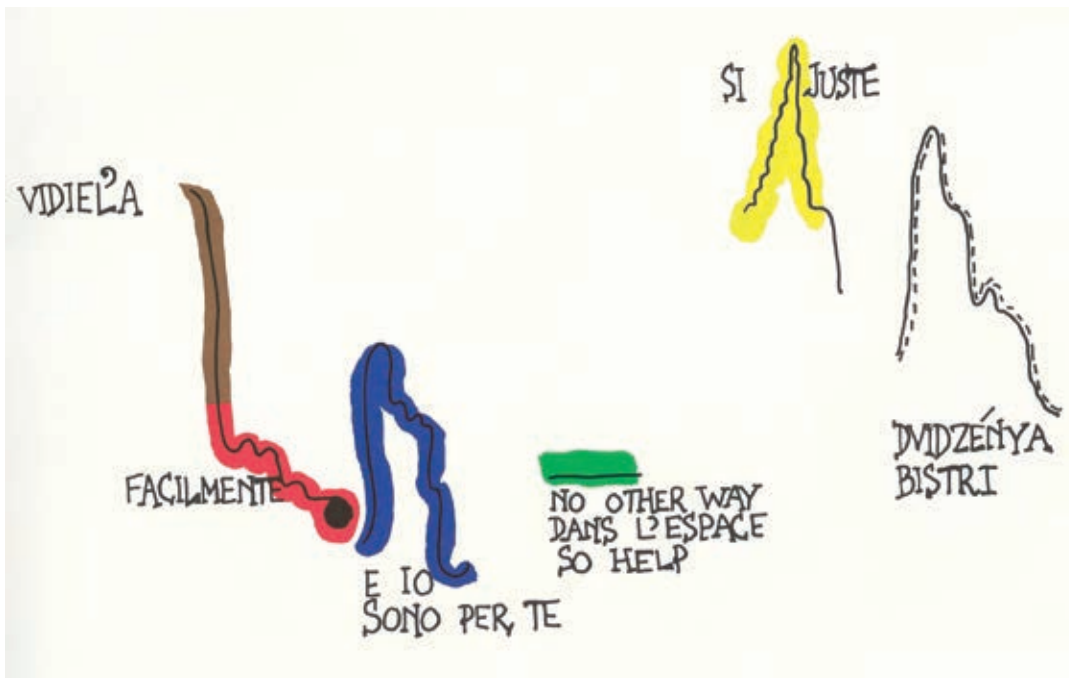
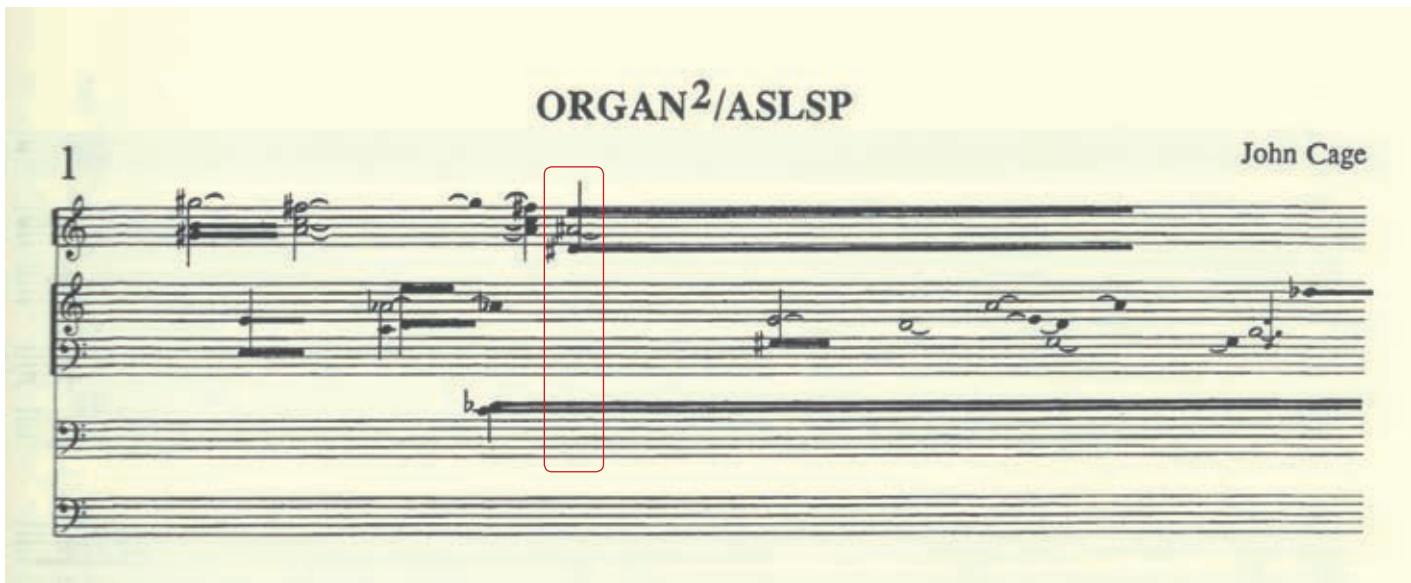

Een afbeelding van de eerste editie van het beroemdste boek van John Cage: *Silence*.

In Halberstadt, in het Oosten van Duitsland, is de Burchardikirche geheel gewijd aan de uitvoering van John Cage's compositie ASLSP (As Slow As Possible) in een versie voor orgel. Het klein orgeltje rechts voert de muziek 'automatisch' uit. De uitvoering duurt tot en met het jaar 2640; wanneer er een 'klankwisseling' aan de orde is, wordt dat onder een grote toeloop van belangstellenden en met toelichtingen gevierd. Bij dergelijke gelegenheden worden dan de voor de nieuwe klanksamenstelling nodige pijpen op het orgel geplaatst, en (voorlopig) niet meer nodige pijpen verwijderd; deze worden in de nis in de muur boven het orgel bewaard. Om mee te helpen de kosten van de uitvoering te dragen, kunnen belangstellenden een jaar letterlijk voor hun rekening nemen. Links op de foto is te zien dat de uitvoering in ieder geval tot 2076 veilig is gesteld. De Burchardikirche is in de jaren tot de 'Wende' in 1989 met name als opslagplaats gebruikt. Het werd nauwelijks onderhouden, waardoor het gebouw dit ruw romantisch interieur kreeg.

Het begin van ASLSP voor orgel.
Het rood gemerkte akkoord
klinkt sinds 5 oktober 2013.

John Cage gebruikte een kleurige
grafische manier van muziek-
notatie voor zijn compositie
Aria, opgedragen aan Cathy
Berberian (1958).

Pas als je zelf gaat luisteren kun je je eigen mening vormen, dus doe dat, lijkt hij uit te willen dragen. Cage maakt zijn publiek zo bewust van het referentiekader waarin muziek zich op het moment van uitvoering bevindt.

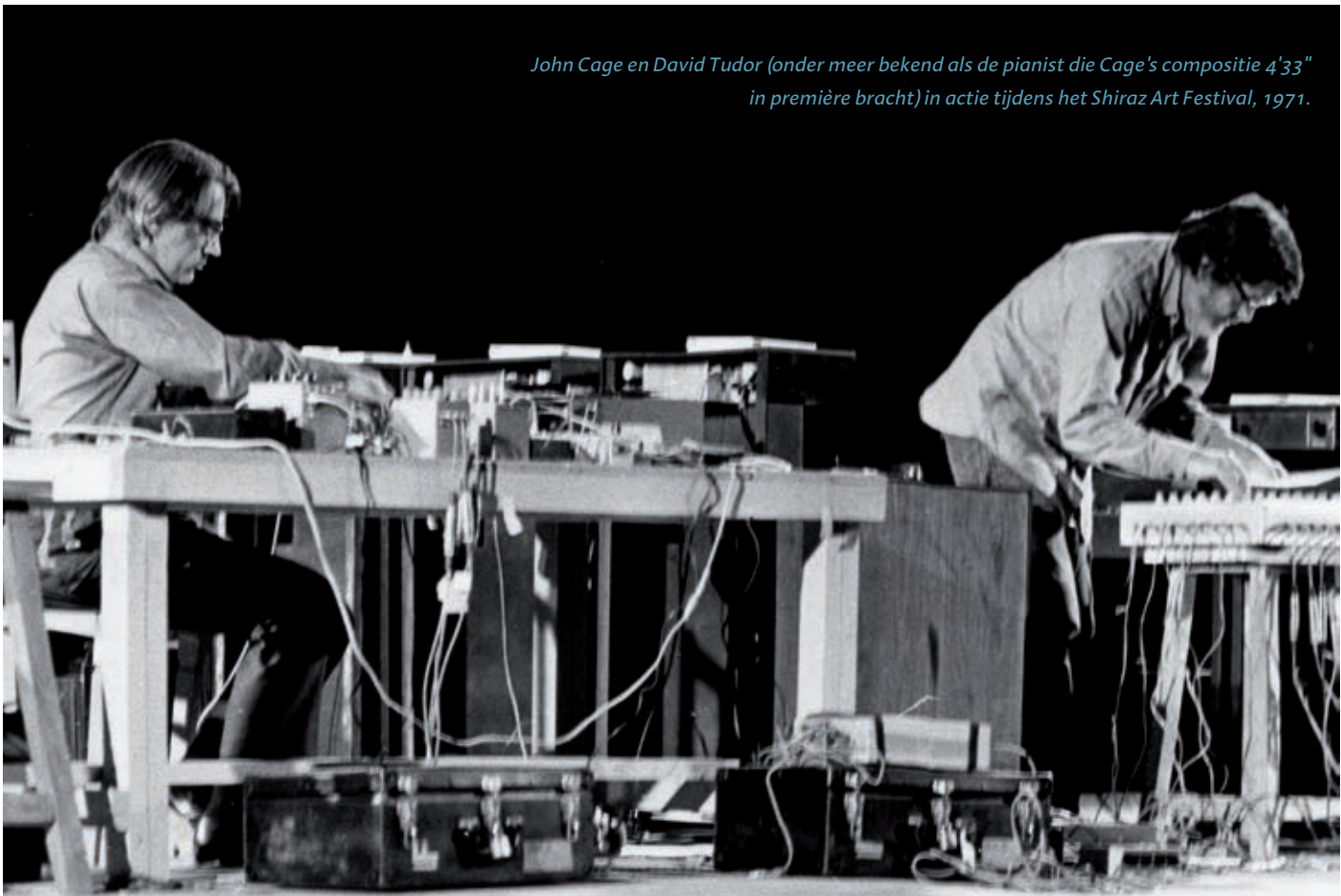
Cage's interesse in intentionaliteit wordt gekenmerkt door een zoektocht naar non-intentie, het afwezig laten blijven van ideeën van de maker. De toevalsexperimenten waarmee Marcel Duchamp in zijn werk speelt, inspireren hem; zijn werk blijft echter problematisch op dit punt, omdat de sterke theoretische inbedding van zijn werk tegelijkertijd een zwaktepunt is. Nooit slaagt hij er volledig in om non-intentie toe te passen, omdat hij zijn ideeën juist zo sterk uit-

draagt. Niettemin blijven de vraagstukken die hij onder de aandacht van zijn publiek brengt, prikkelend: vaak zijn we ons immers absoluut niet bewust van de vanzelfsprekendheden om ons heen.

Souvenir

Het orgel is bij uitstek geschikt om Cage's ideeën te illustreren – omdat elk orgel anders is dan elk ander orgel is het het ultieme “prepared” instrument. Op geen enkel orgel zal hetzelfde muziekstuk immers hetzelfde klinken; het onderstreept het toeval waaraan de uitvoering van elk muziekstuk onderhevig is.

Een van de stukken die Cage schreef voor het orgel is *Souvenir* (1984).

John Cage en David Tudor (onder meer bekend als de pianist die Cage's compositie 4'33" in première bracht) in actie tijdens het Shiraz Art Festival, 1971.

Van The American Guild of Organists kreeg hij de opdracht een stuk te schrijven dat zou lijken op zijn pianocompositie *Dream* uit 1948. Cage bedankte echter, omdat hij geen zin had zichzelf te herhalen. Dit bleek een slimme zet, want het gilde bood hem vervolgens de opdracht opnieuw aan, alleen ditmaal zonder restricties. Cage kon dus schrijven wat hij maar wilde. Hij was bevrijd en had bovendien zijn principiële punt gemaakt. Daarop besloot de componist toch te voldoen aan de oorspronkelijke wensen van het gilde en schreef een bewerking op zijn eerdere compositie. *Souvenir* werd uiteindelijk een werk met mooie melodische frasen, maar ook grove onderbrekingen van lage toonclusters, die het resultaat toch tot een nieuw muziekstuk maken.

Organ²/ASLSP als hommage

Verreweg de bekendste compositie die John Cage voor orgel schreef is *Organ²/ASLSP* (*As SLOW as Possible*) (1987), dat hij oorspronkelijk (in 1985) voor piano schreef. In plaats van een bepaalde tijdsduur staat op het partituur van *ASLSP* enkel dat het stuk "zo langzaam mogelijk" gespeeld dient te worden. De duur van dit muziekstuk kan worden uitgerekt in het extreme. Het orgel leent zich hier uitstekend voor, omdat orgeltonen eindeloos kunnen duren.

Sinds 2001 is in Halberstadt *Organ²/ASLSP* te beluisteren en te bekijken:

op een klein orgel klinkt er in de Burchardikirche het door John Cage gecomponeerde muziekstuk gedurende 639 jaar. Hoewel het werk door een team met als initiators Hans-Ola Ericsson en Christoph Bossert is gerealiseerd, John Cage overleed immers in 1992, is het een installatie die met veel respect voor de componist is uitgewerkt. Het werk in Halberstadt bekijken en beluisteren is een bijzondere ervaring. Het verlegt de grenzen van het concept 'muziekstuk'. Je vraagt je af waaraan een stuk moet voldoen; mag een performance maar maximaal een paar uur duren? En waarom wel of niet? De initiatiefnemers van het project hebben de geest van Cage zo op een mooie manier gevangen. Ze gaan de strijd aan met de tijd in een periode waarin mensen drukker zijn dan ooit tevoren. Ze leggen het soort vragen dat John Cage zo graag stelde opnieuw op tafel en dan blijkt dat ze nog even actueel zijn als vijftig jaar geleden.

Het eerbetoon gaat zelfs nog een stap verder; doordat Cage zelf niet de initiatiefnemer van het project is, is zijn eigen intentie daarmee in directe zin weggenomen. Eindelijk een werk dat de grenzen tussen filosofie, muziek en beeldende kunst doet vervagen en dat alles zonder de intentie van Cage; een prachtige hommage.

De ganzenhoeder die componist werd

Leven, liefde en werk van de Deense componist Carl Nielsen

Er was eens... een jonge ganzenhoeder die later de grootste Deense componist ooit zou worden. Het zou een sprookje van Hans Christian Andersen kunnen zijn, maar het is het leven van Carl August Nielsen (9 juni 1865 - 3 oktober 1931). Violist, dirigent, schrijver en docent, maar vooral eigenzinnig en fenomenaal componist. Op zaterdag 8 november staat hij centraal in een concert met pianist Ralph van Raat, fluitist Ilonka Kolthof en organist Mira Cieslak.

Carl Nielsen wordt geboren in het plaatsje Nørre-Lyndelse op het Deense eiland Funen met haar glooiende heuvels, weilanden vol klaprozen, fruitboomgaarden en boerderijen met rieten daken. Op latere leeftijd inspireert het idyllische decor van zijn jeugd hem tot het componeren van de kleurrijke cantate *Fynsk foraar* (Lente op Funen, 1921), licht van toon en lyrisch met een vleugje humor. Het achttien minuten durende stuk is nog altijd Nielsens populairste koorwerk.

‘Het was een plek van licht, zonneschijn en blijdschap’, herinnert Nielsen zich het eiland in zijn autobiografie *Min fynske barndom* (Mijn jeugd op Funen, Kopenhagen 1927). Deze herinnering moet door de jaren heen gekleurd zijn, want het gezin met twaalf kinderen kent vooral armoede. De kinderen worden al jong uit werken gestuurd; vader is arbeider op boerderijen en speelt viool in een dansorkest voor feesten en partijen.

Nielsens vroegste muzikale herinnering is dat hij als zesjarige in bed ligt met de mazelen. Zijn moeder geeft hem een driekwart-viool om de tijd te doden en hij leert zichzelf wat melodietjes spelen. Later treedt hij op met zijn vader, die hem aanmoedigt auditie te doen bij het Zestiende Bataljon in Odense, de grote stad zo’n tien kilometer verderop. Hij wordt op zijn veertiende aangenomen in de militaire band waarin hij onder meer alttrombone speelt.

Kleine suite voor strijkers (1888)

Met hulp van contacten die hij in Odense opdoet, mag de inmiddels achttienjarige Nielsen auditie doen bij Det Kongelige Danske Musikkonservatorium, het Koninklijke Conservatorium in Kopenhagen. Hij wordt in 1884 toegelaten met een beurs. Nielsen is geen uitmuntend student, maar gedurende zijn conservatoriumjaren ontmoet hij musici die hem vormen en inspireren. Docent muziektheorie en componist Orla Rosenhoff (1844-1905) heeft de grootste invloed op hem. Hij brengt hem de beginselen van het contrapunt bij en opent zijn oren voor nieuwe muziek, in het bijzonder het werk van Richard Wagner (1813-1883). Nielsen studeert dan wel viool, maar eigenlijk is compositie zijn passie.

Ook na zijn afstuderen in 1886 blijft Nielsen privélessen volgen bij Rosenhoff die hem aanspoort verder te gaan met componeren. Aan hem draagt Nielsen later zijn opus 1 op: *Kleine suite voor strijkers* (1888). Een compositie met Scandinavisch-romantische invloeden, zoals ook beluisterbaar in het werk van de Noorse componisten Edvard Grieg (1843-1907) en Johan Svendsen (1840-1911). De *Kleine suite* bestaat uit drie delen: een enigszins donkere prelude, een luchtig intermezzo met een verleidelijk vleugje wals, waarin de voorliefde van Nielsen voor de drietelsmaat tot uiting komt, en een finale,

Auteur

Esther Monsanto is freelance journaliste en schreef onder meer voor tijdschrift *Marie Claire*. Zij werkt momenteel aan een roman waarin de componist Gioacchino Rossini een rol speelt.

De foto's op deze bladzijden komen alle uit het familie-archief van Carl Nielsen. Ze tonen de componist in allerlei stadia van zijn leven, vaak vergezeld van familieleden. Van links naar rechts Carl Nielsen, net getrouwd met Anne Marie Brodersen, met hun dochter Irmelin; dan als jongen (links op de foto) met zijn broers Peter, Sophus en Anders; als militair, met bugel en alt-trombone; de familie bijeen bij Nielsens 60ste verjaardag.

'allegro con brio', waarin Nielsen het openingsthema herintroduceert. Het wordt een van zijn meest uitgevoerde composities wereldwijd en Nielsen, dan 23 jaar, beleeft er zijn eerste grote succes mee als het op 8 september 1888 in première gaat in het Tivoli concertgebouw in Kopenhagen. Nielsen speelt zelf mee in het orkest, krijgt een staande ovatie en na een luid 'encore' van het publiek wordt 'de wals' nog eens herhaald.

Hymnus amoris (1896)

Ondanks het succes van de *Kleine suite* kan Nielsen nog lang niet leven van zijn composities. Hij speelt vanaf 1889 tweede viool in het Koninklijk orkest te Kopenhagen om rond te komen. Hij zal dat zestien jaar blijven doen. Hij is geen virtuoos violist, maar zijn talent als componist wordt wel degelijk erkend. Met behulp van verschillende culturele beurzen, waaronder de 'Det Ancker'ske Legat', een prestigieuze beurs vernoemd naar rentenier en filantroop Carl Andreas Ancker (1828-1857), gaat hij in 1890 op studiereis door Duitsland. In Berlijn raakt hij geïnspireerd door een uitvoering van Johan Svendsens *Carnival in Paris* (1872) voor orkest. In Dresden ziet hij Wagners *Ring des Nibelungen*, waarvan hij in eerste instantie zeer onder de indruk is. Uiteindelijk voelt Nielsen zich echter meer thuis in

de klassieke traditie van Bach, Mozart, Brahms en Haydn, waarbij hij langzaam richting zestiende-eeuwse muziek beweegt, al voor het eerst voorzichtig merkbaar in zijn *Symfonisk Rhapsody* (1888). Het slechts zeven minuten durende stuk is een eerste aanzet tot zijn zes latere, volwaardige symfonieën.

Nielsen consolideert zijn positie als veelbelovend componist en op 26 februari 1891 arriveert hij in Parijs waar zijn *Fem klaverstykker* (Vijf pianowerken, 1890) worden uitgevoerd. Nog belangrijker dan de goede ontvangst is de ontmoeting met zijn grote liefde Anne Marie Brodersen (1863-1945) in maart. In zijn dagboek schrijft hij: 'Ik kan me niet herinneren wat ik vandaag gedaan heb, behalve 's avonds, toen vond ik haar...' Op 10 mei 1891 trouwen ze in Florence, waarna ze zich op huwelijksreis onderdompelen in de kunsten en Nielsen in Padua geraakt wordt door het werk van de Italiaanse kunstschilder Titiaan. Hij laat zich inspireren tot het werk *Hymnus Amoris*, een cantate voor solisten, koor en orkest in klassiek polyfone stijl, dat hij in 1896 schrijft en in 1897 uitvoert en zelf dirigeert. Voor de teksten kiest hij Latijn; de taal die volgens de componist veel geschikter is voor het uiten van het universele gevoel van de liefde dan het Deens.

Anne Marie Carl-Nielsen (zo heette ze officieel) ontwierp de cover voor de eerste uitgave van de compositie Hymnus Amoris. Hieronder is ze op hogere leeftijd te zien in haar atelier.

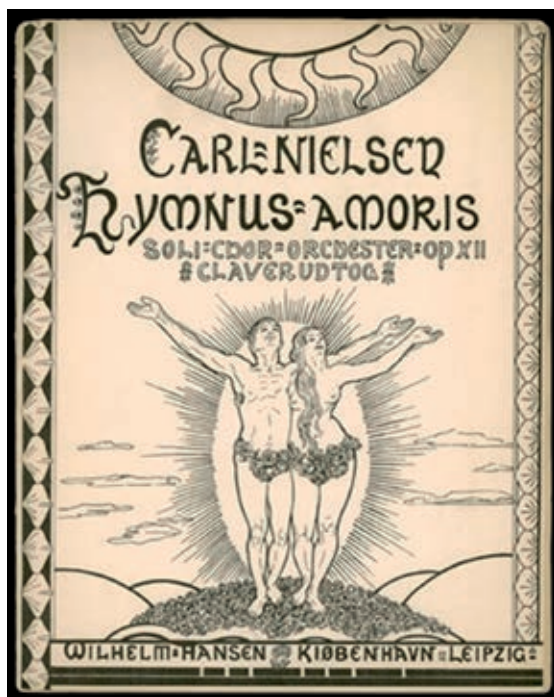
Als Anne Marie eveneens een Ancker beurs wint, waardoor ze de bas-reliëfs, beelden en sculpturen in het Akropolismuseum in Athene mag bestuderen, reist hij haar achterna en componeert er op zijn hotelkamer de ouverture *Helios* (1903). Een 'symfonisch gedicht' waarin hij het rijzen en dalen van de zon boven de Egeïsche Zee beschrijft. Het zijn hun gelukkigste jaren samen.

Symfonieën (1890-1925)

De meeste bekendheid krijgt Nielsen als symfonicus. Tussen 1890 en 1925 werkt hij aan zijn zes symfonieën; dynamische werken waarin als vanzelfsprekende lijnen en heldere klanken telkens naar een climax voeren. Hij experimenteert met 'progressieve tonaliteit', een techniek waarbij muziek niet in de toonsoort eindigt waarin ze begint, maar zich ontwikkelt naar een andere toonsoort.

Van zijn zes symfonieën zijn de tweede, *De fire temperamenter* (De vier temperamenten, 1901-1902), en de vierde symfonie, *Det uudslukkelige* (Het onuitroeibare, of ook wel Het onblusbare, 1914-1916), het meest populair. Zijn vijfde symfonie (1921-1922), beschouwt hij zelf als een van zijn moeilijkste. De compositie bestaat uit slechts twee delen en is, getekend door de Eerste Wereldoorlog, een donkere, militaristische compositie. Met botsende klanken, over

‘Ik heb mijn omvangrijke orgelwerk met grotere expertise geschreven dan al mijn voorgaande composities.’

elkaar buitelandse noten, flitsende bekkens, een dreigende trom en klagende klarinetten. De symfonie wordt beschouwd als Nielsens meesterwerk. De zesde symfonie, *Sinfonia semplice* (1924-1925), simpeler dan zijn vijf voorgangers en afwisselend zeer vrolijk en ontroerend van toon, zou Nielsens laatste worden.

Folkehøjskolens Melodibog (1922)

Een crisis in het huwelijk rond 1915 heeft grote invloed op de componist. Anne Marie, Nielsens ontrouw moe, wil scheiden, maar uiteindelijk houdt het huwelijk toch stand. Ook zakelijk zit het Nielsen niet mee: hij moet na een oplopend conflict de vooraanstaande positie van chefdirigent van het Koninklijk Theater orkest in Kopenhagen opgeven, een functie die hij al sinds 1908 bekleedt. Misschien is het daarom dat hij zich aan lichter werk zet. Hij componeert samen met organist, componist en goede vriend Thomas Laub (1852-1927) simpele volksliederen, composities voor solostemmen en koor. Hij zet teksten van moderne en klassieke Deense dichters, zoals de lyrische Ludvig Holstein en wereldberoemde Hans Christian Andersen, op populaire melodieën. De liedjes en arrangementen behoren inmiddels tot het Deense cultureel erfgoed; vijftig ervan zijn opgenomen in het *Folkehøjskolens Melodibog* (Volkshogeschool melodieboek, 1922).

Ze herinneren Nielsen aan zijn kindertijd: ‘Het is alsof ik deze eenvoudige liedjes niet zelf heb gecomponeerd, maar de mensen uit mijn jeugd op Funen.’

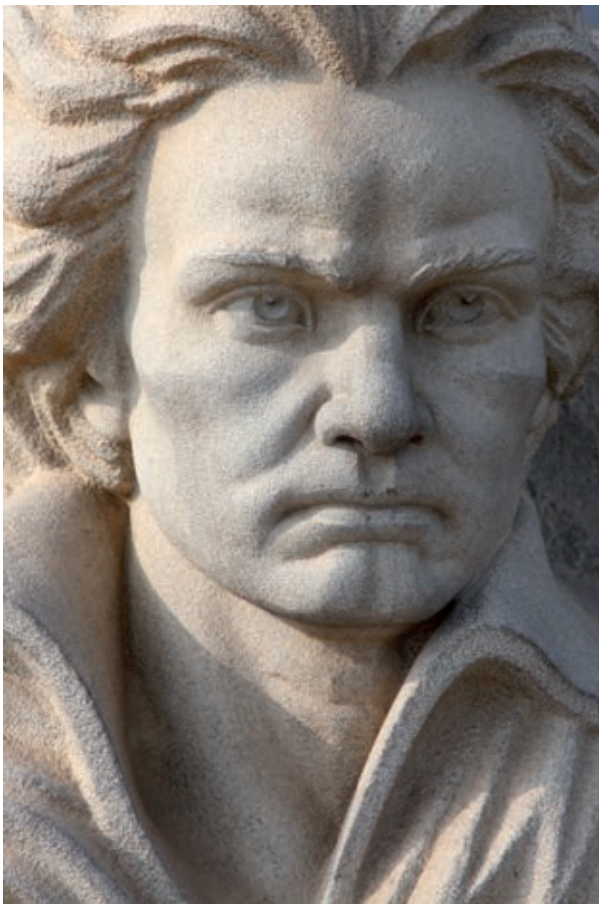
Commotio (1930-1931)

Nielsen blijft tot aan zijn dood op 66-jarige leeftijd onverminderd productief. Hij wordt in 1931 directeur van de Deense Koninklijke Muziekacademie en schrijft op de valreep nog enkele werken voor orgel, zoals het 29 *Smaa praeludier* (29 kleine preludes, 1929, voor orgel of harmonium) en *Commotio* (1930-1931), zijn enige grote orgelwerk, waarop hij zeer trots is.

Hij componeert het in de polyfone traditie van Bach en schrijft erover aan Anne Marie: ‘Ik heb mijn omvangrijke orgelwerk met grotere expertise geschreven dan al mijn voorgaande composities.’ Het bijna een half uur durende stuk bestaat uit vier delen, eindigt met een grootse fuga en beweegt gaandeweg, typisch voor Nielsen, van g kleine terts naar C grote terts. Het stuk wordt op 14 augustus uitgevoerd door de Deense organist Emilius Bangert (1883-1962) in de kathedraal van Aarhus. Nielsen is erbij, ondanks een ernstige hartkwaal die hem intussen al danig verzwakt heeft. Hij overlijdt anderhalve maand later, op 3 oktober 1931.

Kamermuziek nieuwe stijl: **Beethovens pianoconcerten in het Orgelpark**

Pieter-Jelle de Boer combineert piano en orgel

Het is een typisch Orgelpark-concept: een zondagmiddag lang muziek, afgewisseld met twee, soms zelfs drie pauzes. Voor wie de festivalsfeer die dat oplevert eens wil proeven, is het concert op zondagmiddag 19 oktober een aanrader: op het programma staat dan een integrale uitvoering van de vijf pianoconcerten van Ludwig van Beethoven. Niet in de originele versie met orkest, maar in bewerkingen voor orgel en piano. De bewerkingen zijn gemaakt door Pieter-Jelle de Boer. Hij speelt ze samen met vier andere musici, die net als hij aan het conservatorium zijn opgeleid tot zowel organist als pianist. Het zijn Els Biesemans, Frédéric Champion, Simon Peguiron en Benjamin Righetti.

Auteur

Hans Fidom is redacteur van *Timbres*.

Pieter-Jelle de Boer

Volgens Pieter-Jelle de Boer gebeurt er iets opmerkelijks met de pianoconcerten van Beethoven door zijn bewerking: ze veranderen volgens hem in 'kamermuziek'. 'Natuurlijk kun je het orgel opvatten als een symfonie-orkest,' licht hij toe, 'maar doordat de bezetting zo drastisch veel kleiner is dan bij een echt orkest, ontstaat er een intimiteit die een ander perspectief op Beethovens muziek biedt. Het samen musiceren van pianist en organist, dat is wat mij fascineert, en dat is ook wat het publiek straks ziet en hoort ontstaan.' De directe communicatie tussen beide musici leidt bij De Boer meteen ook tot keuzes ten aanzien van het orgelgebruik. 'Natuurlijk schrijf ik hier en daar voor dat het orgel voluit, groots en luid moet klinken, maar ik beperk me voor het overige grotendeels tot milde klanken, mooi van kleur, goed afgestemd op de pianopartij.'

Typisch Beethoven

Typisch Beethoven vindt Pieter-Jelle de Boer de 'sforzandi' – het plotseling krachtig benadrukken van een noot. 'Mogelijk zijn die zelfs wel de reden dat Beethovens muziek niet zo heel vaak voor orgel wordt bewerkt. Orgeltonen zijn immers veel minder flexibel dan piano- of orkesttonen. Het komt er dus op aan snel van registratie te kunnen wisselen.' Ook zwelkasten vindt De Boer essentieel voor Beethoven – de houten 'dozen' waarin delen van het pijpwerk van het Verschuieren- en het Sauer-orgel staan, en die de organist met een simpele voetbeweging kan openen, zodat de muziek sterker klinkt. 'Eenvoudig is de beheersing van dergelijke zwelkasten trouwens niet,' nuanceert De Boer. 'Elk exemplaar vereist een eigen aanpak. Wat dat betreft is orgelspelen telkens weer een uitdaging.' Dát hij Beethoven niettemin

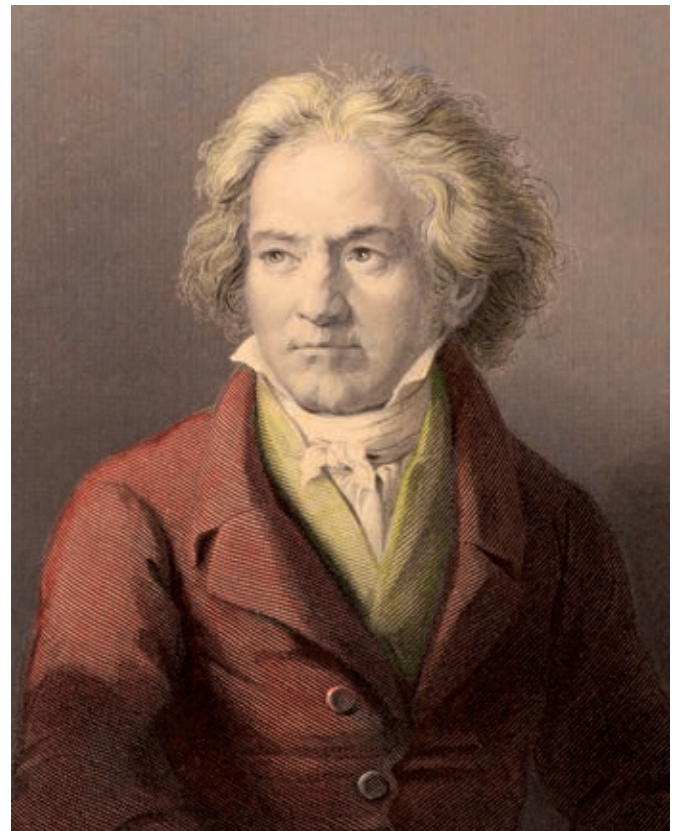
Titelblad van de uitgave van Beethovens Vierde Pianoconcert (opus 58), uitgegeven in 'Wien und Pesth': Wenen en Budapest. Duidelijk te lezen is dat Beethoven het Concert schreef voor Pianoforte en orkest: twee violen, een altviool, een fluit, twee hobo's, twee klarinetten, twee hoorns, twee fagotten, trompetten, pauken, een violoncello en een contrabas. Bij de uitvoering in het Orgelpark zullen deze instrumenten alle, uiteraard op de piano na, voor rekening van de organist komen. Typend voor Beethovens tijd is de tekst onder de titel: het Concert is 'unterthänigst gewidmet' ('in alle onderdanigheid opgedragen') aan 'Zijne Keizerlijke Hoogheid, de Aartshertog Rudolph von Oesterreich'.

geschikt wil maken voor de orgellessenaar, vindt hij anderzijds niet meer dan logisch. ‘Beethoven is simpelweg een van dé ijkpunten in de muziekgeschiedenis. Zeker als je als pianist bent opgeleid, weet je dat. En als je dan bovendien orgel hebt gestudeerd, wil je hem graag ook op orgel horen, juist omdat het orgel mogelijkheden heeft die een piano of een orkest niet kent. Wie weet ontdekken we wel onvermoede facetten van Beethovens genie.’

Nieuwe generatie

Omdat hij alle pianoconcerten zelf spelen veel minder spannend vindt dan het samen met andere musici doen, zocht Pieter-Jelle de Boer collega's die net als hijzelf zowel het orgel als de piano professioneel bespelen. ‘Dat ging eenvoudiger dan je misschien zou denken,’ legt hij uit. ‘Wat mij betreft zegt dat iets over de integratie van het orgel in het muzikaleven. Organisten zien steeds vaker in dat het niet alleen te beperkend is om “alleen maar” orgel te spelen, maar ze beseffen ook dat ze veel meer te weten kunnen komen over hun favoriete muziek wanneer ze het ook via een ander instrument leren kennen.’ Met een knipoog: ‘Een bijkomend voordeel is trouwens dat organisten daardoor ook steeds minder vaak van die stijve harken zijn.’

Luisteren

Bij het bewerken van orkestmuziek voor orgel neemt Pieter-Jelle de Boer bij voorkeur de luisteraar als referentie. ‘Natuurlijk vind ik dat Beethoven Beethoven moet blijven – ik ben niet zo van de school die je wel in Frankrijk aantreft, en die er bijvoorbeeld geen problemen mee heeft noten aan Liszt toe te voegen, ook al is dat eigenlijk precies de manier waarop Liszt zelf ook musiceerde. Ik denk dat in mijn perspectief de zestiende eeuw doorklinkt: ik vind dat respect voor de componist en dus voor zijn noten vanzelfsprekend is. Hooguit zal ik me bij Beethoven in de cadenzen wat vrijheid veroorloven. Maar tegelijk vind ik ook dat de muziek wel moet “werken”. En dus controleer ik steeds weer opnieuw of de manier waarop ik Beethovens noten op het orgel wil laten klinken effectief is. Daarbij ben ik bijzonder kritisch: bij twijfel herschrijf ik gerust nog eens een bepaalde frase, een maat of zelfs maar een motief. Zodat wat er straks klinkt muziek is die niet alleen als bewerking maar ook als zichzelf overtuigt.’

Beethoven is simpelweg een van dé ijkpunten in de muziekgeschiedenis

Auteur

Johan Luijmes is artistiek leider van het Orgelpark en stadsorganist van Arnhem.

Enkele reis Sapporo-Kopenhagen via Amsterdam

Yuzuru Hiranaka speelt Japanse orgelmuziek

Hij is Japans, maar inmiddels ook behoorlijk Europees: organist Yuzuru Hiranaka reisde van zijn geboorteplaats Sapporo naar Nederland, onder meer om er te studeren bij Bert Matter, en vertrok daarna naar Denemarken, waar hij organist werd van de St.-Johanneskerk in Nørrebro, een wijk van Kopenhagen. Op 21 november verzorgt Hiranaka in het Orgelpark een concert met nieuwe Japanse orgelmuziek, van componisten als Toshi Ichianagi, Hifumi Shimoyama en Mitsuhiro Hanamura.

De St.-Johanneskerk in Nørrebro is matig gevuld bij de dienst van twaalf uur. Straatgeluid dringt naar binnen: het plein net aan de overkant van de straat is het toneel van een luidruchtige supporters-bijeenkomst van FC Kopenhagen. In de kerk mengt de klank van het orgel zich bovendien met die van bekken, trom en cimbaal. Organist Yuzuru Hiranaka bespeelt ze met de voet – de slagwerkinstrumenten zijn heel praktisch naast het orgel in een soort kast opgesteld. De manier waarop Hiranaka ze met zijn orgelspel combineert, zorgt voor een vrolijke boel. Het is op de orgelgalerij overigens bijna drukker dan beneden: het professionele koor van de kerk staat er klaar om ook een muzikale bijdrage aan de dienst te verlenen.

Typisch Japans?

Na de dienst vraag ik Hiranaka of het gebruik van belletjes misschien typisch Japans is. Maar Hiranaka lacht dat idee weg. 'Ik denk dat dat vooral komt doordat ik als popjongen begonnen ben en ik nu eenmaal geen synthesizers hoef – ik houd van akoestische instrumenten.' Nog iets dat opvalt: Hiranaka begeleidt de gemeente door zettingen uit een boek te spelen – heel anders dan in Nederland. 'Voorspelen voor de koralen improviseer ik,' legt Hiranaka uit. 'Maar grappig genoeg zijn we als organist in Denemarken verplicht de koralen met voorgescreven harmonisaties uit het koraalboek te begeleiden.'

De St.-Johanneskerk in Nørrebro, Copenhagen.

Buurmeisje

Yuzuru Hiranaka (1960) groeide op in Sapporo als kleinzoon van een boeddhistische priester en als zoon van een ongelovige. ‘Na de Tweede Wereldoorlog wilden we in Japan niet meer geloven,’ vertelt hij. We moesten geloven dat de keizer god was en we hadden gezien waar dat in de oorlog toe geleid had. Het geloof is dus alleen om die reden al niet wijd verbreid. Het zenboeddhisme was van oudsher de natuurlijke manier van leven. Eén procent van de bevolking is christen.’ Hoe hij dan toch organist werd?

‘Mijn overbuurmeisje, een vriendinnetje, ging naar de Yamaha muziekschool. Ik wilde ik daar ook naar toe, maar het leek mijn ouders beter dat ik als jongen op voetbal zou gaan. Uiteindelijk kreeg ik het toch voor elkaar, met de belofte aan mijn ouders dat ik het drie jaar vol zou houden. Er kwam een harmonium in huis. Na een jaar wilde ik er natuurlijk af maar mijn ouders hielden voet bij stuk en zo heb ik alle zes niveaus die de methode had doorlopen. Ik moest daarin al gauw kiezen tussen pop of klassiek en ik koos natuurlijk voor pop. We hebben het dan over de late jaren ‘60. Ik speelde op een elektronisch orgel, een Electone. Uiteindelijk kreeg ik er veel lol in en toen ik 16 was mocht ik lesgeven in die methode.’

Organist worden? Tien jaar pianospelen!

‘Toen ik vervolgens professioneel jazzorganist wilde worden was daar in Japan op het conservatorium nog geen mogelijkheid toe. Ik besloot klassiek orgel te gaan studeren, maar daarvoor moest je eerst tien jaar piano hebben gestudeerd. Dat werd moeilijk want ik had natuurlijk geen pianotechniek en zou helemaal opnieuw moeten beginnen.’ ‘Om meer kans te maken om toegelaten te worden kreeg ik tijdens mijn gymnasiumtijd privéles in Tokio. Ik had daar van drie verschillende leraren les, want elk conservatorium had zijn eigen pianostijl. Stel je voor wat mijn ouders voor me over hadden: de afstand van Sapporo naar Tokio is ongeveer zo ver als Copenhagen-Amsterdam.

Het kostte zoveel reistijd dat het een wonder was dat ik het gymnasiumdiploma haalde.’

‘Veel pianisten wilden op de belangrijkste staatsschool in Tokio studeren. Daar werden dat jaar echter maar achttien studenten toegelaten. Ik koos daarom voor een privéschool, waar wel 350 studenten piano studeerden. Maar ik kwam niet door het toelatings-examen. Mijn ouders stimuleerden me door te beloven dat ik naar Europa mocht om orgel te studeren als ik eerst toch vier jaar in Japan verder gestudeerd had. De oplossing was dat ik een privéschool zonder toelatingseisen bezocht.’

Debutconcert

In Japan is het de gewoonte dat de beste afgestudeerden van alle scholen elk jaar samen een zogenaamd Debutconcert geven. Yuzuru Hiranaka nam zich voor uitgekozen te worden en op het Debutconcert te spelen. ‘Ik kende de universiteit waar het concert altijd plaatsvond en regelde dat ik daar vier jaar lang elke maand vier uur mocht studeren. Bovendien ging ik als een soort spion naar concerten en voorspeelavonden om het niveau te beoordelen. Ook omdat mijn school weinig musici leverde, lukte het uiteindelijk om aan het Debutconcert mee te mogen doen. Er waren leerlingen van andere conservatoria die zelfmoord pleegden omdat ze niet in aanmerking kwamen.’

Nederland en Denemarken

‘In het derde jaar van mijn studie in Japan kwam Ton Koopman als eerste Nederlander naar Japan. Ik vond het prachtig hoe hij speelde; iedereen speelde hier in die tijd nog legato. In mijn studietijd hoorde ik verder Daniel Chorzempa, Marie Claire Alain, André Isoir, Michel Chapuis.’

De kennismaking met Koopman deed Hiranaka besluiten naar Nederland te gaan om zijn buitenlandse orgelopleiding te gaan doen.

Wat ben ik blij dat ik mijn droom om organist te worden heb kunnen waarmaken!

‘Ik vergeet nooit meer dat ik met een goedkoop ticket na dertig uur reizen op Schiphol aankwam,’ vertelt hij. ‘In Nederland zei iedereen dat ik speelde als een circusartiest. Ik nam hoge tempi en dat werd als typisch Japans gekwalificeerd. Zelf denk ik dat mijn achtergrond als jazz- en poporganist een rol speelde. Uiteindelijk ben ik in Arnhem gaan studeren; daar heb ik het diploma Uitvoerend Musicus gehaald.’ ‘Het plan was in Nederland te blijven maar ik moest na mijn studie onherroepelijk vertrekken: Anders, mijn Zweedse partner, was in Kopenhagen gaan wonen omdat hij daar een baan had gekregen. Ik ben hem achterna gereisd en we zijn getrouwd in Denemarken. Nu woon ik hier sinds 1991 en heb een volledige baan. Wat ben ik blij dat ik mijn droom om organist te worden heb kunnen waarmaken!’

Japanse orgelmuziek

Gevraagd naar de Japanse muziek die Hiranaka in het Orgelpark gaat spelen, stelt hij zich terughoudend op. ‘Ik vind het wel een goed idee dat de luisteraars onbevooroordeeld naar het concert komen. Op het programma staat overigens vooral jonge muziek: de ontwikkeling van de Japanse orgelmuziek begint namelijk pas goed na de Tweede Wereldoorlog. Vandaag de dag wordt er heel veel nieuwe Japanse muziek geschreven voor de concertzalen – de stijl daarvan is eigenlijk Europees. Wél typisch Japans is natuurlijk de overgeleverde muziek van meester op meester, nadoen zonder iets op te schrijven. Traditionele muziek wordt nog steeds op het conservatorium onderwezen en daar worden alle traditionele instrumenten zoals de shakuhachi, koto en sho, bespeeld.’

Het concert door Yuzuru Hiranaka vindt plaats op vrijdag 21 november en begint om 13.13 uur.
Het concert maakt deel uit van de Orgelparkserie SandwichConcerten; het Orgelpark serveert voorafgaand aan het concert sandwiches.

Traces of speech

Jaap Blonk zoekt waarheid ‘die je kunt voelen, voordat er sprake is van taal.’

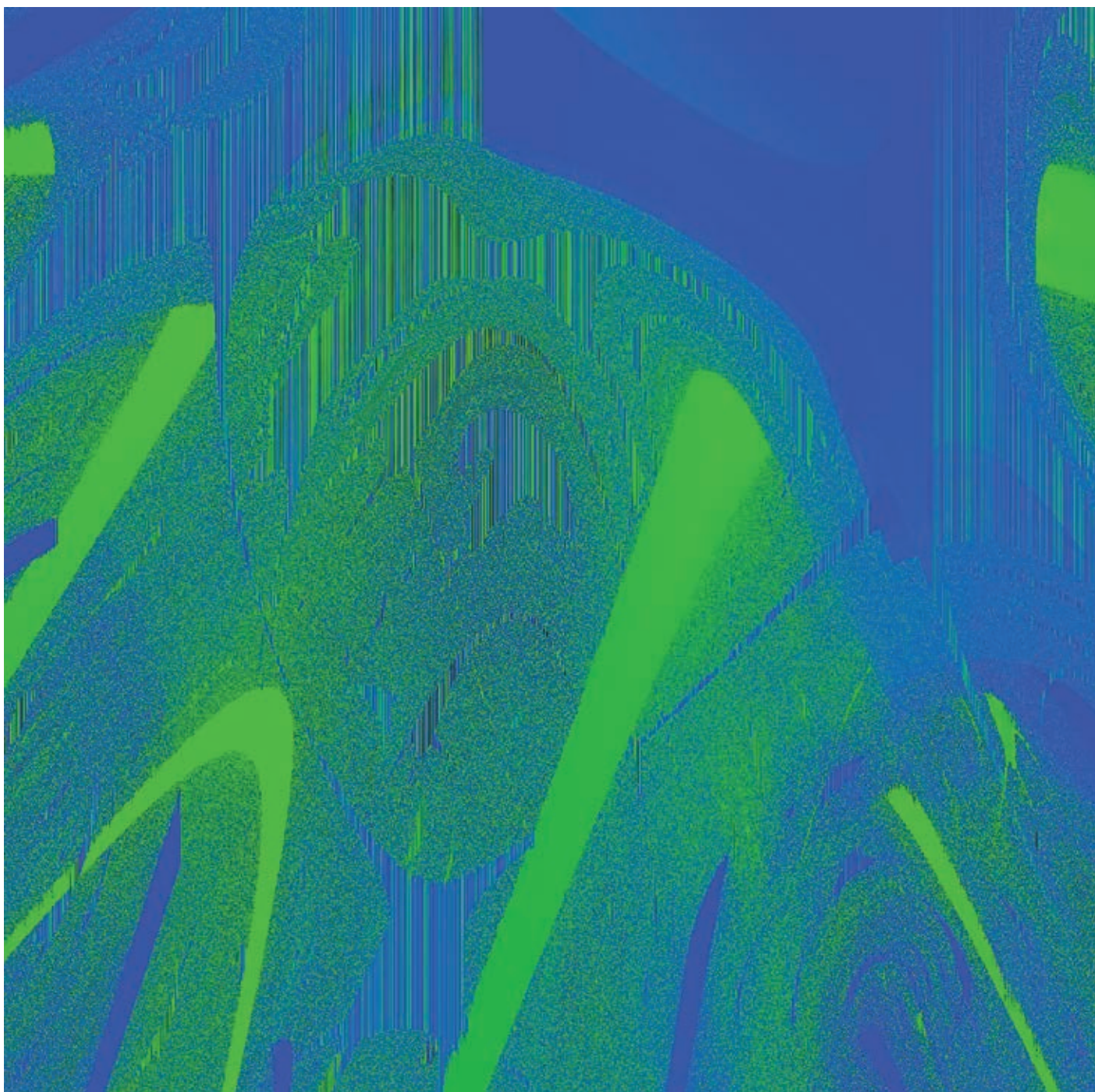

Auteur

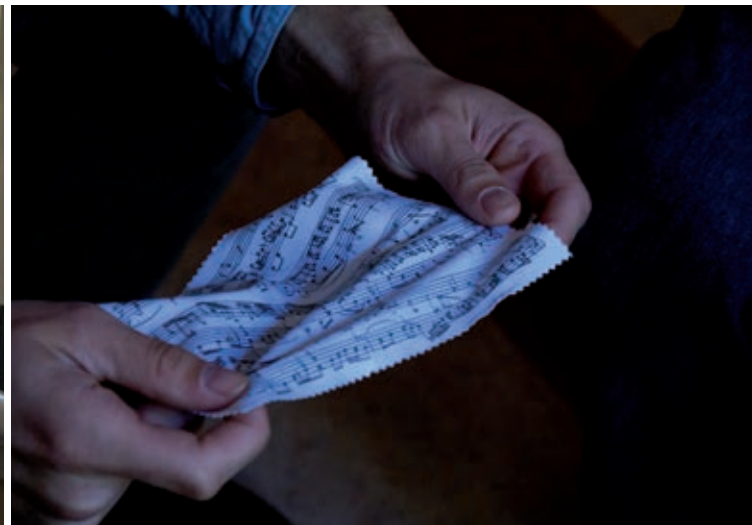
Tijsjoris Groot is musicoloog. Als ‘muzikaal ondernemer’ is hij onder meer als journalist, concertproducent en jazzgitarist actief.

Op 1 november treedt stemkunstenaar Jaap Blonk op in het Orgelpark, samen met dichter en componist Samuel Vriezen. Op het programma nieuw werk voor orgel, stemmen en elektronica, met als thema: wiskunde en muziek. Aanleiding genoeg dus om de performer, beeldend kunstenaar, auteur, componist en poëet uitgebreid te interviewen. Tijsjoris Groot zocht hem thuis in Arnhem op, samen met fotograaf Iris Mooij.

Jaap Blonk brengt op zijn eigen cd-label Kontrans onder meer solo-cd's uit, zoals recentelijk Lifespans, Polyphong, Songs of Little Sleep en Traces of Speech. Bij deze cd's maakt hij zelf het 'artwork'. Dit is een voorbeeld: Lifespans, van de gelijknamige cd.

‘De klassieke muziek, en later ook de jazz, heb ik pas eigenlijk leren kennen toen ik al uit huis was en in Utrecht op kamers woonde.’ Gevraagd naar zijn artistieke herkomst, schetst Jaap Blonk een veelkleurig beeld. ‘Er was daar destijds een enorm goeie uitleendiscotheek, dus ik ging elke week met een stapel elpees naar huis. Ik begon met saxofoon spelen toen ik twintig was en wat jaren later schreef ik eenvoudige muziekstukjes. Ik studeerde eerst natuurkunde, daarna schakelde ik over naar wiskunde. Vervolgens heb ik nog een poos muziekwetenschap gestudeerd. Nadat ik was gestopt met wiskunde, ben ik allerlei kunstzinnige cursussen gaan volgen. Van creatieve lichaamsexpressie tot het voordragen van poëzie. Met name de dadaïstische klankpoëzie van Hugo Ball trof mij. Een kunstvorm die alle vrijheid biedt, en die ergens tussen de muziek en de literatuur inligt. Ik ben zelf in een heel streng calvinistisch gezin opgegroeid, waar eigenlijk alleen maar psalmen werden gezongen. Voor mij was de klankpoëzie een openbaring.’

‘Vooral de boeken *Das Prinzip Hoffnung* van Ernst Bloch en *Dr. Faustus* van Thomas Mann brachten mij op het idee dat alles wat er in het leven gebeurt kan leiden tot kunst. Toen werd me langzamerhand duidelijk dat ik geen leven als wiskundige wilde leiden, maar dat het de andere kant op moest. Na mijn kandidaatsexamen kwam ik op het mathematische instituut terecht. Tot dan toe had ik altijd in een groot gebouw met mensen van allerlei richtingen gezeten. In deze nieuwe omgeving zag ik al die mensen die daar al jaren in hun kamertjes zaten te werken, en dat vooruitzicht begon me vreselijk te benauwen. Ik had wel de juiste motivatie om me bezig te houden met zuivere wiskunde, maar het was me toch te eenzaam werk, je kon bijna niets met iemand delen.’

En toen ben je gaan optreden als stemkunstenaar?

‘Ik heb mijzelf nooit stemkunstenaar genoemd, dat is een etiket wat anderen mij opgeplakt hebben. Zelf zou ik eerder spreken van “maker”: ik maak composities, ik schrijf instrumentaal werk, ik maak visueel werk, ik schrijf teksten in het Nederlands of in andere talen, ik maak klankpoëzie en ik maak performances. Eigenlijk had ik helemaal geen plan om performer te worden. Ik speelde saxofoon, en ik wilde daar verder in komen. In de jaren '70 had je op de universiteit lunchpauzeconcerten en daar kwam ik in aanraking met de muziek van Willem Breuker, Maarten Altena, Theo Loevendie, Guus Janssen, dat werk. Ik werd steeds meer aangetrokken tot freejazz en vrije improvisatie. Het zoeken van alle mogelijke klanken op het instrument.’ ‘Naast het saxofoon spelen en optreden met experimentele jazzbandjes, schreef ik gedichten. Eerst nog gewoon in het Nederlands, later met een dadaïstische inslag. Voor mijn plezier leerde ik delen van het klankgedicht *Ursonate* van Kurt Schwitters uit mijn hoofd. Jaren later pas heb ik het eens voorgedragen op een verjaardagspartijtje, en de mensen vonden dat zo leuk, dat ik vaker werd gevraagd voor optredens. In het voorprogramma van punkbandjes en dergelijke ben ik toen ook mijn klankgedichten gaan voordragen. De respons was tamelijk negatief, tot bierdouches aan toe. Ondanks die negatieve respons voelde ik van binnenuit een soort heilig vuur om stug door te gaan op de ingeslagen weg.’

Treed je veel op, is er veel vraag naar je werk?

‘Soms ben ik wel tot zeven maanden in het jaar op reis, want ik treed veel in het buitenland op. Sinds 1976 heb ik zo’n drieduizend optredens achter de rug. Verleden jaar was ik twee keer naar China,

Australië en Nieuw Zeeland, drie keer naar Canada en de Verenigde Staten, inclusief Hawaï, en in Europa ook in een tiental landen. De omstandigheden verschillen nogal. Het vervelendste is dat geregeld per mail vooraf. Het constante bezig zijn met promotie en jezelf in de markt zetten, dat gaat echt ten koste van het creatieve proces. Dit jaar ben ik daar even mee gestopt. Dan liever arm!’

‘Nadat ik in 2006 een sabbatical had genomen – even een jaar niet optreden en reizen – heb ik mij toegelegd op het leren van programmeertalen. Ik beleefde een hernieuwde interesse in de wiskunde. Ik had me dertig jaar niet in wiskunde verdiept, terwijl juist in die periode zoveel nieuwe dingen ontdekt zijn door de ontwikkeling van de computer. De chaostheorie, fractalen, genetische algoritmes, neurale netwerken: allemaal mechanismes die je in de natuur terugvindt en die tegenwoordig dankzij de grotere rekenkracht van de computer na te bootsen zijn. Je zou denken, dat is heel cerebraal en strak, maar het tegendeel is waar. Die structuren zijn heel organisch, chaotisch en grillig.’

Is grilligheid een belangrijk component van je werk?

‘Niet altijd, ik ben niet bang om een hele strakke structuur toe te passen, met name als ik voor stem componeer. Ik vind het echter belangrijk om mijn muziek leven in te blazen, ook al bestaat het uit een strakke of wiskundige structuur. Anders moet je het eigenlijk niet op een podium brengen. Ik vraag me af of het zin heeft om gecomponeerde muziek zo vaak op het podium te presenteren. Geïmproviseerde muziek moet op een podium; muziek met een sterk performance-aspect, waar dingen op verschillende punten in de ruimte gebeuren, dat is muziek die live uitgevoerd dient te worden. Het altijd maar weer blijven spelen van gecomponeerde muziek op een podium vind ik onzin, daar zou minder geld naar toe moeten gaan. Je zou beter kunnen investeren in het maken van een goede opname, zodat elk nieuw werk voor iedereen te beluisteren is.’

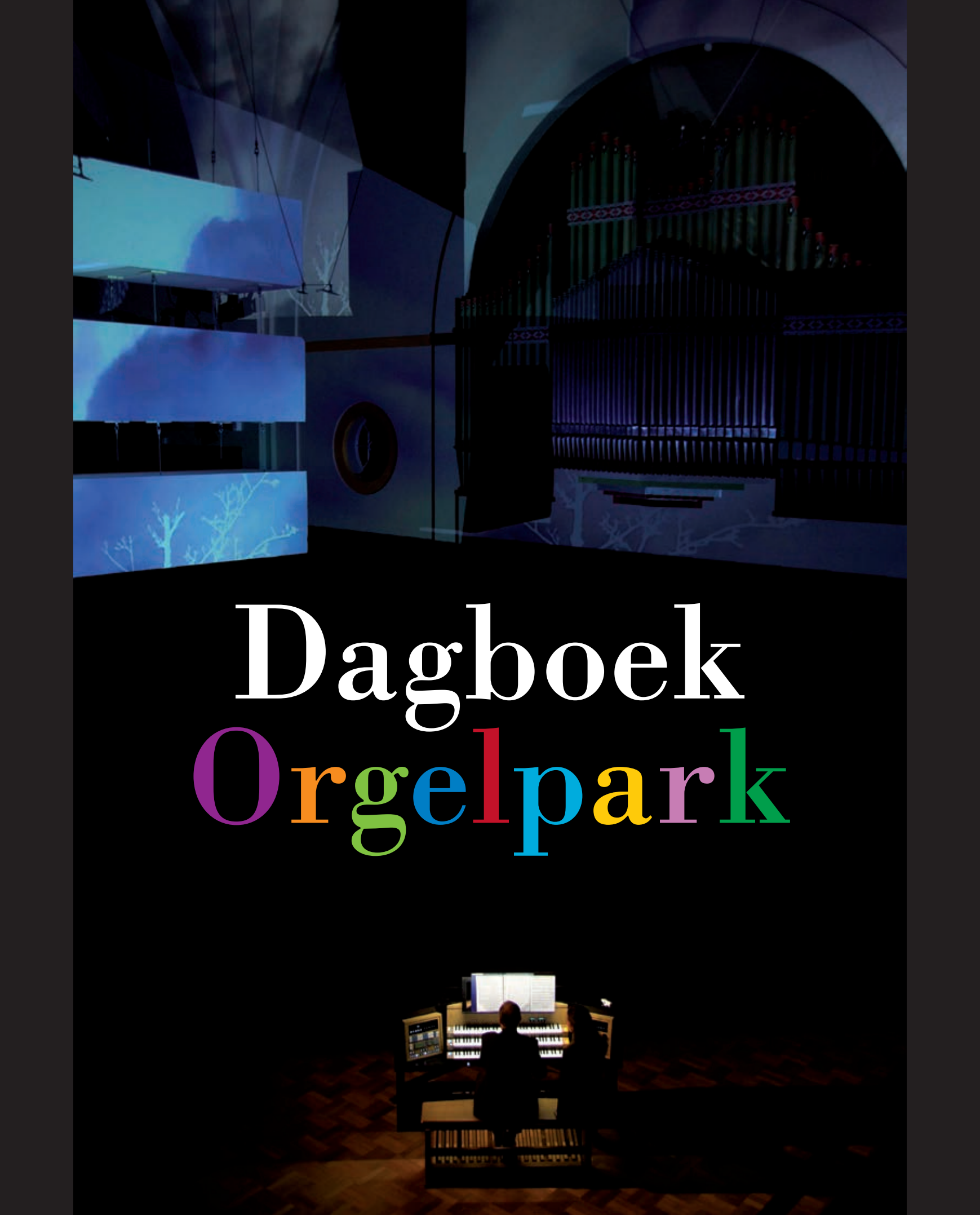
Zit er na dertig jaar nog een stijgende lijn in je optredens? Is de respons van het publiek erop vooruitgegaan en is het onbegrip minder geworden?

‘Als ik merk dat de kwaliteit van de optredens achteruit gaat, dan zou ik direct stoppen. Dat is tot nu toe zeker niet het geval, er is toch nog steeds ontwikkeling. Ik heb nog genoeg materiaal om dat vuur op te stoken. De omstandigheden verschillen nogal, maar er zijn nog steeds wel formele plekken, zoals in Donaueschingen, waar niet iedereen mijn kunsten kan waarderen. Zo van: zet die man maar tussen de schuifdeuren en geef hem 20 euro, dan is het wel goed. De recensies lopen uiteen van extreem positief tot extreem negatief, en dat is een goed teken. Als het mensen koud en onverschillig zou laten, dan word ik ongerust.’

Speelt naast de wiskunde je religieuze achtergrond nog een rol?

‘Ik geloof niet in een god als een mannetje daarboven ergens, maar het is wel mysterieus hoe dingen je gegeven worden. Ik heb me ook verdiept in Oosterse filosofie. Een klassieke oefening over vrije wil leerde mij dat bij elke ogenschijnlijk bewuste daad altijd wel een toevallige gedachte een rol speelt. Je doet eigenlijk niets uit vrije wil, veel gebeurt intuïtief. Dingen gebeuren gewoon, zo ook in mijn improvisatie. Bij een recent project, *Traces of Speech*, heb ik gebruik gemaakt van een procédé waar ik mijn eigen tekening met fonetische symbolen invoerde op de computer. Enerzijds als ruwe data files in audiosoftware, resulterend in bizar geluidsmateriaal, anderzijds als brontekst in karakterherkenningsoftware, met als resultaat een tekst zonder betekenis, maar wel met waarheid. Een organische waarheid die je kunt voelen, voordat er sprake is van taal.’

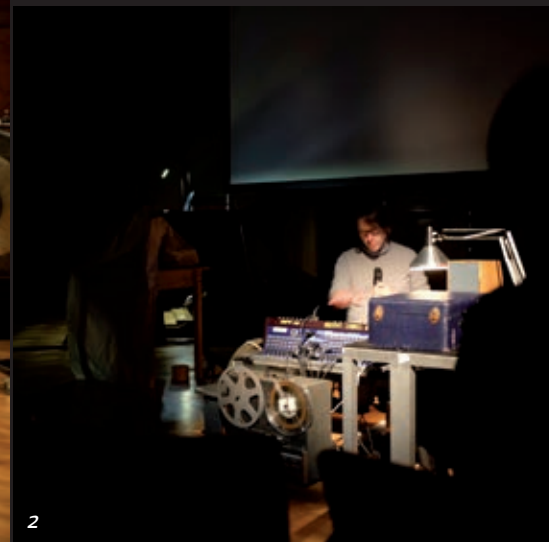

Dagboek Orgelpark

Afgelopen voorjaar was het Orgelpark regelmatig het toneel van beeldende kunst – steeds als versterkende factor bij steeds verrassende en vernieuwende muziek. De foto op de bladzijde hiernaast toont hoe de zaal er tijdens het Planetenweekend op 24-26 januari uitzag: 'videast' Martijn Grootendorst zorgde voor prachtige lichteffecten, onder meer geprojecteerd op drie grote blokken polystyreen (piepschuim). De foto rechtsboven toont het concert op 8 maart, waarbij de Franse kunstenares Béna live schilderijen maakte bij de muziek van Anne-Gaëlle Chanon (orgel) en Raquele Magalhaes (fluit). Op de foto rechtsonder is de Vlaamse kunstenaar Kamagurka te zien, die de Via Crucis-concerten op 9-12 april opluisterde met zijn dertien kruiswegschilderijen. Linksboven een foto van het concert op 2 maart, geheel gewijd aan de componist Ton Bruynèl: Henny Heikens (links) bespeelt het Molzer-orgel. Links hieronder: gefascineerd bekijkt het publiek de enorme blokfluiten van ensemble The Royal Wind Music, dat op 23 maart in het Orgelpark concerteerde.

- 1 Op 22 februari presenteerde het Orgelpark nieuwe Nederlandse muziek. Met Jan Hage (orgel), Tatiana Koleva (slagwerk) en Rutger van Otterloo (saxofoon).
- 2 Vrijdag 21 maart: Piet-Jan van Rossum presenteert het aan zijn werk gewijde concert.

- 3 22 maart: de eerste van een reeks colloquia ter voorbereiding van de bouw van het nieuwe barokorgel werd deels gehouden in de foyer; thema was het toepassen van artistieke kennis bij het bouwproces.
- 4 Pauze tijdens een Orgelkunde-college in de VU: zoals steeds vinden deze college plaats bovenin het hoofdgebouw van de Universiteit.

De Orgelkunde-cursus 'Het Orgel - een muzikale tijdmachine' vond deels in het Orgelpark (de foto rechtsonder toont uitleg bij het Van Straten-orgel) en deels in de St.-Bavokerk in Haarlem plaats. Links een 'detailfoto' van het concert op 22 februari (zie ook de foto linksboven op de bladzijde hiernaast): Jan Hage bespeelt het Sauer-orgel.

Naar muziek luisteren we niet alleen met onze oren - zoals iedereen die in het Orgelpark de nieuwe speeltafel van het Sauer-orgel kent uit ervaring weet. Vandaar dat organisten als Cameron Carpenter vandaag de dag de nodige glamour aan hun verschijning toevoegen. Dat hij daarin bepaald niet de eerste is, bewijst deze helaas anonieme foto uit de jaren '30; de organist bespeelt een Wurlitzer-bioscooporgel - een type instrument dat vandaag in Amsterdam in het Tuschinski-theater nog altijd te beluisteren valt.

ORGELPARK
KENNISPROGRAMMA

Music: Listening & Philosophy

GastVrienden welkom bij Orgelkunde-cursus aan de Vrije Universiteit

Dit najaar presenteert de Vrije Universiteit op initiatief van de bijzondere leerstoel Orgelkunde opnieuw de cursus *Music: Listening & Philosophy*. Vorig jaar ging deze cursus in première, en de belangstelling was groot. Voor GastVrienden zijn er opnieuw vijf plaatsen: wie de cursus wil volgen, kan zich aanmelden via info@orgelpark.nl. Belangrijk detail: de cursus is Engelstalig.

Een van de basisprincipes van Orgelkunde aan de VU is dat het orgel als geen ander instrument laat zien (en horen) dat het zo eenvoudig nog niet is om te bepalen wat *muziek* eigenlijk is. Anders dan andere instrumenten is immers elk orgel anders dan elk ander orgel. Wie dus Bachs beroemde *Tocatta* – om maar een voorbeeld te noemen – op orgel A speelt, maakt een denkfout wanneer hij meent zonder veel verdere voorbereiding datzelfde stuk op orgel B te kunnen spelen. Orgel B heeft immers andere klankkleuren, functioneert in een andere akoestiek, en zit ook technisch anders in elkaar. De speelsensatie (hoe voelt het orgel aan), de registersamenstelling (hoe zorg je voor een overtuigende klank) en de auditieve sensatie (hoe klinkt het in de ruimte) zijn dus zodanig anders, dat belangrijke parameters van de

uitvoering van de *Tocatta* opnieuw zullen moeten worden overwogen. Het tempo bijvoorbeeld: in een kleine ruimte is een hoger tempo mogelijk. Of de klankkleur: in een droge akoestiek met weinig nagalm is 'alle registers open' misschien niet zo'n goed idee.

Plato

Voor wie verder wil denken, roept dit de vraag op wat Bachs *Tocatta* eigenlijk is. Het is mogelijk daarop, à la de Griekse filosoof Plato, te antwoorden dat er een ideaal is waaraan het stuk zou moeten voldoen, en dat het de taak van de musicus is dit ideaal te bereiken. Het voorbeeld van zojuist maakt duidelijk dat dat onmogelijk is: elk orgel voegt een eigen kleur aan dat ideaal toe, en er is dus niet één

Let's Talk Music

Voor wie in september/oktober geen tijd heeft of meer behoefte heeft aan een wat minder filosofische insteek, is wellicht de cursus *Let's Talk Music* interessant. Deze cursus maakt deel uit van het minor-programma van de Vrije Universiteit: het is een vak dat studenten uit de hele universiteit in hun 'vrije ruimte' mogen volgen.

Let's Talk Music is net als *Music: Listening & Philosophy* engelstalig. De cursus gaat over muziek (geschiedenis, theorie, instrumenten), musiceren en muziekwetenschap.

De cursus vindt plaats in oktober/november/december; de gegevens van de collegedata lagen bij het ter perse gaan van *Timbres* nog niet vast. Wél zeker is dat de cursus in het hoofdgebouw van de VU plaatsvindt.

Ook voor deze cursus geldt dat er plaats is voor maximaal vijf GastVrienden.

Van links naar rechts enkele van de belangrijkste filosofen die over muziek nadachten (niet te verwarren met muziekfilosofen): Arthur Schopenhauer (1788-1860), zoals in 1815 geschilderd door Ludwig Sigismund Ruhl; Adorno, die graag en veel over muziek nadacht, en daarbij waarschuwde vooral niet van een enthousiaste luisteraar tot een betweterige kenner te degraderen; en Jacques Derrida (1930-2004), die met zijn bevragende manier van denken een ander perspectief op muziek en musiceren opende dan tot die tijd gangbaar was.

ideaal. De moderne muziekfilosoof Peter Kivy meent daarom dat 'authenticiteit', het in de reclame van concertpodia veel gebruikte woord om mensen naar uitvoeringen van oude muziek te trekken, behoorlijk problematisch is. Wanneer de musicus een duidelijk idee heeft van hoe de *Toccata* in een gegeven situatie, dus op een specifiek orgel in zijn eigen specifieke akoestiek moet klinken, dan is die uitvoering toch ook authentiek, in de zin van beantwoordend aan het ideaal *van de musicus*?

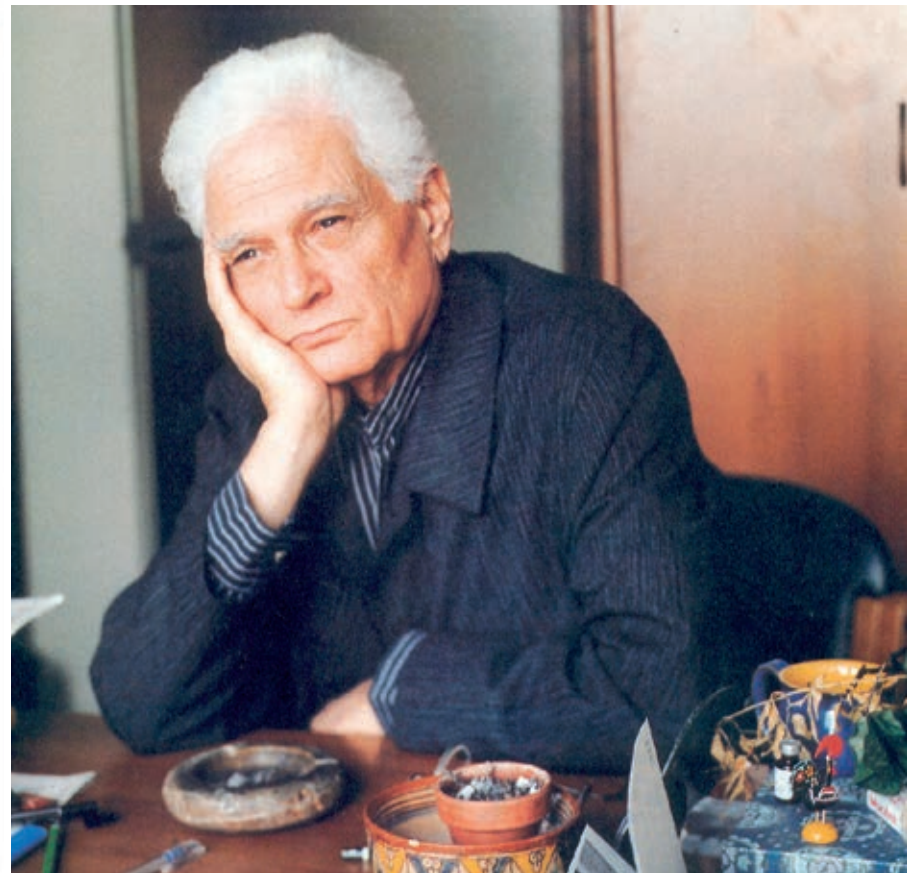
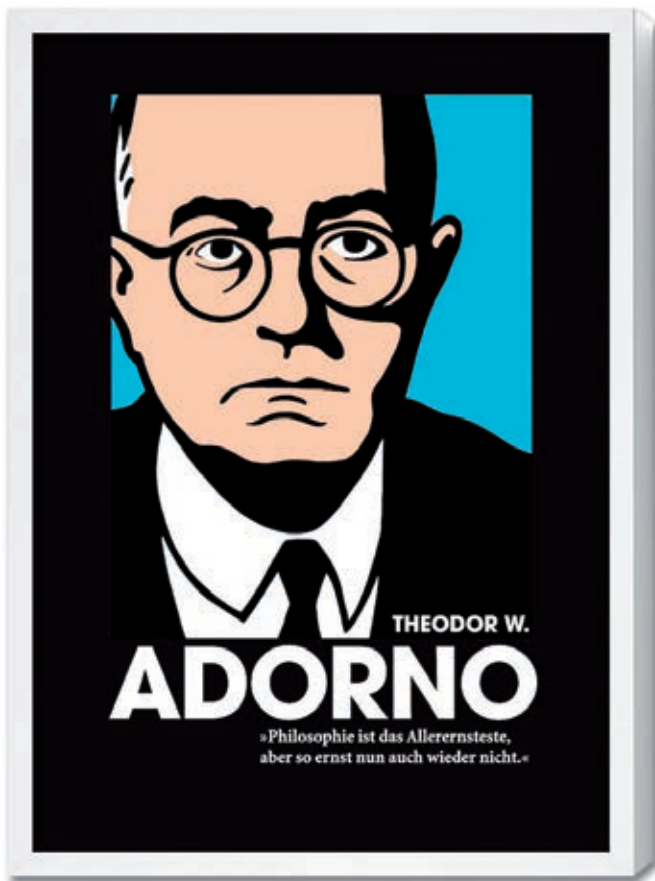
Luisteren

Een volgend discussieniveau ontstaat wanneer we dat inzicht nog wat verder uitdiepen. Want wie bepaalt eigenlijk of de uitvoering van

de *Toccata* overtuigt? Het antwoord lijkt eenvoudig: de luisteraar. Maar – wie is de luisteraar? Dat verschilt per concert. Het kan dus voorkomen dat een groep luisteraars over een bepaalde uitvoering tevreden is, terwijl een andere groep, een avond later luisterend in dezelfde ruimte naar dezelfde organist op hetzelfde orgel – dat niet is. Componist Luciano Berio durfde als een van de eersten de conclusie te trekken: wanneer iemand naar iets luistert dat naar zijn idee muziek is, dan is dat muziek. Althans voor hem: de luisteraar bepaalt.

Machines

Omdat juist nadenken over wat orgelmuziek is en wat we daarvan vinden deze gedachten zo prikkelend op gang brengt, is de cursus

Music: Listening & Philosophy ontwikkeld. Waarom de cursus zo heet, zal inmiddels duidelijk zijn. Aan de orde komen behalve Plato en Berio ook filosofen als Aristoteles, Heidegger, Deleuze en Derrida; en niet te vergeten ook musici als Schönberg, Ives en Cage. Daarbij worden allerlei grenzen ter discussie gesteld. Is muziek bijvoorbeeld niet ‘gewoon’ een vorm van geluid, en wat leren ons de recent opgekomen *Sound Studies* daarover? Luisteren we niet ook met onze ogen, en is dus het uiterlijk van een orgel, of de zichtbaarheid van de organist, niet mede bepalend? Wat betekent het feit dat orgels óók machines zijn, veel meer dan andere muziekinstrumenten, voor de waardering van onze artistieke ervaring? Enzovoort. De vragen zijn talloos.

Praktische informatie

De cursus *Music: Listening & Philosophy* is een cursus die de Vrije Universiteit aanbiedt in het kader van het ‘honours programme’: de cursus is bedoeld voor de excellente student. De cursus begint op dinsdag 9 september om 18.00 uur, en vindt plaats in het hoofgebouw van de VU. Elke week zijn er twee colleges, ieder twee uur lang. Er zijn vijf plaatsen voor GastVrienden; belangstellende GastVrienden kunnen zich aanmelden via info@orgelpark.nl.

ORGELPARK
KENNISPROGRAMMA

Het Nieuwe Barokorgel **Zacharias Hildebrandts oeuvre als referentie**

De voorbereidingen voor de bouw van het ‘Nieuwe Barokorgel’ in het Orgelpark vorderen gestaag. In de vorige aflevering van *Timbres* berichtten we daarover, en we plaatsten daarbij een foto van het beroemde Schnitger-orgel in de Ludgerikirche in Norden. Maar ook meldden we dat het orgel vooral geschikt moest zijn voor de muziek van Johann Sebastian Bach. Bach is immers een van de allergrootste organisten en orgelcomponisten ooit. Het illustreerde dat we ons onderzoeksveld ruim namen, want de werelden van Schnitger en Bach overlappen elkaar maar ten dele. Inmiddels zijn we een stap verder.

Terwijl Arp Schnitger de ontwikkeling van de Noord-Europese orgelbouwcultuur bekroonde met een magnifiek concept, door orgelmakersgeneraties na hem langzamerhand verfijnd, is zijn klankwereld anders dan die welke Johann Sebastian Bach in Sachsen en Thüringen kende. Daar was het vooral Gottfried Silbermann die de toon aangaf. Het is bekend dat Bach en Silbermann elkaar goed kenden. Het verklaart waarom veel als ‘Bach-orgels’ gepresenteerde nieuwe instrumenten gebaseerd zijn op het concept van Silbermann, dat qua klankkleuren iets minder fel is dan dat van Schnitger en bovendien wat meer klankkleur-schakeringen in de basistoonhoogte – de zogenaamde achtvoets registers – kent.

Johann Sebastian Bach

De kerngroep die de bouw van het nieuwe orgel voorbereidt, wilde, om aanvullende kennis op te doen, zo dicht mogelijk bij Bachs orgelvoorkeuren komen. Daarom is de groep naar de regio waar

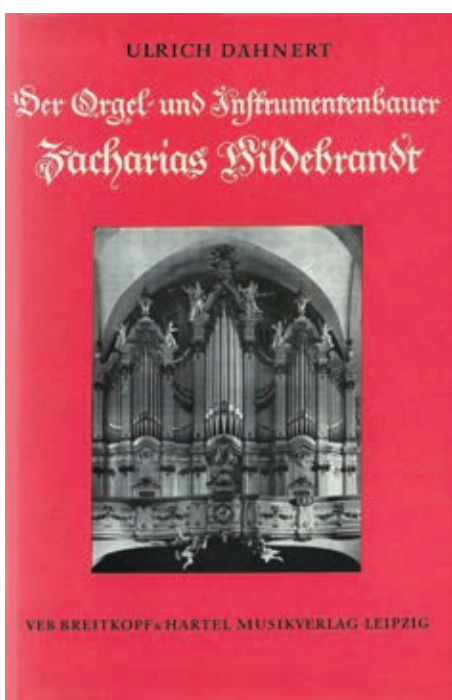
Bach leefde en werkte gereisd. Eén van de doelen was het orgel in de Wenzelskirche in Naumburg, in 1746 opgeleverd door Zacharias Hildebrandt. Naar alle waarschijnlijkheid was Bach namelijk betrokken bij het ontwerp van dit orgel; Hildebrandt-biograaf Ulrich Dähnert meent zelfs dat Bach de kerk in Naumburg adviseerde Hildebrandt te contracteren. Zéker weten we dat Bach samen met Silbermann het instrument uiteindelijk keurde en er positief over was. Naderhand werd Johann Christoph Altnikol, op voorspraak van zijn schoonvader Bach, organist van dit orgel.

Zacharias Hildebrandt

Zacharias Hildebrandt werkte aanvankelijk bij Silbermann, maar besloot na enkele jaren zelfstandig verder te gaan. Hij had met Silbermann afgesproken dat hij zich buiten de regio waar Silbermann werkte zou vestigen, maar die belofte bleek om vooralsnog niet geheel opgehelderde redenen problematisch. Mogelijk speelde

Het orgel in Naumburg, door Zacharias Hildebrandt gebouwd in de orgelkast die Zacharias Thayßner in 1705 opleverde. Thayßner had deze kast gemaakt voor het door hem verbouwde orgel van de Wenzelskirche, dat hij bij deze gelegenheid naar de westmuur van de kerk verplaatste.

In 1961 publiceerde orgelkundige Ulrich Dähnert dit boek over de orgelmaker Zacharias Hildebrandt. Als gevolg van de aandacht voor de orgelmaker Gottfried Silbermann – bij wie Hildebrandt in zijn jonge jaren werkte – als dé orgelmaker uit de tijd en regio van Johann Sebastian Bach, is sindsdien weinig aanvullend onderzoek naar Hildebrandt gedaan.

Carl Seffner maakte dit beeld van Johann Sebastian Bach; het werd in 1908 geplaatst bij de Thomaskirche in Leipzig, waar Bach van 1723 tot zijn dood in 1750 cantor was.

Hildebrandts huwelijk een rol: hij trouwde in 1723 met Maria Elisabetha Dachzelt, een meisje uit een belangrijke familie in Freiberg. In Freiberg stond ook toen al een van Silbermanns grootste en beroemdste orgels. Dat het tot nare onenigheid kwam tussen Silbermann en Hildebrandt, waaraan herhaaldelijk juristen te pas kwamen, zal ongetwijfeld ook te maken hebben gehad met Silbermanns eigen geschiedenis: hij had de Elzas, waar zijn broer Johann Andreas werkte, verlaten om te voorkomen dat ze als broers elkaars concurrent zouden worden. Toen Hildebrandt een vergelijkbare stap niet of althans slechts schoorvoetend zette, zal hem dat moeilijk gevallen zijn.

Zakenman

Hildebrandt was ook in andere opzichten een heel andere man dan Silbermann. Waar Silbermann een succesvolle zakenman was, maakte Hildebrandt keer op keer dezelfde twee fouten: hij schatte de tijd die hij aan orgelbouwprojecten kwijt zou zijn steevast te gering in, en bovendien vroeg hij er te weinig geld voor. Tel daarbij op dat hij niettemin nog registers 'boven bestek' leverde, dus op eigen kosten, en het beeld is duidelijk: Hildebrandt was gericht op het perfect afleveren van zijn instrumenten, niet op de zakelijke voorwaarden die daarvoor nodig waren. De onenigheid tussen Silbermann en Hildebrandt nam overigens naderhand af: de keuring van het orgel in Naumburg lijkt zonder verdere narigheid te zijn verlopen.

Naumburg

Het orgel in Naumburg bleek bij ons bezoek hartveroverend, ook al is het niet meer origineel; het instrument presenteert zich niettemin sinds de restauratie/reconstructie door de firma Eule in 2000 in ieder geval qua dispositie (registersamenstelling) en technische opbouw weer conform de situatie waarin Hildebrandt het in 1746 opleverde. Belangrijke kenmerken zijn de rijke collectie achtvoets registers, waarmee in Bachs koraalvoorspelen met de prachtigste klankkleuren en klankkleur-contrasten kan worden gewerkt. Het 'volle werk' – dus 'alle' registers open – levert een klank op die helder is, iets minder spits dan bij Noord-Europese barokorgels. Opvallend is verder de rol die de basregisters spelen: een duidelijke basis verlenend aan zowel zachte als luidere registraties.

Johann Sebastian Bach

Het gegeven dat Bach zelf bij de bouw van het orgel in Naumburg orgel betrokken was, dat hij überhaupt in Hildebrandts orgelmakingswerk een aanzienlijke rol speelde, is voor ons niet de enige reden om Hildebrandts oeuvre als referentie voor het nieuwe barokorgel te kiezen. Een aanvullende reden is dat een groter aantal achtvoets registers (dan bij Schnitger) de toegang tot het instrument vergemakkelijkt voor musici en componisten die nieuwe muziek willen maken met het instrument. De eerste eis die we aan het orgel stellen is dat het een instrument moet zijn waarop Bachs muziek optimaal kan worden uitgevoerd; de tweede eis blijft als vanouds dat het ook tot

nieuwe muziek moet inspireren, door het historische klankconcept via de toepassing van nieuwe technologie open te stellen voor tot nu toe ondenkbare klankcombinaties.

Agenda

Na de drie colloquia afgelopen voorjaar en het internationale symposium vlak voor de zomer over het project, wijden we komend najaar nog een colloquium aan het project: op zaterdag 11 oktober hopen we de plannen zover concreet te hebben dat met de bouw kan worden begonnen. Zie intussen ons blog om op de hoogte te blijven: www.orgelpark.nl/blog.

Johann Christoph Altnikol, in 1748 benoemd tot organist van de Wenzelskirche, schreef in 1753 een beoordeling van 'zijn' orgel in Naumburg.

Een paar citaten:

'Der Ton ist überaus schön und angenehm, und fällt sehr in das Gehör, da bey aber auch eine gewaltige Force.'

De toon is bijzonder fraai en aangenaam, en valt zeer [goed] in het gehoor, [heeft] bovendien echter ook een geweldige kracht.

'Kurtz He. Hildebrandt hat gebaut als ein rechtschaffener Mann, und wer diese Orgel gesehen und gehöret, der ist niemals ohne Bewunderung davon hinweggegangen.'

Kortom, de heer Hildebrandt heeft [het orgel] gebouwd als een rechtschapen man, en wie dit orgel gezien en gehoord heeft, heeft het nooit zonder bewondering verlaten.

ORGELPARK
KENNISPROGRAMMA

Colloquia in het najaar met **Richard Taruskin**

Dit najaar organiseert het Orgelpark drie colloquia. Het eerste vindt plaats op 11 oktober en gaat over het nieuwe barokorgel dat het Orgelpark bouwt (meer daarover elders in deze Timbres). Het tweede en derde hebben daar niets mee te maken: zij stellen scherp op musiceren in het algemeen. Het colloquium op 29 november betreft de kunst van het improviseren zoals die in de vroege 19de eeuw werd beoefend; het colloquium op 17 december staat in het teken van de vraag in hoeverre ‘authentiek’ musiceren eigenlijk mogelijk is. Hoofdgast is dan de internationaal toonaangevende musicoloog Richard Taruskin, werkzaam aan de University California. De colloquia zijn alle in het Engels. De colloquia op 11 oktober en 29 november vinden op zaterdag plaats en beginnen zoals gebruikelijk om 14.15 uur; het colloquium op 17 december, een woensdag, begint om 15.00 uur.

De rode draad door de activiteiten van Orgelpark Research, het Kennisprogramma en de leerstoel Orgelkunde aan de VU is de vraag hoe musiceren werkt. Daarover nadenken aan de hand van orgelmuziek, orgelbouw en andere aan orgelkunst gerelateerde thema's biedt antwoorden die algemene muzikwetenschap niet zo één-twee-drie op het spoor komt. Het leidt ertoe dat de wetenschappelijke activiteiten die het Orgelpark initieert een serieuze bijdrage leveren aan het internationale muzikwetenschappelijke gesprek (of discours, zoals wetenschappers het zouden noemen) – en vice versa.

Een vergelijkbare rode draad kenmerkt ook het werk van Richard Taruskin. Hij studeerde in 1965 af aan Columbia University en heeft zich sindsdien onder meer ontwikkeld tot een van de grootste critici van wat wel ‘authentieke uitvoeringspraktijk’ is gaan heten. Kern van zijn werk op dit punt is dat hij vraagtekens stelt bij de mogelijkheid de musiceerpraktijk van vroeger tijden te reconstrueren. Met name de claims en gewoontes die nogal wat musici zijn gaan hanteren, en

waarin velen zelfs krachtig zijn gaan geloven, stelt hij ter discussie. Zijn tekst *Resisting the Ninth*, over de uitvoering van Beethovens Negende Symfonie door Roger Norrington, met de London Classical Players, is daarvan een prachtig voorbeeld.

Het Taruskin-colloquium op woensdag 17 december is onderdeel van een samenwerkingsproject tussen Orgelpark, Vrije Universiteit Amsterdam, Universiteit Amsterdam, Universiteit Utrecht en Conservatorium van Amsterdam. Op het programma staan een lezing door Taruskin, een workshop met studenten en een discussie tot slot.

Bij het colloquium op zaterdag 29 november staat onderzoeker, pianist en organist Bert Mooiman centraal. Het Koninklijk Conservatorium Den Haag, waaraan hij als docent verbonden is, gaf hem de kans één dag per week onderzoek te gaan doen. Om daaraan handen en voeten te geven, trad hij toe tot het Orgelpark Research Team. Onderzoeksthema werd de improvisatiekunst zoals die door Carl Czerny in de vroege 19de eeuw in leerboeken werd ‘vastgelegd’.

In hoeverre geven dergelijke teksten houvast voor improviseren in die stijl vandaag? Mooiman opent het colloquium door de thematiek eerst toe te lichten; dan volgt een workshop met studenten. Tot slot zal Mooiman samen met David Dolan (piano) en John Kenny (trombone) een concert geven. Daarin zullen pogingen worden ondernomen te improviseren zoals dat in Wenen in de eerste helft van de 19de eeuw wellicht werd gedaan.

De twee colloquia liggen qua thematiek dus in elkaars verlengde: we weten *de facto* weinig van hoe men in vroeger eeuwen musiceerde.

Dat betekent enerzijds dat we des te meer aandacht moeten hebben voor wat er wél te weten valt, en anderzijds dat de eigen inbreng van de musicus als informatiebron eveneens dient te worden herkend en erkend.

Beide colloquia zijn toegankelijk voor conservatoriumstudenten; maar ook musici die al een diploma op zak hebben, zijn van harte welkom om actief deel te nemen aan de workshops. Toegang: gratis.

Richard Taruskin

Betoverd door nieuwe muziek **Ben van der Raa en het Orgelpark**

Van een ommezwaai wil hij niet horen, maar hij geeft grif toe dat het concert op 1 maart 2014 in het Orgelpark zijn kijk op muziek behoorlijk heeft veranderd. Ben van der Raa weet het nog precies: 'Vooral dat laatste stuk, met die computers: *Nord*, van Giuliano Bracci. Wat een muziek! Computers en orgels, en dan dat licht erbij - ik vind het geweldig dat het Orgelpark zulke vernieuwende dingen doet.' Diezelfde avond nog werd hij GastVriend. Reden genoeg voor *Timbres* om Ben van der Raa eens op te zoeken.

'Dat ik afgelopen voorjaar op 1 maart naar het Orgelpark kwam, had niet alleen met muziek te maken,' vertelt Ben van der Raa. 'Ik had al een paar keer met mijn vriend Arie op 't Land, die ook hier in Heiloo woont, overlegd of we niet eens naar het Orgelpark zouden gaan, omdat het gebouw zo'n bijzondere rol in mijn leven heeft gespeeld. Ik was er bijvoorbeeld jeugdoudlerling.'

'Die functie van "jeugdoudlerling" was overigens wel een hele mooie. Het hield in, eind jaren '40, dat je oudere dames, en heren natuurlijk ook, hielp bij de trappen naar de ingang.'

'Later, toen we verhuisd waren en niet meer naar de Parkkerk gingen, ontwikkelde ik een voorliefde voor orgelmuziek. Dat kwam doordat ik met vrienden naar de jeugddiensten in de Westerkerk ging. In eerste instantie natuurlijk om dominee Buskes te horen, maar al gauw ook omdat organisten als Piet van Egmond er op het orgel speelden. Sindsdien heb ik iets met orgelmuziek. Elk weekend ga ik wel naar een concert.'

'Inmiddels woon ik alweer een heel aantal jaren in Heiloo. Ik help er mee met het organiseren van orgelconcerten in het Witte Kerkje en de Ter Coulsterkerk. Daar nodigen we dan bijvoorbeeld organisten uit die ik ken, zoals Martin Mans. Voor de Ter Coulsterkerk hadden we trouwens tien jaar geleden een orgel nodig. Ik heb nog gepolst of we het Sauer-orgel van de Parkkerk konden kopen, maar mij werd toen discreet toegefluiserd dat er grootse plannen met het gebouw waren. Dik twee jaar later opende het Orgelpark zijn deuren.'

'Ik denk dat de meeste mensen van mijn leeftijd bij die muziek van 1 maart zouden zeggen "wat is dat voor een herrie", of "moet dat nou". Ja, zeg ik dan, dat moet. En dat het Orgelpark een uitgebreider antwoord geeft, door te laten horen wat er allemaal voor bijzonders gebeurt in de wereld van de muziek, vind ik prachtig. Het hoort er gewoon bij, misschien niet qua mooiheid, maar dat is toch niet het enige dat telt?!' [\[HF\]](#)

'Ik vind het geweldig dat het Orgelpark zulke

vernieuwende dingen doet!'

Dankzij elektriciteit kunnen pijpen van orgels overal geplaatst worden waar ze maar nodig zijn. In de Dom in Keulen ontstond in 2006 behoefte aan luide trompetten tussen de torens, terwijl de speeltafel van het Klais-orgel, gebouwd in 1948 en 1998/2002, tientallen meters verderop in de viering staat. Door de windlade waaraan de trompetpijpen zijn gemon-teerd (ze steken schuin de kerk in, zoals links op deze foto te zien is) elek-trisch bedienbaar te maken, is dat geen enkel probleem. Foto bladzijde 69: een oude 'wipmagneet' uit een Klais-orgel uit 1932: de twee spiraal-draden zijn de plus- en de mindraad, en duidelijk is de wip te zien die op en neer kan bewegen. Het achtereinde van de wip bedient een ventiel.

In het Nieuwe Barokorgel zullen de ventielen

Hoe werkt dat?

Elektromagnetische ventielen

In de vorige aflevering van deze rubriek is uitgelegd hoe de ‘springlade’ werkt: het windladetype dat de kern zal vormen van het nieuwe orgel dat het Orgelpark bouwt. Kenmerkend voor dit type lade is dat

het in de 16de eeuw werd ontwikkeld en dus uitstekend bij het barokke karakter van het nieuwe orgel past, maar ook dat het mogelijkheden biedt de pijpen van het orgel op nieuwe manieren

te combineren. De springlade bezit namelijk voor elke pijp een eigen ventiel. In het nieuwe orgel zullen deze ventielen elektrisch bediend worden.

Terwijl elektrische apparaten elders vaak ingewikkeld zijn, is de beweging die ze in orgels moeten realiseren zo eenvoudig dat ze vrij basaal kunnen blijven. De belangrijkste elementen zijn een spoel van koperdraad en een kern van weekijzer. Omdat elektriciteit en magnetisme bij elkaar horen en elkaar kunnen opwekken, kan de ijzerkern magnetisch gemaakt worden door door de spoel een elektrische stroom te laten lopen; zodra de stroom wordt onderbroken, verliest de kern zijn magnetische kracht. De kern kan daardoor andere ijzeren voorwerpen aantrekken en weer loslaten.

Deze beweging wordt in orgels gebruikt om ventielen te openen. Dat kunnen toonventielen zijn (zoals in de springlade in het nieuw te bouwen orgel) maar ook registerventielen. Omdat bij registerventielen meestal meer kracht nodig is dan bij een klein toonventiel, zijn magneet en spoel daarbij zwaarder uitgevoerd.

De vormen waarin elektromagneten in orgels voorkomen zijn divers. Er zijn er waarbij de kern de vorm heeft van een hoefijzer, met om beide ‘poten’ een spoel; de poten trekken dan samen een plaatje aan, bijvoorbeeld om in windladen een kleine winddoorgang te openen dan wel te blokkeren. Veelgebruikt zijn vooral de ‘wipmageten’, waarbij een scharnierend ijzeren element naar de magneet wordt toegetrokken. Naar alle waarschijnlijkheid zullen we deze magneten toepassen in het nieuwe orgel.

Omdat deze elektromagneten alleen de stand ‘uit’ en ‘aan’ kennen, en veel organisten de voorkeur geven aan een minder rigide systeem, is het inmiddels ook mogelijk ventielen in stapjes elektrisch te bedienen – de snelheid waarmee een toets wordt aangeslagen, kan daarmee vertaald worden in de manier waarop het bijbehorende ventiel geopend wordt. Op die manier kan de werking van een mechanisch tractuur elektrisch geïmiteerd worden. Bij het nieuwe orgel kiezen we daar niet voor: onze ervaringen met het Sauer-orgel wijzen erop dat dergelijke ventielbeheersing minder belangrijk is dan wel wordt gedacht. Liever voorzien we het nieuwe orgel daarom van ‘ouderwetse’ elektromagneten, waarvan we zeker weten dat ze door en door betrouwbaar zijn.^[HF]

direct onder de pijpen elektrisch bediend worden

Het Orgelpark, een podium met een missie

Wij vragen uw support

Het Orgelpark in Amsterdam is een internationaal podium voor organisten, componisten en andere kunstenaars. Het doel is het orgel door een nieuwe presentatie te integreren in het muziekleven. Het Orgelpark werkt met een breed palet aan activiteiten, zoals het verlenen van compositieopdrachten en studie-faciliteiten, het organiseren van concerten en masterclasses, en het Orgelpark Research Program.

Wat biedt het Orgelpark u?

Het Orgelpark wil een breed publiek aanspreken, jong en oud, gewone muziekliefhebbers en professionals. Daarom willen we dat mensen zich thuis voelen in het Orgelpark. En daar zullen wij ook alles aan doen. Naast het brede afwisselende programma, bieden wij een prachtige Art Deco-ambiance, een intieme concertzaal met zes indrukwekkende orgels, een mooie en heldere akoestiek, een gezellige foyer. En natuurlijk wordt u door ons warm en persoonlijk onthaald. Het Orgelpark bezoeken is uitgaan op zijn best.

Steun ons

- Help ons om het orgel op een nieuwe manier te presenteren en een plaats te geven in het actuele muziekleven.
- Ondersteun jong talent en geef jonge organisten de kans om op te treden in een prachtige ambiance.

Word Vriend van het Orgelpark, u ontvangt dan:

- 2 x per seizoen ons magazine Timbres, met concertoverzichten, achtergrondartikelen, interviews, concerttoelichtingen, etc.
- Een cd die is uitgegeven door het Orgelpark.

U kunt meer doen: word GastVriend van het Orgelpark

- Bent u nieuwsgierig naar wat er in het Orgelpark staat te gebeuren?
- Heeft u zin om gezellig uit te gaan in een prachtig Art Deco theater?
- Zin om eens echt te gast te zijn?

Als GastVriend kunt u alle concerten gratis bezoeken. U ontvangt elk jaar tweemaal Timbres en een cd.

Hoe word u Vriend of GastVriend?

Online www.orgelpark.nl
 Post Gerard Brandtstraat 26, 1054 JK Amsterdam
 Fax 020 51 58 119
 Telefoon 020 51 58 111
 Mail info@orgelpark.nl

Losse kaarten

Losse kaarten € 20,- / € 15,- en € 12,50
 Studenten, 65+ en stadspas € 12,50 / € 9,- en € 8,-

Word Vriend
van het Orgelpark
voor € 40,- en help
ons het orgel op een
nieuwe manier te
presenteren

Word GastVriend
van het Orgelpark
voor € 70,- en

bezoek gratis
alle concerten!

Kijk verder op www.orgelpark.nl

Kaartverkoop en meer...

Losse kaarten

Losse kaarten € 20,- / € 15,- en € 12,50
Studenten, 65+ en stadspas € 12,50 / € 9,- en € 8,-

Telefonische bereikbaarheid

Dinsdag t/m vrijdag van 14.00 tot 17.00 uur en op concertdagen vanaf 5 kwartier voor aanvang van het concert.

Openingstijden kassa

De kassa is geopend vanaf 5 kwartier voor aanvang van het concert.

Vriend of GastVriend worden

Online www.orgelpark.nl
Post Gerard Brandtstraat 26, 1054 JK Amsterdam
Fax 020 51 58 119
Telefoon 020 51 58 111
Mail info@orgelpark.nl

Vriend € 40,- per seizoen
GastVriend € 70,- per seizoen

Belastingvoordeel voor Vrienden

De Belastingdienst ziet het bedrag van € 40,- dat u het Orgelpark schenkt wanneer u Vriend van het Orgelpark wordt als donatie. Dit houdt in dat u dit bedrag bij het aangeven van uw inkomstenbelasting van uw inkomen mag aftrekken.

Reserveren/bestellen door GastVrienden

Online www.orgelpark.nl
Reserveren van kaarten door GastVrienden kan tot uiterlijk twee uur voor de voorstelling. U ontvangt dan uw toegangsbewijs per e-mail retour. Wilt u per mail of telefonisch bestellen? Zie hieronder.

Reserveren/bestellen door Vrienden/Gasten

Online bestellen

Online bestellen van kaarten kan tot uiterlijk twee uur voor de voorstelling. U kunt alleen online bestellen indien u direct betaalt via iDEAL. U ontvangt dan uw toegangsbewijs per e-mail retour.

Schriftelijk bestellen (Post, Fax of Mail)

Post Gerard Brandtstraat 26, 1054 JK Amsterdam
Fax 020 51 58 119
Mail info@orgelpark.nl

Schriftelijk kaarten bestellen kan tot uiterlijk twee weken voor de voorstelling. Per kaartje wordt € 1,- aan kosten en porti berekend. Door invulling van uw rekeningnummer en handtekening machtigt u het Orgelpark het totaalbedrag van uw rekening af te schrijven.

Gereserveerde kaarten dienen uiterlijk een halfuur voor aanvang van de voorstelling te zijn afgehaald. Na dit tijdstip vervalt uw reservering. Wij stellen het op prijs indien u bij verhindering uw reservering annuleert. Zo worden anderen in de gelegenheid gesteld alsnog de voorstelling bij te wonen.

Kaarten kopen aan de kassa

Aan de kassa kunt u contant betalen of pinnen.
Wij accepteren geen theaterbonnen.

Losse cd's

Het Orgelpark geeft regelmatig cd's uit. Deze cd's kunt u telefonisch of via www.orgelpark.nl bestellen. Prijs: € 15,- voor een enkele cd.

Regels bezoek

Het is niet toegestaan beeld- en/of geluidsopnamen te maken tijdens de voorstelling. Mobiele telefoons dienen uitgeschakeld te zijn.

Informatie voor mindervaliden

Er zijn algemene invalidenparkeerplaatsen aanwezig vóór het gebouw. Het Orgelpark is geschikt voor mindervaliden (de linkeringang is speciaal voor rolstoelgebruikers). Voor een goede gang van zaken is het handig om bij uw reservering op te geven dat u mindervalide bent. Blindengeleidehonden zijn welkom, mits vooraf aangemeld. Er is geen ringleiding aanwezig.

Hoe ons te bereiken, openbaar vervoer en parkeren

Parkeren in het centrum is moeilijk en duur. Parkeren in de Gerard Brandtstraat is niet mogelijk. We raden u sterk aan uw auto te parkeren in een parkeergarage (P+R World Fashion Centre, Parkeergarage Byzantium of Museumplein) of per openbaar vervoer te komen. Openbaar vervoer: Tram lijn 1, halte Jan Pieter Heijestraat. Gebruik om uw route te plannen de site www.bereikbaar.amsterdam.nl

Bestel en info www.orgelpark.nl

Vooruitblik

Het Orgelpark in het voorjaar van 2015

Olivier Messiaen is een van de componisten die in het voorjaar van 2015 centraal zullen staan. In een geheel aan hem gewijd festival presenteert het Orgelpark een caleidoscoop van zijn zeer diverse oeuvre. Medewerking verlenen onder meer het **Nederlands Kamerkoor** en pianist **Ralph van Raat**. Op het programma staat Messiaens zelden uitgevoerde compositie voor zes Ondes Martenots, **Fête des Belles Faux**. Uiteraard zal Messiaens orgelmuziek niet ontbreken.

Een ander beroemd Nederlands koor maakt deze lente eveneens zijn opwachting in het Orgelpark: het **Asko Kamerkoor** zingt werk van **Claude Vivier** en **Willem Boogman**.

In 2014 programmeerden we in de lijdensstijd voor het eerst muziek rond de 'Kruisweg' – de '**Via Crucis**' die Jezus aflegde naar het kruis. We doen dat dit voorjaar opnieuw, en nodigen daartoe de opvolger van Olivier Messiaen in de Ste.-Trinité in Parijs uit: **Loïc Mallié**, al eerder in het Orgelpark te horen, zal een comple-

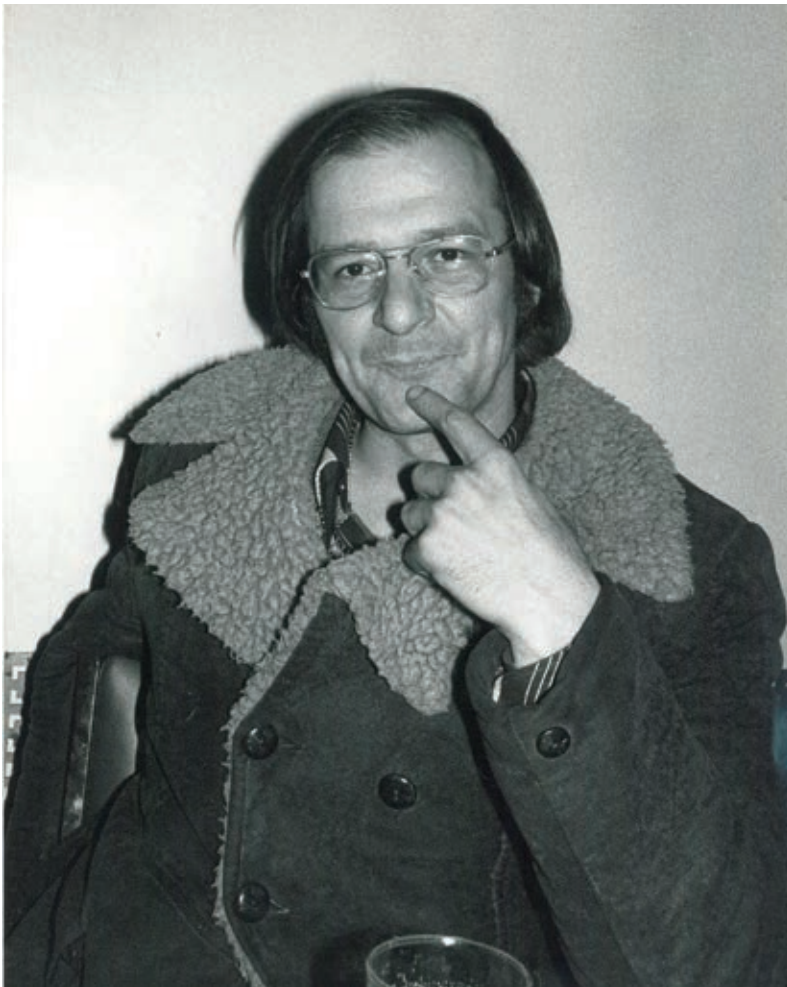
te **Chemin de la Croix** improviseren. Mallié geldt onder kenners wereldwijd als één van de grootste improvisatoren van vandaag.

Niet alleen de kunst van de improvisatie krijgt komendjaaraandacht, ook de kunst van het componeren stimuleren we. Zo is het Orgelpark het podium voor een festival in het kader van de **Prix Annelie de Man**: een competitie voor klavecijnisten én voor componisten van nieuwe muziek voor de instrumenten in onze zaal.

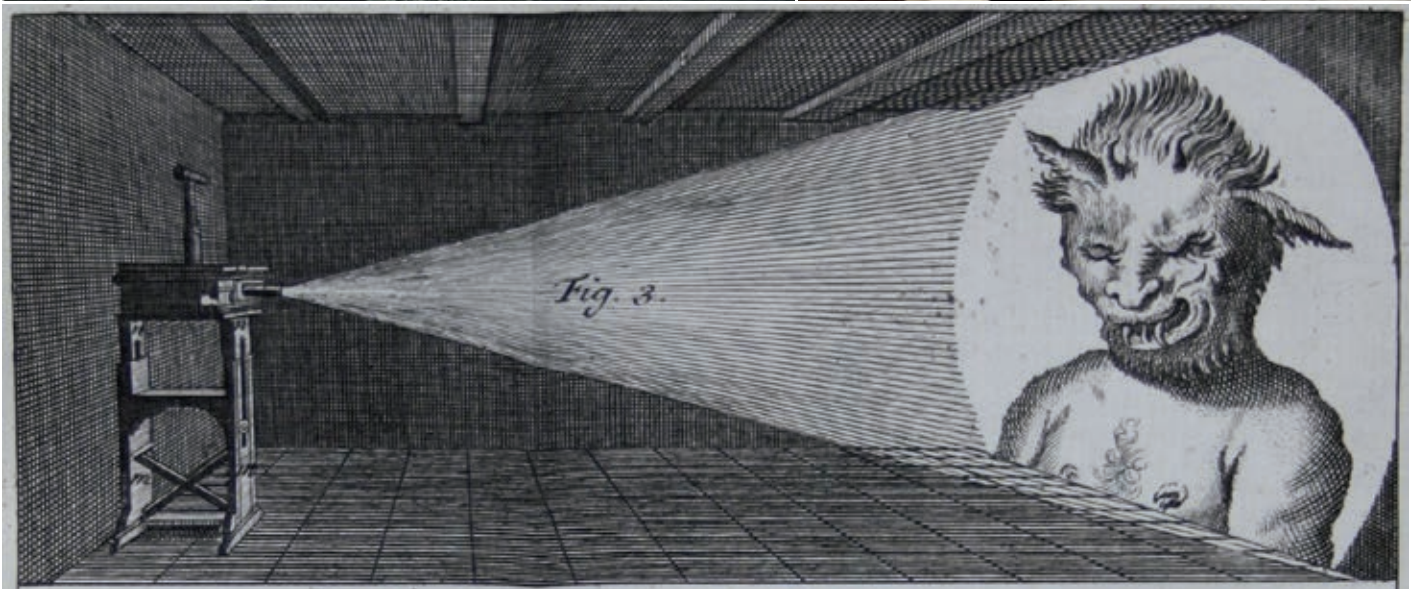
Als altijd staat er weer veel meer op stapel dan we hier kunnen noemen. Een concert door **Ensemble Looptail** bijvoorbeeld, of van de Lichtbende (compleet met 'toverlantaarn'). Wereldberoemde virtuozen als **Thomas Trotter**, **Olivier Latry** en **Ben van Oosten** komen langs, evenals de Iraanse meester-musicus **Kayhan Kalhor**, die in samenwerking met Rembrandt Frerichs en Tony Overwater een concert met Perzische klassieke muziek zal verzorgen.

De zes jonge musici van Ensemble Looptail, dat zich met name richt op nieuwe muziek van leeftijdgenoten.

Met de klok mee: Claude Vivier, de componist die door het Asko Kamerkoor in het Orgelpark wordt gepresenteerd; een oude afbeelding van de Ondes Martenot (zie voor meer informatie onder meer Timbres 12, vanaf bladzijde 45); en een prent uit 1747 van een toverlantaarn die de duivel tot leven wekt.

Nieuwsgierig geworden?

Kijk op www.orgelpark.nl. Daar vindt u de 'actueelste' versie van ons programma.

Colofon

TIMBRES • Alle kleuren van het Orgelpark

Nummer 16 • Najaar 2014

Timbres verschijnt tweemaal per seizoen, in juni (over de evenementen in het Orgelpark in het najaar, dus van september tot en met december) en in december (voorjaar, dus van januari tot en met mei). Timbres brengt achtergrondinformatie bij de evenementen die in het Orgelpark plaatsvinden.

Redactie

Hans Fidom
M 06 537 14 735
E hansfidom@orgelpark.nl
W www.orgelpark.nl

Vormgeving

Ratio Design, Haarlem

Aan dit nummer werkten mee

Auteurs

Jolanda Breur, Hans Fidom, Tijsjoris Groot, Frits Ham, Hieke van Hoogdalem, Esther Monsanto, Johan Luijmes, Jacqueline Oskamp, Veerle Spronck

Fotografie

Pat Binder/Gerhard Haupt (Halberstadt, Burchardikirche), Cunningham Dance Foundation Archive (John Cage en David Tudor), Sonja Duimel (Dagboek Orgelpark), Claudia Hansen (Vooruitblik, Ensemble Looptail), Frits Ham (archieffbeelden en boek Janáček), Kauko Kikkas (Arvo Pärt), Deen van Meer (Pieter-Jelle de Boer), Iris Mooij (Jaap Blonk), Rhoda Nathans (John Cage), Carl Nielsen Society (Carl Nielsen), Peter Ouwerkerk (portret Jan Welmers), Joyce Vanderfeesten (Ensemble Severijn), Dick Veen (Dagboek Orgelpark: college-foto's Orgelpark en Haarlem); Beeldbank Shutterstock (www.shutterstock.com) (openingsbeelden bij de artikelen over Carl Nielsen, Arvo Pärt en Ludwig van Beethoven), Lebrecht Music and Arts (titelpagina pianoconcert Beethoven)

Aanvulling

In *Timbres* 14 is tot onze spijt de naam van de maker van één van de foto's op bladzijde 12 niet genoemd. Het betreft het zwart/wit-portret van Gilius van Bergeijk. De fotograaf is Co Broerse.

De redactie heeft geprobeerd van alle afbeeldingen de rechthebbenden te achterhalen. Wie kan aantonen recht te hebben op een of meer afbeeldingen in dit nummer zonder door de redactie te zijn benaderd, wordt verzocht zich binnen twee weken na het verschijnen van dit nummer bij de redactie te melden.

Uitgever

Stichting Het Orgelpark
Gerard Brandtstraat 26
1054 JK Amsterdam
T 020 51 58 111
W www.orgelpark.nl

Abonnementen

Wij nodigen u van harte uit om naar het Orgelpark te komen: als onze gast en als onze vriend. En misschien wilt u wel GastVriend worden van het Orgelpark. Daarmee steunt u ons doel om het orgel nieuw leven in te blazen. Als GastVriend ontvangt u tweemaal per seizoen het tijdschrift Timbres (met onder meer concertoverzichten, achtergrondartikelen, interviews en concerttoelichtingen), u krijgt een cd uit onze collectie én u kunt zoveel concerten als u maar wilt gratis bijwonen. Zie voor meer informatie de voorgaande bladzijden.

ISSN

1873-121X

STICHTING UTOPA

Het ontstaan

De Stichting Utopa ontleent haar naam aan de Topa-Groep. Een groep ondernemingen die werkzaam is op het gebied van transportverpakken, met accenten op handel, productie, technologie, onderzoek en nascholing.

De stichting werd in 1988 opgericht en bezit vanaf dat jaar alle aandelen van de Topa-Groep. De inkomsten van de stichting bestaan onder andere uit de dividenden die de stichting op dit aandelenbezit ontvangt. Hoezeer de Stichting Utopa en de Topa-Groep door de eigendomsverhouding ook met elkaar zijn verbonden, de commerciële zeggenschap over de Topa-Groep berust niet bij de stichting. De samenhang tussen de Stichting Utopa en de Topa-Groep is als bij een munt: twee zijden die elkaar niet zien maar toch bij elkaar horen. Twee verschillende gezichten die samen een eenheid vormen.

Een visie

De belangrijkste beweegreden van de toenmalige eigenaar van de Topa-Groep, Loek Dijkman, om zijn bezit in de Stichting Utopa onder te brengen was zijn visie dat de onderneming een rol in haar omgeving vervult die verder gaat dan het verschaffen van werk en het maken van winst. De gedachte hierbij is dat de onderneming haar “overwinst” niet aan aandeelhouders uitkeert maar aan haar omgeving waaraan zij haar bestaansrecht ontleent. De winst wordt aangewend voor het algemeen nut.

De geschiedenis herhaalt zich

De constructie om het vermogen van een onderneming in een stichting onder te brengen, alsmede het idee dat er aan ten grondslag ligt, is niet nieuw. Al in 1889 richtte Ernst Abbe in Duitsland in Jena de Carl Zeiss Stiftung op. Voor Abbe gold zijn persoonlijke overtuiging dat “ondernemingseigendom aan strengere ethische maatstaven dient te voldoen en als openbaar goed wordt behandeld, voor zover dat uitgaat boven de maatstaf van een passend loon voor werk”. In ons eigen land bestonden rond 1900 utopische bewegingen rond Frederik van Eeden en Nescio. Bij de Van Leer-Groep, eveneens een verpakkingsbedrijf, werd in 1972 het ondernemingsvermogen ten behoeve van ideële doeleinden in een stichting ondergebracht.

Statutaire doelstelling

De statutaire doelstelling van de Stichting Utopa is: Het actualiseren en stimuleren van creatieve talenten van mensen, daar waar de aanleg van enkelingen, om welke reden dan ook, geen kans krijgt. Onze samenleving legt zwaar de nadruk op bepaalde waarden, maar plaatst daardoor andere in de schaduw. De stichting stelt zich ten doel een bijdrage te leveren aan het compenseren van deze onevenwichtigheden. Omdat de waarden die de samenleving benadrukt

aan periodieke veranderingen onderhevig zijn, actualiseert de stichting haar aandachtsgebieden voortdurend.

De geschiedenis leert dat bij het nemen van beslissingen economische argumenten vaak de doorslag geven. Achteraf blijkt dat die argumenten soms eenzijdig, discutabel of zelfs onjuist zijn. De stichting wil met de haar ter beschikking staande middelen deze eenzijdige waardebeoordeling enigszins compenseren en als katalysator fungeren in een beoogd veranderingsproces. Tegelijkertijd wil de stichting de betrekkelijkheid van ons tegenwoordige bestel benadrukken zonder direct een beter (utopisch) alternatief voorhanden te hebben.

Een utopie

De naam van de Stichting Utopa past wonderwel binnen de Topa-Groep. Deze naam roept natuurlijk ook associaties op met Utopia, het in 1516 door Thomas More gepubliceerde boek waarin hij een volmaakt gelukkige staat beschreef. Een utopie..... Na Thomas More volgden er nog vele utopisten, ook in Nederland. Ondanks de verschillen van inhoud hadden alle utopieën door de eeuwen heen betrekking op de relatie van de mens tot zijn omgeving, op de verhouding van mens tot mens, van de mens tot de natuur en van de mens tot zijn werk. In het perspectief van deze verhoudingen is de Stichting Utopa werkzaam waarbij het historisch besef steeds een terugkerend element is.

Aandachtsgebieden

Binnen verschillende aandachtsgebieden wordt door de stichting voortdurend een segment gekozen dat extra aandacht en ondersteuning behoeft. Waar mogelijk ondersteunt de stichting educatieve activiteiten die een verband hebben met de geselecteerde aandachtsgebieden.

Beeldengalerij Het Depot in Wageningen

www.hetdepot.nl

Arboretum De Dreijen in Wageningen

www.botanischetuinen.wur.nl/dreijen

Het Orgelpark in Amsterdam

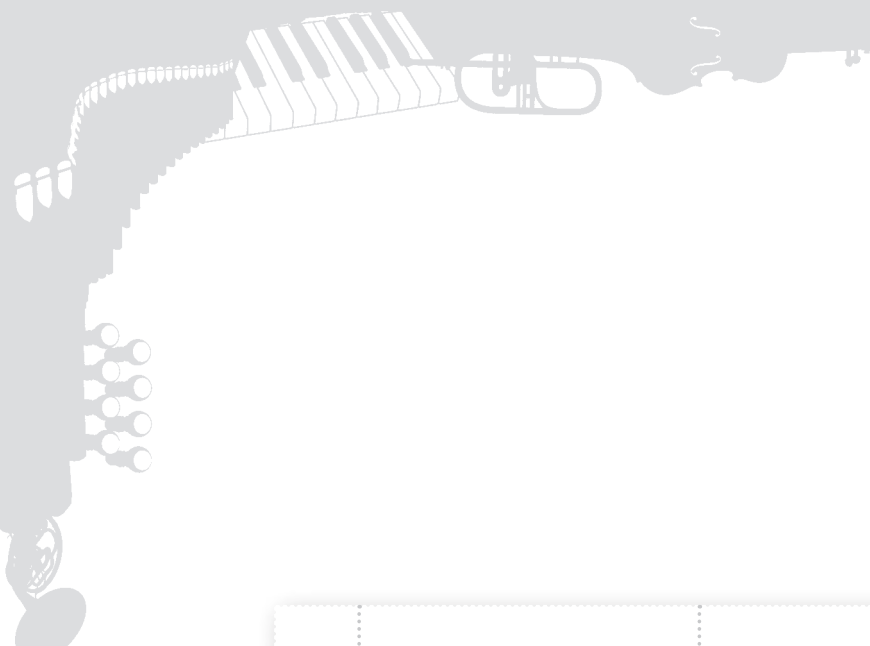
Het Orgelpark heeft als doel het orgel door een nieuwe presentatie te integreren in het muziekleven. www.orgelpark.nl

Het Weeshuis in Leiden

In dit project wordt het Kinderrechtenhuis Nederland gefaciliteerd. www.kinderrechtenhuis.nl

Utopa-Academie

www.utopa-academie.nl

Steun ons				en word (Gast)Vriend!	
Het Orgelpark, een podium met een missie		Word Vriend voor € 40,-		Word GastVriend voor € 70,-	
• Help ons om het orgel op een nieuwe manier te presenteren en een plaats te geven in het actuele muziekleven • Ondersteun jong talent en geef jonge organisten en nieuwe componisten de kans om op te treden in een prachtige ambiance		U ontvangt • 2 x per seizoen ons tijdschrift Timbres • Een cd die is uitgegeven door het Orgelpark <i>Het bedrag van € 40,- is aftrekbaar bij uw belastingaangifte</i>		• U bent altijd van harte welkom als onze gast in het Orgelpark en u kunt gratis alle concerten bezoeken! • U ontvangt: 2 x per seizoen ons tijdschrift Timbres • U ontvangt een cd die is uitgegeven door het Orgelpark	
Geef u op: bel 020 51 58 111				of kijk op www.orgelpark.nl <i>Kijk op bladzijde 75 & 77 voor meer informatie</i>	

